

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΜΣ : ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Κατεύθυνση : ΔΙΚΑΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ : 2023 - 2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του Γιώργου Κ. Σιδερά

ΑΜ: 7340152302018

Οι διοικητικές κυρώσεις για περιβαλλοντικές παραβάσεις
και η στάθμιση κόστους – οφέλους

Επιβλέποντες :

Καθηγητής Γεώργιος Δελλής

Καθηγητής Βασίλειος Κονδύλης

Επίκουρος Καθηγητής Μιχαήλ Παπαγεωργίου

Αθήνα, Οκτώβριος 2024

Copyright © [Γιώργος Κ. Σιδεράς, Οκτώβριος 2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
Πρώτο μέρος: Η σταθερότητα του νομικού πλαισίου διοικητικών κυρώσεων από το 1986 έως το 2021 και η αποδυνάμωσή τους έκτοτε	6
1. Διοικητικά Πρόστιμα	6
Α. Νόμος 1650/1986	6
Β. Νόμοι 2947/2001 και 3010/2002	12
Γ. Νόμος 4014/20211.....	13
Δ. Νόμος 4843/2021 : Η μεταβολή επί τα χείρω (ως προς την προστασία του περιβάλλοντος).....	14
Ε. Το Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις του 2022	18
ΣΤ. Νόμος 5037/2023	27
Ζ. Το Επικαιροποιημένο Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις του 2024.....	28
2. Η προσωρινή ή οριστική διακοπή λειτουργίας.....	32
Δεύτερο Μέρος: Προβλήματα (α)συμφωνίας του νομικού πλαισίου διοικητικών κυρώσεων με γενικές αρχές του δικαίου και η στάθμιση κόστους – οφέλους. 35	
1. Οι αρχές πρόληψης, προφύλαξης και βιώσιμης ανάπτυξης	35
2. Η Οδηγία 2024/1785	38
3. Η στάθμιση κόστους – οφέλους στην οικονομική ανάλυση του δικαίου.....	47
4. Η στάθμιση κόστους – οφέλους ως προς το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών (ΠΔΕ)	49
Επίλογος.....	53
Παράρτημα.....	54
Βιβλιογραφία.....	78

Εισαγωγή

Για πάνω από σαράντα χρόνια, από τουλάχιστον το 1977 (τον νόμο 743/1977 «περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος») μέχρι και το 2021 (την ψήφιση του νόμου 4843/2021) αρκούσε η πρόκληση οποιουδήποτε κινδύνου περιβαλλοντικής μόλυνσης, για να επιβληθούν οι διοικητικές κυρώσεις του προστίμου και της προσωρινής αναστολής λειτουργίας. Ιδίως με τον ν. 1650/1986 ο κίνδυνος ως συγκεκριμένη διακινδύνευση περιλήφθηκε ρητά στην αντικειμενική υπόσταση των εννοιών της ρύπανσης και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Εδώ και μόλις τρία χρόνια, με τον ν. 4843/2021 ο Έλληνας νομοθέτης, χωρίς να καταργήσει τους νομοθετικούς αυτούς ορισμούς, αποσυνέδεσε την επιβολή διοικητικών κυρώσεων από τη συνδρομή οποιουδήποτε περιβαλλοντικού κινδύνου και την επιφυλάσσει κυρίως σε περίπτωση περιβαλλοντικής βλάβης, και μάλιστα όχι κάθε είδους βλάβης, αλλά μόνο «σημαντικής» ή «πολύ σημαντικής» σοβαρότητας. Επίσης, μόνο κατ' εξαίρεση επιβάλλεται διοικητικό πρόστιμο για παράβαση που «ενέχει κίνδυνο για το δημόσιο συμφέρον, που δεν μπορεί να αποτραπεί χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους του ελεγκτή». Τέτοια είναι παράβαση που «ενέχει άμεσο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία ή απειλεί με άμεσες και σημαντικές αρνητικές συνέπειες το περιβάλλον που δεν μπορούν να αποτραπούν χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους της αρμόδιας για τη διεξαγωγή περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων αρχής ή ενέχουν κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης». Ο κάθε είδους κίνδυνος που τιμωρούνταν πριν, τώρα πια πρέπει και να είναι άμεσος και να απειλεί με «σημαντικές» επιπτώσεις το περιβάλλον, ώστε να τιμωρείται με διοικητικό πρόστιμο. Εάν δεν πληρούνται αυτές οι δύο προϋποθέσεις, για την πρόκληση κινδύνου προβλέπεται μόνο το διοικητικό μέτρο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών. Η διοίκηση επιβάλλει μέτρα και τάσσει προθεσμία στον φορέα έργου ή δραστηριότητας, ώστε αυτός να συμμορφωθεί με αυτά. Το ίδιο ισχύει και σε περίπτωση πρόκλησης «μέτριας» ή «ήπιας» βλάβης στο περιβάλλον.

Εξάλλου, για δραστηριότητα που γίνεται παρανόμως χωρίς περιβαλλοντική άδεια, ο νομοθέτης του 4843/2021 επιφύλαξε μεν διοικητικό πρόστιμο, αλλά όχι προσωρινή τουλάχιστον διακοπή λειτουργίας της. Το εύρος του προστίμου, μετά και την τροποποίηση του νόμου 5037/2023, κυμαίνεται από 10.000 ευρώ έως 2.000.000 ευρώ, αλλά δεν μπορεί να υπερβαίνει το έξι τοις εκατό (6%), επί του συνολικού κύκλου εργασιών της τελευταίας χρήσης του φορέα του έργου/δραστηριότητας.

Είναι άγνωστο πώς συμπεριφέρονται ήδη οι φορείς έργου/δραστηριότητας μετά από τις νομοθετικές αυτές μεταβολές. Φαίνεται ορθολογικό να μη χρειάζεται να επενδύ(σ)ουν σε τεχνολογία αυξημένης, αν όχι και μέτριας, περιβαλλοντικής προστασίας, παρά μόνον εάν ελεγχθούν και αφότου τους επιβληθεί Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών. Έως τότε μπορούν να εξοικονομούν κόστος προκαλώντας κίνδυνο περιβαλλοντικής βλάβης, και να φροντίζουν είτε αυτός ο κίνδυνος να μη θεωρηθεί άμεσος και πρόξενος σημαντικών επιπτώσεων στο περιβάλλον είτε οι επιπτώσεις αυτές να θεωρηθούν μέτριες ή ήπιες. Ίσως ένα μέρος του

εξοικονομούμενου κόστους να χρειάζεται να δαπανηθεί σε παράνομες μεταβιβάσεις προς τη διοίκηση, ώστε αυτή να υπαγάγει παραβάσεις των φορέων όχι στις κατηγορίες σημαντικής και πολύ σημαντικής σοβαρότητας αλλά σε εκείνες της χαμηλής και μέτριας σοβαρότητας, ή, εάν παρ' ελπίδα η διοίκηση δεν πεισθεί, να δαπανηθεί άλλο μέρος του κόστους σε νομικές υπηρεσίες, μέσω των οποίων θα πεισθούν τα δικαστήρια ότι οι παραβάσεις επισύρουν μόνο διοικητικά μέτρα και όχι κυρώσεις. Φαίνεται επίσης ορθολογικό κάποιοι φορείς να αναπτύξουν χωρίς περιβαλλοντική άδεια (ΑΕΠΟ ή Πρότυπες Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις) οποιαδήποτε επικερδή δραστηριότητα και, εάν και όποτε ελεγχθούν, να εξακολουθούν να λειτουργούν έως την έκδοση της περιβαλλοντικής τους αδειοδότησης ενσωματώνοντας το σχετικό κόστος του προστίμου στις δαπάνες λειτουργίας τους, καθώς δεν απειλούνται από τη διοικητική κύρωση της, προσωρινής έστω, διακοπής λειτουργίας.

Σε κάθε περίπτωση, οι παραπάνω ρυθμίσεις των νόμων 4843/2021 και 5037/2023 φαίνεται να συνεπάγονται δυσμενείς συνέπειες για το συνολικό επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας στην Ελλάδα, καθώς δίνουν προφανές κίνητρο στις επιχειρήσεις να αναλάβουν ατιμώρητα πολλούς και πολλών ειδών περιβαλλοντικούς κινδύνους, οι οποίοι τιμωρούνταν με το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς, ή να ξεκινήσουν μη αδειοδοτημένη δραστηριότητα με χαμηλό κόστος διοικητικών και ποινικών κυρώσεων. Επίσης, οι ρυθμίσεις αυτές δημιουργούν πολλές απορίες σχετικά με τη νομική τους συμφωνία με υπέρτερους κανόνες, δηλαδή του Συντάγματος και του ενωσιακού δικαίου. Εάν υποθεθεί ότι είχε δημιουργηθεί ένα είδος περιβαλλοντικού κεκτημένου και στον τομέα των διοικητικών κυρώσεων, από το 2021 και εξής το κεκτημένο αυτό αποδυναμώνεται ουσιαστικά, ιδίως μάλιστα επειδή οι έννομες δυνατότητες των διοικητικών δικαστηρίων να ελέγξουν τη συμφωνία των επίμαχων ρυθμίσεων με υπέρτερους κανόνες δικαίου είναι δικονομικά και ουσιαστικά περιορισμένες. Το δικαστήριο μπορεί να μεταρρυθμίσει δυσμενή πράξη για πλημμέλεια κατά τη νόμιμη βάση της, ώστε παράβαση υπαχθείσα σε δυσμενή για τον προσφεύγοντα κατηγορία σοβαρότητας να υπαχθεί σε νομοθετημένη δυσμενέστερη, δεν έχει νόημα όμως να διαγνώσει ασυμφωνία της ελεγχόμενης νόμιμης βάσης με υπέρτερο κανόνα δικαίου, από τον οποίο να συνάγεται ότι η δυσμενής πράξη δεν έχει επαρκή αποτρεπτικότητα και αποτελεσματικότητα. Η με αυτό το σκεπτικό ακύρωση διοικητικής πράξης θα συνεπαγόταν την πλήρη απαλλαγή του προσφεύγοντος από δυσμενείς συνέπειες, αφού η διοίκηση δεν θα είχε άλλο δυσμενέστερο νόμο να εφαρμόσει σε βάρος του. Τέτοια προβλήματα δεν δημιουργούνταν με το πρότερο του 2021 νομικό πλαίσιο. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας συζητούνται αυτές και άλλες απορίες (α)συμφωνίας του ισχύοντος τυπικού και ουσιαστικού νόμου με το υπέρτερο συνταγματικό και ενωσιακό πλαίσιο και διατυπώνονται προτάσεις ερμηνείας των ισχυουσών διατάξεων με στόχο την αποφυγή περαιτέρω αποδυνάμωσης του αποτρεπτικού χαρακτήρα που θα έπρεπε να αναπτύσσουν.

Πρώτο μέρος: Η σταθερότητα του νομικού πλαισίου διοικητικών κυρώσεων από το 1986 έως το 2021 και η αποδυνάμωσή τους έκτοτε

1. Διοικητικά Πρόστιμα

A. Νόμος 1650/1986

Ο νομοθέτης του νόμου 1650/1986 στο άρθρο 30 προέβλεψε τα διοικητικά αδικήματα της ρύπανσης ή άλλης υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Η αντικειμενική υπόσταση της ρύπανσης στοιχειοθετούνταν (κατά παραπομπή στον ορισμό της στο άρθρο 2) με την πρόκληση στο περιβάλλον ρύπων (όπου ρύποι οι κάθε είδους ουσίες, ο θόρυβος, η ακτινοβολία ή άλλες μορφές ενέργειας), σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που **να μπορούν να προκαλέσουν** αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του. Η αντικειμενική υπόσταση της υποβάθμισης στοιχειοθετούνταν με την πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία **είναι πιθανό να έχει** αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες. Η τέλεση αμφοτέρων των αδικημάτων τελούνταν λοιπόν με την πρόκληση κινδύνου («μπορούν να προκαλέσουν», «είναι πιθανό») στα κατονομαζόμενα αντίστοιχα έννομα αγαθά¹. Δεν

¹ Υποστηρίχθηκε ότι η διατύπωση «οποιαδήποτε ρύπανση ή υποβάθμιση» στο άρθρο 30 του ν. 1650/1986 «δεν συνιστά *lege certa*, δεν εμπεριέχει δηλαδή τον συγκεκριμένο χαρακτήρα που επιβάλλεται για μία ρύθμιση προκειμένου αυτή να αποτελέσει το θεμέλιο διοικητικής ποινής», προϋπόθεση που απαιτεί η ΕΣΔΑ στο άρθρο 6 για τις διοικητικές ποινές, και ότι η διατύπωση αυτή αντίκειται στην αρχή της νομιμότητας της διοικητικής δράσης που επιβάλλει την έκδοση διοικητικών πράξεων/κυρώσεων επί τη βάση συγκεκριμένων και όχι αόριστων νομοθετικών διατάξεων. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με την άποψη αυτή, το διαζευκτικό «ή» στο άρθρο 30 έπρεπε να αποδοθεί σε «απλό *lapsus calami*» του συντάκτη του και το ορθό ήταν να διαβαστεί η διάταξη με το συμπλεκτικό «και», ώστε προϋποθέσεις επιβολής της διοικητικής κύρωσης να είναι δύο σωρευτικά, δηλαδή να επιβάλλεται σε πρόσωπα που και παραβαίνουν τις διατάξεις του νόμου 1650/1986 και προκαλούν ρύπανση ή υποβάθμιση (και όχι μόνο το δεύτερο), βλ. Πάνος Λαζαράτος, (γνωμοδότηση) «Διοικητικές Κυρώσεις κατ' άρθρο 30 ν. 1650/86 σε πρόσωπα παραβαίνοντα εσωτερικούς και διεθνείς κανόνες προστασίας των υδροβιοτόπων», Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 1998 τόμος 42, σελ. 832. Η νομολογία ουδέποτε θεώρησε τη διάταξη αυτή αόριστη ή ασαφή βασιζόμενη σε διοικητικές εκθέσεις αυτοψίας που διαπίστωναν είτε κίνδυνο είτε βλάβη, χωρίς εν τέλει να κριθεί αναιρετικά ή στο ΕΔΔΑ το ερμηνευτικό ζήτημα που τέθηκε με τη γνωμοδότηση εκείνη, απ' όσο μπορούμε να γνωρίζουμε. Υπέρ της διαζευκτικής ερμηνευτικής προσέγγισης και η Σταματία Καλογήρου, Η επιβολή διοικητικών κυρώσεων για παραβάσεις της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, <https://www.edd.gr/images/conferences/kalogirou.pdf>

χρειαζόταν δηλαδή να προκληθεί βλάβη σε αυτά. Το ανώτατο ύψος του προστίμου από το 1986 έως το 2002 ήταν 10.000.000 δραχμές.

Ο ν. 1650/1986 προέβλεψε και την έννοια της μόλυνσης, όχι όμως ως αδίκημα, την οποία όρισε (άρθρο 2) ως μορφή ρύπανσης που χαρακτηρίζεται από την *παρουσία παθογόνων μικροοργανισμών* στο περιβάλλον ή δεικτών που υποδηλώνουν την πιθανότητα παρουσίας τέτοιων μικροοργανισμών. Ο ορισμός αυτός φαίνεται να δημιουργεί έννοια είδους σε σχέση με το γένος (η μόλυνση ως μορφή ρύπανσης), δηλαδή η μόλυνση είναι και αυτή κίνδυνος από όχι οποιεσδήποτε ουσίες ή ακτινοβολία ή άλλες μορφές ενέργειας, αλλά μόνον από παθογόνους μικροοργανισμούς. Ήδη όμως η έννοια του παθογόνου μικροοργανισμού υποδηλώνει βλάβη. Εάν θεωρήσουμε τη μόλυνση μόνον ως κίνδυνο, η θέσπιση διακριτής έννοιας είναι μάλλον περιττή για το σύστημα περιβαλλοντικών διοικητικών κυρώσεων, καθώς η ρύπανση/υποβάθμιση την περιλαμβάνει και θα χρειαζόταν να θεσπιστούν διακριτές έννομες συνέπειες για την πρόκληση κινδύνου ειδικά από παθογόνους μικροοργανισμούς, ώστε να έχει πρακτική σημασία η διάκριση ρύπανσης/υποβάθμισης και μόλυνσης. Εάν τη θεωρήσουμε ως βλάβη, τότε τη συνδέουμε με άλλους κανόνες δικαίου που περιλαμβάνουν και αυτοί την έννοια της βλάβης (και όχι απλώς του κινδύνου), ώστε να εξετάσουμε εάν επισύρουν διαφορετικές έννομες συνέπειες από αυτούς που περιλαμβάνουν μόνον τον κίνδυνο. Όπως θα δείξουμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας, η έννοια της μόλυνσης ως κινδύνου ή ως βλάβης ανακύπτει ως ερμηνευτικό πρόβλημα σε ό,τι αφορά τη σωρευτική εφαρμογή του ισχύοντος καθεστώτος του ν. 5037/2023 περί διοικητικών κυρώσεων για περιβαλλοντικές παραβάσεις και του π.δ. 148/2009 για την περιβαλλοντική βλάβη, το οποίο προεδρικό διάταγμα προβλέπει τις διοικητικές κυρώσεις του ν. 1650/1986, οι οποίες δεν συνδέονται πια με κάθε κίνδυνο, αλλά μόνο με μία μορφή του.

Με τον ν. 1650/1986 στο άρθρο 30 ως διακεκριμένο αδίκημα της ρύπανσης/υποβάθμισης προβλέφθηκε η «εξαιρετικά σοβαρή» ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, το οποίο στοιχειοθετούνταν ιδίως σε περίπτωση που από το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή από την έκταση και τη σημασία της υποβάθμισης του περιβάλλοντος διαπιστωνόταν **κίνδυνος** θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης ή ευρείας οικολογικής διατάραξης ή καταστροφής. Το ανώτατο ύψος του προστίμου ήταν 100.000.000 δραχμές.

Επίσης, στο ίδιο άρθρο 30 προβλέφθηκε ως λευκό διοικητικό αδίκημα (κατ' αναλογία με την έννοια του λευκού ποινικού νόμου) η παράβαση των διατάξεων εν γένει του νόμου 1650/1986 ή των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων ή υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων, καθώς επιβάλλονταν διοικητικές κυρώσεις χωρίς περιγραφή της αδικοπρακτικής συμπεριφοράς. Μάλιστα, λόγω της διαζευκτικής διατύπωσης, για την τέλεσή του δεν χρειαζόταν να έχει προκληθεί ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, δηλαδή η πρόκληση περιβαλλοντικού κινδύνου.

Αρκούσε η παράβαση των κατά παραπομπή διατάξεων². Θα δούμε πιο κάτω στη σελίδα 11 ότι τούτο απασχόλησε τη νομολογία. Το ανώτατο ύψος του προστίμου ήταν όμοιο με εκείνο για τη μη διακεκριμένη ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, δηλαδή 10.000.000 δραχμές.

Η έννοια του κινδύνου ως στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης των διοικητικών αδικημάτων της ρύπανσης, της υποβάθμισης και των διακεκριμένων μορφών τους δεν φάνηκε να δημιουργεί ερμηνευτικά προβλήματα στη θεωρία και τη νομολογία. Για να τελεστεί ρύπανση ή υποβάθμιση, αρκούσε συμπεριφορά από την οποία να προκύπτει κίνδυνος. Κρίνοντας δηλαδή από το γράμμα του νόμου, ρύπανση και υποβάθμιση φαίνονται να είναι συγκεκριμένες διακινδύνευσης αδικήματα³. Για παράδειγμα, δεν αποτελεί ρύπανση η απόρριψη δηλητηριωδών ουσιών στο έδαφος σε ποσότητα τέτοια (τόσο μικρή), που να μην μπορούν να βλάψουν ζωικούς οργανισμούς. Θα αποτελούσε όμως ρύπανση η απόρριψη της ίδιας μικρής ποσότητας, εάν αυτή μπορούσε να ενεργοποιήσει αυτοδύναμη διαδικασία εξέλιξης προς βλάβη του περιβάλλοντος, υπό την προϋπόθεση δηλαδή ότι θα συντρέξει ένας επιπλέον όρος που να μην ελέγχεται από τον δράστη. Όπως και αν γινόταν αντιληπτή πάντως η έννοια του κινδύνου, κατά παγία νομολογία δεν χρειαζόταν να αποδειχθεί υπαιτιότητα του φυσικού ή νομικού προσώπου που υπέπιπτε στις παραβάσεις του άρθρου 30 του νόμου 1650/1986. Δεν εξαρτώταν λοιπόν η επιβολή του προστίμου από την υποκειμενική συμπεριφορά του παραβάτη (ΔΠΑ 20764/2015, σκ. 5)⁴. Κατ' επίκληση των γενικών

² Η διόγκωση αυτή της κυρωτικής λειτουργίας της διοίκησης απασχολούσε έντονα τη θεωρία ήδη από τη δεκαετία του 1990 (βλ. Ι. Συμεωνίδης, «Η διόγκωση της κυρωτικής λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης και η αμφισβήτηση της συνταγματικότητάς της», σε: ΔιΔικ 3/1992, σελ. 495-505). Δεν υποστήριξε όμως κανείς, ιδίως για τις περιβαλλοντικές κυρώσεις, ότι η διόγκωση του πλήθους τους δημιουργούσε αφ' εαυτής προβλήματα συνταγματικότητας.

³ Η νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων δεν έχει χρειαστεί συχνά να επεξεργαστεί περαιτέρω τέτοιες έννοιες, οι οποίες της είναι όμως απαραίτητες. Ενδεικτικά, το ΣτΕ έχει ρητά χαρακτηρίσει ως αφηρημένης διακινδύνευσης «κάθε πρακτική (μεταξύ αυτών και κάθε έκπτωση πίστεως) που, λαμβάνοντας υπ' όψιν της οικονομική της λειτουργία, την δομή της αγοράς, το μερίδιο αγοράς και τις λοιπές παραμέτρους της ισχύος της δεσπόζουσας επιχείρησης, σε σχέση με τους ανταγωνιστές της, δημιουργεί, ιδίως ως εκ της διαφοράς μεγέθους ανάμεσά τους ή ως εκ του συγκριτικά περιορισμένου τμήματος της αγοράς που επιδιώκει ο καθένας από αυτούς να διεκδικήσει, συνθήκες οι οποίες είτε εξαναγκάζουν τον ανταγωνιστή σε συγκριτικά μεγαλύτερη θυσία κέρδους (ανά μονάδα προϊόντος) από αυτήν που υφίσταται η δεσπόζουσα επιχείρηση, είτε αυξάνουν το κόστος του, λειτουργούν εγγενώς ανασχετικά ή αποτρεπτικά, δηλαδή εκτοπιστικά, ιδίως όταν η σχετική αγορά χαρακτηρίζεται από σχετικά υψηλά εμπόδια εισόδου» (985/2023 σκ. 27). Επίσης, η έλλειψη άδειας λειτουργίας καταστήματος υγειονομικού ενδιαφέροντος, η μη τήρηση του μέτρου του προσωρινού κατ' οίκον περιορισμού κατά τη διάρκεια της πανδημίας covid-19 και η μη τήρηση εντολής της Επιθεώρησης Μεταλλείων για λήψη πρόσθετου μέτρου ασφάλειας των εργαζομένων έχουν χαρακτηριστεί αδικήματα αφηρημένης διακινδύνευσης (ΔΠΗρα 103/2006 εν συμβ., ΔΠΜυτ 102/2024 σκ. 6, ΔΠΑ 9850/2023 σκ. 10 αντίστοιχα).

⁴ Στη θεωρία ο Α. Τάχος δικαιολόγησε την κατ' εξαίρεση συνδρομή της αντικειμενικής ευθύνης «για παράνομες ενέργειες ή παραλείψεις που συνεπάγονται αυταπόδεικτα βάσει των

αρχών του δικαίου, είχε κριθεί ότι το πρόστιμο δεν επιβάλλεται μόνο στην περίπτωση που ο παραβάτης επικαλεσθεί και αποδείξει τη συνδρομή περιστατικού ανωτέρας βίας (ΔΠΜεσ 40/2019)⁵. Παρότι λοιπόν στον νομοθετικό ορισμό της ρύπανσης και της υποβάθμισης υπήρχε ήδη η έννοια του κινδύνου, τα διοικητικά δικαστήρια περιλάμβαναν συχνά και στερεότυπα στο σκεπτικό τους ότι σκοπός του νόμου 1650/1986 ήταν η αποτροπή της «πιθανότητας [sic] ρύπανσης και γενικότερα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος με τη λήψη όλων των αναγκαίων προς τούτο προληπτικών μέτρων» (ΔΕΘεσ 485/2018 σκ. 13, ΔΕΠει 431/2018 σκ. 6, ΔΕΘεσ 508/2012 σκ. 7, ΔΠΚοζ 26/2020 σκ. 5)⁶.

κανόνων της κοινής πείρας και της κοινής λογικής προσβολή έννομων αγαθών τα οποία εντάσσονται από το Σύνταγμα σε προστατευόμενο δημόσιο συμφέρον άμεσα συλλογικής φύσης, όπως λ.χ. η προστασία του περιβάλλοντος κατά το άρθρο 24. Διότι η αντικειμενική ευθύνη αποτελεί στην ουσία μορφή συλλογικής ευθύνης η οποία συνδέει πλασματικά τον διοικούμενο με την τέλεση της πράξης ή τη μη τέλεση» (Δίκαιο Προστασίας Περιβάλλοντος, Εκδόσεις Σάκκουλα 2006, σελ. 147).

⁵ Ότι κατ' ουσίαν (πρέπει να) πρόκειται περί νόθου αντικειμενικής ευθύνης, δηλαδή ότι η υπαιτιότητα του παραβάτη τεκμαίρεται, αλλά όχι αμάχητα, και ότι αυτός πρέπει να μπορεί να το ανατρέψει, βλ. Ν. Σημαντήρα, Διοικητικές Κυρώσεις, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2021, σελ. 189.

⁶ Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση της σκέψης 7 της ΔΠρΑθ 11160/2024: [...] «από τις ανωτέρω διατάξεις συνάγεται ότι οι προβλεπόμενες στο άρθρο 21 του ν. 4014/2011 διοικητικές κυρώσεις επιβάλλονται εις βάρος φυσικών ή νομικών προσώπων επί διαπιστώσει παραβάσεων των διατάξεων της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και των όρων που προβλέπονται στις διοικητικές πράξεις έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, βάσει των οποίων λειτουργεί κάθε έργο ή δραστηριότητα που ενδέχεται να προκαλέσουν επιπτώσεις στο περιβάλλον (βλ., μεταξύ πολλών, ΣτΕ 1390/2016 και 4295/2015, πρβλ. ΣτΕ 3250/1998). Περαιτέρω, από τις ίδιες ως άνω διατάξεις συνάγεται ότι οι προβλεπόμενες σχετικώς διοικητικές κυρώσεις επιβάλλονται **τόσο σε περίπτωση στοιχειοθέτησης ρύπανσης ή υποβάθμισης** [δική μας έμφαση] του περιβάλλοντος οφειλόμενης στη συγκεκριμένη διαπιστωθείσα κατά τα ως άνω παραβατική συμπεριφορά, **όσο και ανεξαρτήτως της επέλευσης ρύπανσης ή υποβάθμισης** [δική μας έμφαση] του περιβάλλοντος, εφόσον η παραβίαση των παραβιασθεισών εν προκειμένω περιβαλλοντικών διατάξεων ή περιβαλλοντικών όρων **ενέχει τον κίνδυνο** [δική μας έμφαση] να επέλθει στο περιβάλλον βλάβη συγκεκριμένου είδους, για την αποτροπή της οποίας οι διατάξεις και οι όροι που παραβιάστηκαν είχαν τεθεί. Τούτων δοθέντων, η επέλευση της περιβαλλοντικής βλάβης, ή η διακινδύνευση επέλευσής της, θεωρείται στοιχείο το οποίο περιλαμβάνεται στην αντικειμενική υπόσταση της διαπιστούμενης παράβασης (πρβλ. ΣτΕ 982-4/2023), η οποία, με τη σειρά της, καθιερώνει δέσμια αρμοδιότητα έκδοσης της πράξης επιβολής προστίμου εκ μέρους της Διοίκησης (βλ. ΣτΕ 4050/2015, 2941/2014, 4976, 4890/2013, 1817/2012, 3974-3978/2010 7μ, 2960/2005)». Είναι προφανές ότι από τη διατύπωση αυτήν προκύπτει η διαιώνιση της σύγχυσης μέχρι και σήμερα σχετικά με την έννοια της ρύπανσης/υποβάθμισης, η οποία χρησιμοποιείται ενίοτε και από τα δικαστήρια με την τρέχουσα, κοινή λεξικογραφική της σημασία (εντελώς ενδεικτικά, σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του ΑΠΘ, 1998: «ρύπανση η [τίρπansi] Ο33 : το αποτέλεσμα του ρυπαίνω και ειδικότερα η παρουσία στη φύση, σε μεγαλύτερο βαθμό από τον κανονικό, ουσιών που είναι βλαβερές για τον άνθρωπο και για τους

Επιπλέον, ως συμπεριφορές υπαγόμενες στο διακεκριμένο αδίκημα της εξαιρετικά σοβαρής ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος θεωρήθηκαν μεταξύ άλλων η εκ μέρους εργοστασίου τεχνητής βαφής κερασιών διοχέτευση υγρών αποβλήτων σε ποτάμι εξαιτίας ανεπαρκούς βιολογικού καθαρισμού, με υπέρβαση των ανώτατων επιτρεπτών ορίων τιμών των δεικτών ρύπανσης BOD5 και COD (ΣτΕ 4806/2013, σκ. 6, ΔΠΒερ 724/2018, σκ. 6), η αφαίρεση περίπου 200.000 m³ άμμου μετά από εκσκαφή βάθους άνω των 10 μ σε περιοχή αμμοθινών και υδροβιότοπο προστατευόμενο από τη συνθήκη Ραμσάρ (ΣτΕ 3065/2015, σκ. 7), η διαρροή υγρών πετρελαιοειδών σε ρέμα με κίνδυνο ανάφλεξής τους (ΔΠΑ 15673/2004, ΔΕΑ 2/2007, 1179/2007, 6991/2014 σκ. 6), η απόληψη αδρανών υλικών που επέφερε μη αναστρέψιμες αλλοιώσεις - παραμορφώσεις στο τοπίο και το περιβάλλον (ΔΠΑ 4361/2001), και η καύση καλωδίων με συνέπεια πυρκαγιά (ΔΠΑ 3385/2005). Όπου λοιπόν διαπιστωνόταν βλάβη και όχι σκέτος κίνδυνος, δεν γινόταν παραπομπή σε διαφορετική διάταξη που ούτως ή άλλως δεν υπήρχε, αλλά προφανώς η βλάβη ως μείζον κακό σε σχέση με αυτόν, επέσυρε τις ίδιες κυρώσεις που συνεπαγόταν αυτός.

Επιπροσθέτως, ως παραβάσεις του λευκού διοικητικού αδικήματος, δηλαδή άλλων νόμων σχετικών με τη περιβαλλοντική προστασία κρίθηκαν μεταξύ άλλων η παράβαση διατάξεων προστασίας των υδροβιότοπων της Συνθήκης Ramsar (ΔΠΘεσ 1099/1999), νομαρχιακών αποφάσεων περιβαλλοντικών όρων εργοστασίου ορύζης (ΔΠΣερ 37/2004, σκ. 6), αποφάσεων καθορισμού περιοχών, όπου επιτρέπεται η διάθεση υγρών βιομηχανικών αποβλήτων και λυμάτων (ΔΠΑ 15673/2004, ΔΕΑ 1751/2007, ΔΕΘεσ 1788/2008, 2632/2014, ΔΠΘεσ 2874/2008, 1380/2015), υπουργικών αποφάσεων έγκρισης περιβαλλοντικών όρων και περιορισμών για εκμετάλλευση λατομικού χώρου (ΔΠΑ 3748/2004), του προεδρικού διατάγματος 1180/1981 (ΔΠΑ 4737/2004), και όρων άδειας διάθεσης λυμάτων ή βιομηχανικών αποβλήτων σε επιφανειακούς αποδέκτες (ΣτΕ 1390/2016 σκ. 5, ΣτΕ 3250/1998, ΔΕΑ 4052/2001, 5147/2001, 3760/2002, 3806/2002, 881/2004, 1934/2005, 3385/2005, 1015/2007, 6991/2014, ΔΕΘεσ 2543/2018). Όπως είδαμε ήδη στη σελίδα 9, δεν χρειαζόταν για την επιβολή προστίμου να αποδειχθεί ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, αλλά αρκούσε να στοιχειοθετηθεί παραβίαση των διατάξεων είτε του νόμου 1650/1986 είτε των σχετικών υπουργικών αποφάσεων είτε περιβαλλοντικών όρων (ΔΕΑ 3911/2006, ΔΠΛιβ 180/2018 σκ. 7). Αιτιολογία ήταν ότι όλες αυτές οι διατάξεις ή περιβαλλοντικοί όροι αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος και έχουν από τη φύση τους προληπτικό χαρακτήρα (με ρητή παραπομπή στην αρχή της προλήψεως και προφυλάξεως) και αποβλέπουν στην ελαχιστοποίηση της περιβαλλοντικής διακινδύνευσης. Θεωρούνταν δηλαδή ότι η μη συμμόρφωση με προβλεπόμενα προληπτικά μέτρα θέτει από μόνη της σε διακινδύνευση το οικοσύστημα, οι συνέπειες επί του οποίου μόνο εκ των υστέρων μπορούν να ερευνηθούν και να εκτιμηθούν. Μάλιστα πρόσθετη, επάλληλη αιτιολογία ήταν ότι με αυτές τις διατάξεις ή όρους διασφαλίζεται συγχρόνως ο υπόχρεος επιχειρηματίας,

άλλους ζωντανούς οργανισμούς: Η ~ του περιβάλλοντος / της ατμόσφαιρας / των θαλασσών / των λιμνών»), δηλαδή ως βλάβη και όχι ως κίνδυνος.

προκειμένου να μην του καταλογίζονται ευθύνες σε περίπτωση τυχόν έλλειψης ή αστοχίας ή αναποτελεσματικότητας των τεθειμένων διαδικασιών, περιορισμών, ορίων, τύπων, προδιαγραφών, κανονισμών, υποχρεώσεων και δικαιωμάτων, δυνατοτήτων και επιτρεπομένων οχλήσεων ή εκπομπών ρύπων ή διαχείρισης αποβλήτων ή διάθεσης απορριμμάτων ή επεξεργασίας υλικών (ΔΠΘεσ 6909/2017 σκ. 3).

Περαιτέρω, παγία ήταν η νομολογία ότι και στις τρεις περιπτώσεις διοικητικών αδικημάτων (ρύπανσης/υποβάθμισης ή εξαιρετικά σοβαρής ρύπανσης/υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή παραβίασης άλλων διατάξεων του ν. 1650/1986 ή περιβαλλοντικών όρων), η διοίκηση δεν είχε διακριτική ευχέρεια για την επιβολή διοικητικών κυρώσεων και μέτρων στους παραβάτες, αλλά δέσμια υποχρέωση. Το είδος, όμως, της επιβαλλόμενης κύρωσης ανήκε, κατ' αρχήν, στη διακριτική της ευχέρεια υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις του άρθρου 30 του ν. 1650/1986 και συνδεόταν με τη φύση και την έκταση της προκαλούμενης ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος, καθώς και με τη δυνατότητα αποτροπής τους (ΣτΕ 2941/2014). Τούτη η διατύπωση του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου είναι παρερμηνεύσιμη σε σχέση με το εάν η διοίκηση είχε διακριτική ευχέρεια να επιβάλει σωρευτικά με πρόστιμο προσωρινή διακοπή λειτουργίας της επιχείρησης. Όπως θα δούμε και στη σελίδα 33 παρακάτω, το γράμμα της διάταξης (έως και το έτος 2021) ίδρυε δεσμία αρμοδιότητα για την επιβολή αμφοτέρων των κυρώσεων σωρευτικά.

Συνοψίζοντας, ο νομοθέτης του ν. 1650 καινοτόμησε το 1986 περιλαμβάνοντας την έννοια του κινδύνου στην αντικειμενική υπόσταση της ρύπανσης. Επέλεξε λοιπόν συνειδητά να μην επαναλάβει απλώς το λεκτικό του ορισμού της του ν. 743/1977 «Περί προστασίας του θαλασσιού περιβάλλοντος», όπου ρύπανση (άρθρο 1) ήταν «η παρουσία εις την θάλασσαν πάσης ουσίας, η οποία **αλλοιώνει** την φυσική κατάσταση του θαλασσιού ύδατος ή καθιστά τούτο **επιβλαβές**, εις την υγείαν του ανθρώπου ή την πανίδα τας προβλεπόμενας κατά περίπτωσιν χρήσεις αυτού». Το 1977 ρύπανση θεωρούνταν η βλάβη. Βέβαια και στον νόμο του 1977 αξιοποιούνταν η έννοια του κινδύνου, καθώς τιμωρούνταν (άρθρο 3) η «εις τους λιμένας, τας ακτάς και τα χωρικά ύδατα απόρριψις πάσης φύσεως αποβλήτων, λυμάτων και απορριμμάτων εκ των οποίων **δύνανται να** προκύψη ρύπανσις της θαλάσσης», και η «εις την ανοικτήν θάλασσαν απόρριψις πετρελαιοειδών και λοιπών ρυπαντικών ουσιών εκ των οποίων **δύνανται να** προκύψη ρύπανσις». Επίσης, ως προς τις διοικητικές του κυρώσεις προέβλεπε να τιμωρούνται όχι μόνο οι «υπαίτιοι ρυπάνσεως της θαλάσσης ή των ακτών δι' αποφάσεως της αρμοδίας Αρχής δια προστίμου εξικνουμένου μέχρι οκτακοσίων χιλιάδων (800.000) δραχμών», αλλά και «δια προστίμου μέχρι του αυτού ποσού οι παραβάται των διατάξεων του παρόντος νόμου, δι' ων επιβάλλεται η λήψις μέτρων ή η τήρησις άλλων διαδικασιών προς πρόληψιν, περιορισμόν ή καταστολήν της ρυπάνσεως **και αν ακόμη δεν προεκλήθη οπωσδήποτε τοιαύτη**». Η έννοια της πρόκλησης κινδύνου δεν ανακαλύφθηκε φυσικά το 1986, αλλά προϋπήρχε στις διεθνείς συμβάσεις (του Λονδίνου του 1954 «Περί προλήψεως της ρυπάνσεως διά πετρελαίου», όπως τροποποιήθηκε με εκείνη της Διασκέψεως του Λονδίνου του 1962, και της MarPol 73/78 – «Για την αποφυγή ρυπάνσεως της θαλάσσης από πλοία» του Λονδίνου

του 1973, και του Πρωτοκόλλου του 1978, που αναφερόταν σε αυτήν), που κυρώθηκαν με νόμους (Ν.Δ. 4529/1966 και ν. 1269/1982 αντίστοιχα)⁷.

B. Νόμοι 2947/2001 και 3010/2002

Με τη διάταξη του άρθρου 9 του ν. 2947/2001 θεσπίστηκε ως κριτήριο επιμέτρησης προστίμου η σοβαρότητα της παράβασης περιβαλλοντικών όρων που επιβάλλονται για την πραγματοποίηση έργων και δραστηριοτήτων του Δημοσίου, του ευρύτερου δημόσιου τομέα, της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και του ιδιωτικού τομέα, με παραπομπή κατά τα λοιπά στο άρθρο 30 του ν. 1650/1986. Η διάταξη του άρθρου 9 του ν. 2947/2001 κρίθηκε ότι λειτουργεί συμπληρωματικά προς τη διάταξη του άρθρου 30 του ν. 1650/1986 (ΣτΕ 104/2018 σκ. 7, ΔΠΛαμ 1063/2018 σκ. 7)⁸.

Ακολούθως, με τη διάταξη του άρθρου 4 του ν. 3010/2002, καταργήθηκε η διάκριση μεταξύ ρύπανσης/υποβάθμισης και εξαιρετικά σοβαρής ρύπανσης/υποβάθμισης, παρέμεινε η πρώτη, ενώ το ανώτατο όριο του προστίμου αυξήθηκε από 10.000.000 δρχ. σε 500.000 ευρώ (170.375.000 δραχμές). Επίσης, τέθηκε κατώτατο όριο στα 50 ευρώ και θεσπίστηκαν κριτήρια επιμέτρησής του, τα οποία ήταν η σοβαρότητα της παράβασης (που είχε θεσπιστεί ήδη, όπως είδαμε), η συχνότητα, η υποτροπή, το ύψος υπέρβασης των θεσμοθετημένων ορίων εκπομπών και η παραβίαση των περιβαλλοντικών όρων. Τα κριτήρια του άρθρου 4 του ν. 3010/2002 κρίθηκε ότι απαριθμούνταν ως περιοριστικά (ΣτΕ 2125/2014 σκ. 11) και δεν νοούνταν μόνον ως ελαφρυντικά στοιχεία υπέρ του παραβάτη (ΣτΕ 3571/2013, σκ. 5). Επίσης, είχαν κριθεί ως πρόσφορα και αρκούντως σαφή, ώστε να θέτουν το πλαίσιο της ασκούμενης από τη Διοίκηση διακριτικής ευχέρειας κατά την επιμέτρηση του προστίμου (ομοίως ως άνω, στη σελίδα 11 της εργασίας, ΣτΕ 104/2018 σκ. 7, ΔΠΛαμ

⁷ Όλα τούτα αναλυτικά στον Θ. Παναγόπουλο, Δίκαιο περιβάλλοντος Εκδ. Αθ. Σταμούλη, 2004, σελ. 163.

⁸ Υποστηρίχθηκε ότι η διάταξη του άρθρου 9 του ν. 2947/2001 ως προς το κριτήριο της σοβαρότητας της παράβασης ήταν ανίσχυρη ως αντισυνταγματική, διότι δεν καθόριζε «το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να ασκείται η παρεχόμενη στη διοίκηση διακριτική ευχέρεια και τα αντικειμενικά κριτήρια τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν για την επιμέτρηση του επιβλητέου προστίμου» (Αγγελική Χαροκόπου, Η εισήγηση επιβολής προστίμων από τους επιθεωρητές περιβάλλοντος, στον συλλογικό τόμο του Δικηγορικού Συλλογικού Πειραιά «Περιβαλλοντική Ευθύνη», Νομική Βιβλιοθήκη 2010, σελ. 247). Σύμφωνα με την άποψη εκείνη, το κριτήριο αυτό ενείχε «αοριστία και υποκειμενισμό» και δεν καθιστούσε εφικτό τον δικαστικό έλεγχο άσκησης της διακριτικής ευχέρειας και της τήρησης των άκρων ορίων της. Προτεινόταν ως εκ τούτου η σύνδεση της επιβολής του με ένα «πραγματικό γεγονός», όπως ήταν η ρύπανση στο θαλάσσιο περιβάλλον του άρθρου 13 του π.δ. 55/1998 (με το οποίο είχε κωδικοποιηθεί ο ν. 743/1977 στη δημοτική γλώσσα) και «όχι με μια αξιολογική έννοια», όπως ήταν η «σοβαρότητα της παραβάσεως» (ό.π., σελ. 248). Η νομολογία έδωσε λύσεις στα ζητήματα αυτά εν μέρει με το να εφαρμόζει και ως προς την εφαρμογή των περιβαλλοντικών όρων όλα τα κριτήρια που θέσπισε ο νόμος 3010/2002 έναν χρόνο αργότερα.

1063/2018 σκ. 7, ΔΠΒολ 217/2020 σκ. 14). Δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε πάντως ότι έτυχαν ενδελεχούς επεξεργασίας και εμβάθυνσης. Σε σχεδόν όλες τις αποφάσεις όπου εξετάζονται λόγοι ακύρωσης ή μεταρρύθμισης των προστίμων, επαναλαμβάνονται στερεότυπα οι λέξεις του νόμου, χωρίς να επεξηγείται περαιτέρω τι σημαίνει «σοβαρότητα» της παράβασης (μικρές αλλά συχνές παραβιάσεις περιβαλλοντικών όρων είναι πιο σοβαρή παράβαση από μία ή δύο μεγάλες υπερβάσεις θεσμοθετημένων ορίων εκπομπών ; υποτροπή μη σοβαρής παράβασης την τρέπει σε σοβαρή ; κλπ) ούτε πόσο μεγάλη πρέπει να είναι η συχνότητα και πόσο τούτο θα διαφοροποιούσε το ύψος του προστίμου, ούτε πόσο υψηλό πρέπει να είναι το ύψος υπέρβασης των θεσμοθετημένων ορίων εκπομπών κλπ. Για όλα τούτα απαντήσεις δεν δόθηκαν ποτέ, έστω και εάν κατά καιρούς προβλήθηκαν τέτοιοι λόγοι από προσφεύγοντες.

Γ. Νόμος 4014/20211

Δέκα χρόνια μετά, με τη διάταξη του άρθρου 21 του ν.4014/2011, διατηρήθηκαν οι πρόνοιες του άρθρου 4 του ν. 3010/2002, δηλαδή παρέμεινε η ίδια αντικειμενική υπόσταση της ρύπανσης ή άλλης υποβάθμισης του περιβάλλοντος κλπ. και το κατώτατο όριο του προστίμου αυξήθηκε στα πεντακόσια (500) ευρώ, ενώ το ανώτατο είχε ήδη αυξηθεί στα δύο εκατομμύρια (2.000.000) ευρώ με το άρθρο όγδοο, παρ. 6, του ν. 3621/2007 και παρέμεινε εκεί. Στα κριτήρια επιμέτρησής του προστέθηκε η παραβίαση προτύπων περιβαλλοντικών δεσμεύσεων. Ως παρεπόμενη κύρωση προστέθηκε η αδυναμία υπαγωγής σε καθεστώς κρατικής ενίσχυσης ή χορήγησης κρατικής επιχορήγησης στον φορέα που δεν έχει εξοφλήσει ή ρυθμίσει τελεσίδικα πρόστιμα για περιβαλλοντικές παραβάσεις. Στο άρθρο 21 είχε προβλεφθεί και εξουσιοδοτική διάταξη, ώστε με κοινή υπουργική απόφαση να μπορούσαν να αναπροσαρμόζονται τα κατώτατα και ανώτατα όρια των διοικητικών προστίμων με κριτήρια τη μεταβολή των οικονομικών ή / και περιβαλλοντικών συνθηκών. Τέτοια κανονιστική πράξη δεν εκδόθηκε ποτέ, αλλά σύμφωνα με τη νομολογία η παράλειψη έκδοσής της δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι κατέστησε ανενεργό το σύστημα περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων και επιβολής κυρώσεων του νόμου, το οποίο θεσπίστηκε για την προστασία του περιβάλλοντος (ΣτΕ 981/2023 σκ. 17, 984/2023 σκ. 13, ΔΠΑ 3391/2024 σκ. 13, 15120/2023 σκ. 11, 10992 σκ. 11).

Με την παράγραφο 15 του άρθρου 20 του ν. 4014/2011 προστέθηκε ως διακριτική ευχέρεια της διοίκησης να επιβάλλει «Σχέδιο Συμμόρφωσης» σε κάθε περίπτωση που διαπιστώνονταν παραβάσεις που «προκάλεσαν ή δύνανται να προκαλέσουν περιβαλλοντική ζημιά» ή «ενέχουν κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης», το οποίο ο ελεγχόμενος φορέας όφειλε να υλοποιήσει υποβάλλοντας Δήλωση Συμμόρφωσης με την πάροδο του τεθέντος χρονοδιαγράμματος. Δεν καταργούσε όμως τη δεσμία αρμοδιότητά της ως προς την επιβολή προστίμου.

Δ. Νόμος 4843/2021 : Η μεταβολή επί τα χείρω (ως προς την προστασία του περιβάλλοντος)

Με τον νόμο 4843/2021 καταργείται επί της ουσίας και για πρώτη φορά η δεσμία αρμοδιότητα επιβολής προστίμου για πρόκληση κάθε κινδύνου βλάβης του περιβάλλοντος, δηλαδή για ρύπανση ή υποβάθμισή του⁹. Στην Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης του νομοσχεδίου της 4ης Οκτωβρίου 2021 (οι ημεροχρονολογίες έχουν σημασία, όπως θα δείξουμε παρακάτω), στο άρθρο 50, βρίσκουμε να τροποποιείται η διάταξη του άρθρου 20 του ν. 4014/2011. Στην περίπτωση α της παραγράφου 11α, προβλεπόταν: «ο διοικητικός έλεγχος διενεργείται με τη χρήση των φύλλων ελέγχου [...]. [Σ]ε περίπτωση που η έλλειψη συμμόρφωσης είναι ασήμαντη, ήτοι δεν προκαλεί ρύπανση, υποβάθμιση ή κίνδυνο [sic] για το περιβάλλον, στα φύλλα ελέγχου δύναται να ενσωματώνονται κατευθυντήριες οδηγίες για την συμμόρφωση, να προβλέπεται επανέλεγχος εντός προθεσμίας ή προειδοποίηση επιβολής κυρώσεων». Εδώ παρατηρούμε ότι ο νομοθέτης, που έχει ήδη προβλέψει από το 2011 το διοικητικό μέτρο του Σχεδίου Συμμόρφωσης, τώρα προνοεί, ώστε, εάν η διοίκηση κρίνει ότι έλλειψη συμμόρφωσης δεν προκαλεί κίνδυνο για το περιβάλλον, με τα φύλλα ελέγχου να έχει διακριτική ευχέρεια να δίνει κατευθυντήριες οδηγίες για τη συμμόρφωση, να προβλέπει επανέλεγχο εντός προθεσμίας ή να προειδοποιεί για επιβολή κυρώσεων. Είναι προφανές πάντως ότι ο νομοθέτης θεωρεί – εσφαλμένα – τη ρύπανση και την υποβάθμιση ως αδικήματα βλάβης, αλλιώς δεν θα προσέθετε τον κίνδυνο ως ξεχωριστή κατηγορία παράβασης ή θα τροποποιούσε τους ορισμούς τους στο άρθρο 2 του ν. 1650/1986, οι οποίοι μένουν अपαράλλακτοι ως τότε και ως σήμερα (Οκτώβριος 2024). Στην περίπτωση γ της ίδιας παραγράφου 11α προβλέπει ότι για παραβάσεις που δεν αποτελούν ασήμαντη έλλειψη συμμόρφωσης, χωρίς να ορίζει περαιτέρω ποιες είναι αυτές, η διοίκηση τάσσει προθεσμία απολογίας και τη σύνταξη οριστικής έκθεσης ελέγχου, η οποία «περιέχει συμπεράσματα σχετικά με το κατά πόσον απαιτούνται περαιτέρω ενέργειες, καθώς και Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών». Εδώ για πρώτη φορά εμφανίζεται το λεκτικό του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών, το οποίο υλοποιείται σύμφωνα με το «Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης», το περιεχόμενο του οποίου θα προσδιοριστεί με την εξουσιοδοτική διάταξη της περίπτωσης στ του άρθρου 21 του νομοσχεδίου. Το σημαντικό είναι ότι για αυτές τις μη οριζόμενες παραβάσεις, ο νομοθέτης στην παράγραφο 15 θεσπίζει για τη διοίκηση **δεσμία αρμοδιότητα**, ώστε αυτή να δίνει «προτεραιότητα και βαρύτητα στην παροχή ορθής πληροφόρησης και

⁹ Στη θεωρία δεν έχει δημοσιευτεί μέχρι ακόμη και σήμερα (Οκτώβριος 2024) άρθρο ή μελέτη που να αναδεικνύει τις μεταβολές που επήλθαν με τον ν. 4843/2021. Απλές αναφορές γίνονται στο άρθρο της Ερρικέτης Τλα ντα Σίλβα, «Ποινικές και διοικητικές κυρώσεις για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής προσβολής», που περιελήφθη στον τιμητικό τόμο (επιμ. Γεωργίου Ι. Δελλή) με τίτλο «50 χρόνια δίκαιο περιβάλλοντος : από τη Διακήρυξη της Στοκχόλμης στη Νομική της Αθήνας - Συμβάλλοντας στην εξέλιξη του δικαίου περιβάλλοντος : αφιέρωμα στην καθηγήτρια Γλυκερία Σιούτη από τους φοιτητές της», εκδόσεις Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών 2023, σελ. 502 – 504, και στην τέταρτη έκδοση του Εγχειριδίου Δικαίου Περιβάλλοντος της Γλυκερίας Σιούτη, εκδ. Σάκκουλα, 2022, σελ. 373 επ.

κατευθυντήριων οδηγιών, τάσσοντας παράλληλα προθεσμία για τη συμμόρφωση του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, εφόσον η έλλειψη συμμόρφωσης δεν μπορεί να αρθεί άμεσα». Ως κριτήρια για τη διάρκεια της προθεσμίας συμμόρφωσης ο νομοθέτης ορίζει «τις πραγματικές συνθήκες, τη φύση της παράβασης και των διορθωτικών ενεργειών που απαιτούνται, καθώς και το κόστος τους, σε σχέση με τον ετήσιο κύκλο εργασιών του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας». Εάν μετά την υποβολή της απολογίας ή την άπρακτη πάροδο της προθεσμίας που τάχθηκε για την υποβολή της, η διοίκηση διαπιστώσει: «α) μη ουσιώδεις διοικητικές παραβάσεις ή β) παραβάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας ή των όρων και προϋποθέσεων της ΑΕΠΟ ή των ΠΠΔ του έργου ή της δραστηριότητας που δεν εμπίπτουν στην παρ. 15β», συντάσσει «το αντίστοιχο Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών, όπως αυτό ορίζεται στην περ. α' της παρ. 1 του άρθρου 30 του ν. 1650/1986, στο οποίο παρέχονται κατευθυντήριες οδηγίες, επιβάλλονται μέτρα για την άρση των παραβάσεων και τίθεται εύλογη προθεσμία συμμόρφωσης». Εδώ παρατηρούμε δύο παραπομπές. Η πρώτη είναι στην επόμενη περίπτωση (15β) της ίδιας παραγράφου και αφορά εξ αντιδιαστολής τον ορισμό των παραβάσεων για τις οποίες δεν αρκεί το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών ως διοικητικό μέτρο που καταρχάς αποκλείει την επιβολή προστίμου. Η δεύτερη παραπομπή είναι στο άρθρο 30 του ν. 1650/1986, για το οποίο το νομοσχέδιο της 4ης Οκτωβρίου 2021 δεν περιείχε καμία τροποποίηση. Το μυστήριο αυτό θα λυθεί με την τροπολογία – προσθήκη της 13ης Οκτωβρίου 2021, όπου τροποποιείται και η διάταξη του άρθρου 21 του ν. 4014/2011, δηλαδή του άρθρου 30 του ν. 1650/1986. Είναι άγνωστο εάν η τροποποίηση αυτή επελέγη συνειδητά να υποβληθεί ως τροπολογία και όχι με το αρχικό νομοσχέδιο. Εξάλλου, το ότι το άρθρο 30 θα τροποποιούνταν ούτως ή άλλως το προέβλεπε η παράγραφος 21 του προτεινόμενου άρθρου 50 του νομοσχεδίου της 4ης Οκτωβρίου 2021, η οποία προέβλεπε εξουσιοδοτική διάταξη για την κατάταξη των περιβαλλοντικών παραβάσεων «της παρ. 1α του άρθρου 30 του ν. 1650/1986» σε τέσσερις (4) κατηγορίες «ΧΑΜΗΛΗΣ», «ΜΕΤΡΙΑΣ», «ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ» και «ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ» [sic, όλες οι λέξεις με κεφαλαία] σοβαρότητας», «σύμφωνα με τα κριτήρια της παρ. 15β». Ο νομοθέτης δεν τροποποιούσε ακόμη ρητά το άρθρο 30, αλλά παρέπεμπε σε ανύπαρκτη παράγραφο 1α, την οποία προσέθεσε εν τέλει με την τροπολογία – προσθήκη της 13ης Οκτωβρίου 2021. Εν πάση περιπτώσει, για τις μη οριζόμενες παραβάσεις, που πάντως δεν αποτελούν ασήμαντη έλλειψη συμμόρφωσης, όριζε δεσμία αρμοδιότητα της διοίκησης, μετά την παρέλευση της προθεσμίας συμμόρφωσης, να διενεργεί νέα αυτοψία για την επαλήθευση της συμμόρφωσης του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας με το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών, σύμφωνα και με τη σχετική Δήλωση Συμμόρφωσης. Εάν η διοίκηση κρίνει ότι «επαληθεύεται η συμμόρφωση», παύει τη σχετική διαδικασία ελέγχου χωρίς περαιτέρω κυρώσεις. Εάν διαπιστώσει ότι ο φορέας του έργου ή της δραστηριότητας δεν έχει συμμορφωθεί με το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών, «προχωρά στην επιβολή κυρώσεων, συντάσσοντας αιτιολογημένη πράξη βεβαίωσης της παράβασης». Η απορία του αναγνώστη ως προς το για ποιες παραβάσεις επιβάλλεται καταρχάς μόνο Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών λύνεται με την ανάγνωση της επόμενης παραγράφου 15β. Επιβάλλεται σε όσες «δεν ενέχουν κίνδυνο για το δημόσιο συμφέρον που να μην μπορεί να αποτραπεί χωρίς

άμεση ενέργεια εκ μέρους του ελεγκτή». Ειδικότερα τέτοιες περιπτώσεις προσδιόρισε ο νομοθέτης τις εξής: α) όταν η άμεση επιβολή μέτρων και κυρώσεων είναι αναγκαία για λόγους προστασίας του δημόσιου συμφέροντος, β) όταν η παράβαση ενέχει άμεσο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία ή απειλεί με άμεσες και σημαντικές αρνητικές συνέπειες το περιβάλλον που να μην μπορούν να αποτραπούν χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους της αρμόδιας για τη διεξαγωγή περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων αρχής ή ενέχουν κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης, γ) τις περιπτώσεις ουσιωδών διοικητικών παραβάσεων, όπως η έλλειψη εν ισχύ[ι] ΑΕΠΟ ή ΠΠΔ. Παρατηρούμε λοιπόν ότι μόνο για όσες παραβάσεις προκαλούν αμέσως αναπότρεπτο και σημαντικό κίνδυνο για το περιβάλλον ή αμέσως αναπότρεπτο κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης ή μόνο για την τυπική παράβαση «ουσιωδών» διοικητικών παραβάσεων, δηλαδή ιδίως για έλλειψη περιβαλλοντικής άδειας επιβάλλεται κατά δεσμία αρμοδιότητα πρόστιμο του άρθρου 30 του ν. 1650/1986. Για όλες δηλαδή τις υπόλοιπες παραβάσεις, οι οποίες δεν ενέχουν αμέσως αναπότρεπτο και σημαντικό περιβαλλοντικό κίνδυνο ή κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης ή δεν είναι «ουσιώδεις» διοικητικές επιβάλλεται το διοικητικό μέτρο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών και, **μόνον εφόσον τούτο δεν τηρηθεί εντός χρονοδιαγράμματος**, τότε προβλέπεται πρόστιμο. Παρατηρούμε επίσης ότι στο νομοσχέδιο της 4ης Οκτωβρίου 2021 ο νομοθέτης δεν συνέδεσε κάποια ή κάποιες από τις τέσσερις κατηγορίες περιβαλλοντικών παραβάσεων (της περίπτωσης δ της παραγράφου 21 του άρθρου 50 του νομοσχεδίου, ανάλογα με τη χαμηλή, μέτρια, σημαντική ή πολύ σημαντική σοβαρότητά τους) με την έννοια του μη αμέσως αναπότρεπτου και σημαντικού περιβαλλοντικού κινδύνου, ώστε ενδεχομένως να όριζε ότι παραβάσεις συγκεκριμένης κατηγορίας υπάγονται ή μη στην έννοια αυτήν. Τούτο έπραξε στην τελική μορφή του νομοσχεδίου (της 20ης Οκτωβρίου 2021), όταν δηλαδή τις παραβάσεις που ενέχουν κίνδυνο για το δημόσιο συμφέρον που να μην μπορεί να αποτραπεί χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους του ελεγκτή (και τις ενδεικτικές υποπεριπτώσεις τους που αναφέραμε πιο πάνω στην προηγούμενη σελίδα) κατέταξε ρητά στις κατηγορίες «ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ» και «ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ» σοβαρότητας [sic, με κεφαλαία πάντα] «της παρ. 1α του άρθρου 30 του ν. 1650/1986». Δεν μας είναι σαφές εάν από τη διατύπωση αυτήν πρέπει να συναγάγουμε νομοθετικό ορισμό των δύο κατηγοριών. Εάν ναι, ο νομοθέτης δεν διευκρίνισε ποιο είναι το κριτήριο διάκρισης των δύο κατηγοριών σοβαρότητας, καθώς τις υπήγαγε σε κοινό γένος, δεν μας είπε όμως την ειδοποιό διαφορά τους. Εάν όχι, τότε με τη διατύπωση αυτή θεσπίζει υποπερίπτωση που υπάγεται στις δύο κατηγορίες, χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις. Είχαν πάντως ήδη τεθεί με την πρώτη μορφή του νομοσχεδίου ως κριτήρια για την αξιολόγηση της σοβαρότητας της παράβασης «η φύση της παράβασης και το ύψος υπέρβασης των θεσμοθετημένων ορίων εκπομπών, η υποτροπή και το ιστορικό συμμόρφωσης, η συμπεριφορά και ο βαθμός συνεργασίας του ελεγχόμενου οικονομικού φορέα» και «άλλοι ελαφρυντικοί ή επιβαρυντικοί παράγοντες». Όλα τούτα θα εξειδικεύονταν με την εξουσιοδοτική διάταξη της περίπτωσης στ της παραγράφου 21 του άρθρου 50 του νομοσχεδίου.

Με την τροπολογία – προσθήκη της 13^{ης} Οκτωβρίου 2021 (άρθρο 3, η οποία προστέθηκε ως άρθρο 75 στο νομοσχέδιο που έγινε εν τέλει ο νόμος 4843/2021) έγιναν

αλλαγές στο άρθρο 30 του ν. 1650/1986, οι οποίες εν μέρει διαλεύκαναν τα κίνητρα της εισαγωγής όλων αυτών των καινών εννοιών του άρθρου 50 του νομοσχεδίου (που διατήρησε τον ίδιο αριθμό στον νόμο) και εν μέρει τα συσκοτίσαν ακόμη περισσότερο. Διατηρήθηκαν μεν η ίδια αντικειμενική υπόσταση της ρύπανσης ή άλλης υποβάθμισης του περιβάλλοντος κλπ. και το κατώτατο όριο προστίμου στα πεντακόσια (500) ευρώ, αλλά το ανώτατο αυξήθηκε στα πέντε εκατομμύρια (5.000.000) ευρώ. Η περί κυρώσεων διατύπωση (άρθρο 75) απαριθμεί τέσσερα είδη, χωρίς να διευκρινίζει εάν επιβάλλονται σωρευτικά ή διαζευκτικά: Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών, πρόστιμο, προσωρινή ή οριστική διακοπή λειτουργίας (στις οποίες θα αναφερθούμε πιο κάτω σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο) και (έτσι γενικόλογα) «διοικητικά μέτρα και κυρώσεις που προβλέπονται από την περιβαλλοντική νομοθεσία». Εάν δεν υπήρχε το άρθρο 50, θα ήταν υποχρεωμένος κανείς να συμπεράνει ότι το για δεύτερη φορά με το άρθρο 75 κατονομαζόμενο διοικητικό μέτρο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών, μαζί με τον «πιθανό επανέλεγχο εντός προθεσμίας» και την «προειδοποίηση επιβολής κυρώσεων», επιβάλλονται από τη διοίκηση κατά διακριτική ευχέρεια. Επίσης, ότι το διοικητικό πρόστιμο φαίνεται να επιβάλλεται κατά δεσμία αρμοδιότητα μόνο του ή σωρευτικά με Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών. Ο νομοθέτης αισθάνθηκε την ανάγκη να προσθέσει ρητά ότι τα εν λόγω πρόστιμα και μέτρα πρέπει να είναι αναλογικά και εύλογα και να στηρίζονται «στην αξιολόγηση του κινδύνου που η παράβαση επιφέρει στην προστασία του δημοσίου συμφέροντος». Ο κίνδυνος λοιπόν επανέρχεται ως γενικό κριτήριο επιβολής των εν γένει κυρώσεων, αλλά μάλλον (και ;) ως επιμέτρησης όσων μπορούν να επιμετρηθούν (δηλαδή του προστίμου). Σαν να είχε λησμονήσει αυτά που κατονόμασε στο άρθρο 50 ως κριτήρια αξιολόγησης της σοβαρότητας της περιβαλλοντικής παράβασης, ο νομοθέτης τα επανέλαβε μαζί με εκείνα του ν. 4014/2011 (τα οποία ήταν κριτήρια επιμέτρησης του προστίμου), δηλαδή τη σοβαρότητα («φύση» στο άρθρο 50) της παράβασης, τη συχνότητα, την υποτροπή, το ύψος υπέρβασης των θεσμοθετημένων ορίων εκπομπών, την παραβίαση των περιβαλλοντικών όρων και προτύπων περιβαλλοντικών δεσμεύσεων, το ιστορικό συμμόρφωσης, τη συμπεριφορά και τον βαθμό συνεργασίας του ελεγχόμενου οικονομικού φορέα, ενώ πρόσθεσε για πρώτη φορά τη χρονική διάρκεια, λόγους δημοσίου συμφέροντος (έτσι γενικόλογα), καθώς και στους ήδη προβλεφθέντες συντρέχοντες ελαφρυντικούς ή επιβαρυντικούς παράγοντες περιέλαβε εδώ ρητά το άμεσο ή έμμεσο κέρδος που η παράβαση απέφερε στον φορέα του έργου ή της δραστηριότητας.

Επίσης, με το άρθρο 75 του νομοσχεδίου επαναλήφθηκε η ταξινόμηση του άρθρου 50 ως προς τις περιβαλλοντικές παραβάσεις σε τέσσερις κατηγορίες κλιμακούμενης σοβαρότητας, τη χαμηλή, τη μέτρια, τη σημαντική και την πολύ σημαντική, ενώ στο άρθρο 50, όπως έχουμε ήδη πει, ανατέθηκε σε κανονιστική πράξη να εξειδικεύσει τις έννοιες αυτές καθώς και να καταρτίσει λεπτομερειακό Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις, το οποίο να περιλαμβάνει τις διαδικασίες και τις οδηγίες για την καθοδήγηση των ενεργειών και των αποφάσεων των αρμοδίων αρχών που λαμβάνονται κατά τη διάρκεια και σε συνέχεια του περιβαλλοντικού ελέγχου, συμπεριλαμβανομένων των ειδικότερων

κριτηρίων για τον καθορισμό της προθεσμίας συμμόρφωσης και των αναγκαίων λεπτομερειών για την εφαρμογή των διοικητικών μέτρων εξαιτίας παραβίασης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Το ίδιο πάντα άρθρο 75 του νομοσχεδίου κατέταξε τα πρόστιμα, ανάλογα με την κατηγορία της παράβασης, ως ακολούθως:

α) για τις παραβάσεις χαμηλής σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν μπορούσε υπερβαίνει το 0,5 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας και κυμαινόταν από πεντακόσια (500) ευρώ κατ' ελάχιστον έως και πενήντα χιλιάδες (50.000) ευρώ κατά μέγιστο,

β) για τις παραβάσεις μέτριας σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν μπορούσε να υπερβαίνει το 1,5 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας και κυμαινόταν από δέκα χιλιάδες (10.000) ευρώ κατ' ελάχιστον έως και διακόσιες χιλιάδες (200.000) ευρώ κατά μέγιστο,

γ) για τις παραβάσεις σημαντικής σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν μπορούσε να υπερβαίνει το 6 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας και κυμαινόταν από σαράντα χιλιάδες (40.000) ευρώ κατ' ελάχιστον έως και οκτακόσιες χιλιάδες (800.000) ευρώ κατά μέγιστο,

δ) για τις παραβάσεις πολύ σημαντικής σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν μπορούσε να υπερβαίνει το 10% επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας και κυμαινόταν από εκατό χιλιάδες (100.000) ευρώ κατ' ελάχιστον έως και πέντε εκατομμύρια (5.000.000) ευρώ κατά μέγιστο.

Προβλεπόταν επίσης ότι σε περίπτωση υποτροπής, τα ποσοστά αυτά επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας διπλασιάζονταν, αλλά και ότι το κριτήριο του ποσοστού επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας δεν θα εφαρμοζόταν σε έργα και δραστηριότητες που δεν έχουν οικονομικό χαρακτήρα.

Παρουσιάσαμε συνειδητά υπό μορφή σύντομου χρονικού τις προτεινόμενες ρυθμίσεις του νομοσχεδίου που έγινε ο νόμος 4843/2021, και όχι απευθείας τις τελικές διατάξεις του, παρότι ψηφίστηκαν με αυτό ακριβώς το ανωτέρω περιεχόμενο, για να δείξουμε την αποσπασματικότητα της νομοπαραγωγικής διαδικασίας και την εν μέρει αντιφατικότητά τους, εάν διαβαστούν συνδυαστικά (έτσι ζητεί ο νομοθέτης και έτσι πρέπει να διαβαστούν) το γράμμα του άρθρου 50 και το γράμμα του άρθρου 75. Τούτη η εν μέρει αντιφατικότητα όχι μόνο δεν αίρεται από την υπουργική απόφαση που τις εξειδικεύει, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει και σε αυτήν.

Ε. Το Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις του 2022

Κατ' του άρθρου 50 του ν. 4843/2021 εκδόθηκε η ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022 Υπουργική Απόφαση (Β' 776) με αντικείμενο τη θέσπιση για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία Μοντέλου Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις. Με την απόφαση αυτή δημιουργήθηκαν κατ' ουσίαν (παρότι στην εξουσιοδοτική διάταξή της δεν εισάγονταν νέοι νομοθετικοί ορισμοί, αλλά αντιθέτως παρέμεναν οι ίδιοι εκείνοι του άρθρου 2 του ν. 1650/1986) τέσσερις διαφορετικές αντικειμενικές υποστάσεις αδικημάτων ρύπανσης ή περιβαλλοντικής υποβάθμισης. «Μικρή» ρύπανση ή άλλη περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι τώρα η εισαγωγή ρύπων (ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας) ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε περιορισμένη έκταση, ποσότητα και διάρκεια, πέραν του επιτρεπόμενου βάσει νόμου, απόφασης ή άδειας, που δεν προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει ήπια βλάβη στο περιβάλλον, και συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής στην κατηγορία της χαμηλής σοβαρότητας παράβασης (η κλιμάκωση της σοβαρότητας της παράβασης σε τέσσερις κατηγορίες θυμίζουμε ότι έχει γίνει με τα άρθρα 50 και 75 του νόμου 4843/2021). «Μέτρια» ρύπανση ή άλλη περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον **που προκαλεί** ή ενδέχεται να προκαλέσει **μέτρια βλάβη** στο περιβάλλον, και συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης. Εδώ παρατηρούμε ότι η πρόκληση βλάβης προστίθεται για πρώτη φορά ρητά στην αντικειμενική υπόσταση της ρύπανσης/υποβάθμισης. «Σοβαρή» ρύπανση ή άλλη περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε σημαντική έκταση, μεγάλη διάρκεια ή μεγάλη ποσότητα **που προκαλεί** ή ενδέχεται να προκαλέσει σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή **ουσιαστικές σημαντικές βλάβες** στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους, την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά, και συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής στην κατηγορία της σημαντικής σοβαρότητας παράβασης. Και «πολύ σοβαρή» ρύπανση ή άλλη περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι η ευρεία ρύπανση ή ευρεία οικολογική διατάραξη / καταστροφή ή εκτεταμένη περιβαλλοντική ζημία **που προκαλεί** ή ενδέχεται να προκαλέσει τον θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή **ουσιαστικές και μακροχρόνιες σημαντικές βλάβες** στην ποιότητα του αέρα, του εδάφους, του νερού ή στα ζώα ή στα φυτά, και συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής στην κατηγορία της πολύ σημαντικής σοβαρότητας παράβασης.

Η πιο πάνω κατάταξη θα αναιρεθεί εν μέρει ως προς την κλιμάκωση της σοβαρότητας της ρύπανσης/υποβάθμισης, όταν η συμπεριφορά δημιουργεί κίνδυνο και όχι βλάβη. «Χαμηλός» κίνδυνος σημαίνει «μικρή πιθανότητα να συμβεί μικρή ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση» και συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής στην κατηγορία «Καμία παράβαση (ασήμαντη μη συμμόρφωση)» [sic]. Επομένως, σε αντίθεση με την πιο πάνω κατάταξη, η εισαγωγή ρύπων (ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας) ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε περιορισμένη έκταση, ποσότητα και διάρκεια, πέραν του επιτρεπόμενου βάσει νόμου, απόφασης ή άδειας, που ενδέχεται **με μικρή πιθανότητα** να προκαλέσει **ήπια** βλάβη στο περιβάλλον, συνεπάγεται εν τέλει την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής

όχι στην κατηγορία της χαμηλής σοβαρότητας παράβασης, αλλά στην κατηγορία ασήμαντης μη συμμόρφωσης. Επίσης, «μεσαίος» κίνδυνος σημαίνει «μεγάλη πιθανότητα να συμβεί μικρή ρύπανση / άλλη υποβάθμιση, πιθανότητα να συμβεί μέτρια ρύπανση / άλλη υποβάθμιση ή μικρή πιθανότητα να συμβεί σοβαρή ρύπανση / άλλη υποβάθμιση». Επομένως, μόνο η εισαγωγή ρύπων (ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας) ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε περιορισμένη έκταση, ποσότητα και διάρκεια, πέραν του επιτρεπόμενου βάσει νόμου, απόφασης ή άδειας, που ενδέχεται **με μεγάλη πιθανότητα** να προκαλέσει **ήπια** βλάβη στο περιβάλλον, συνεπάγεται εν τέλει την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της ασήμαντης μη συμμόρφωσης, αλλά στην κατηγορία χαμηλής σοβαρότητας παράβασης. Επίσης, η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον που ενδέχεται με **οποιαδήποτε πιθανότητα** να προκαλέσει **μέτρια** βλάβη στο περιβάλλον, συνεπάγεται εν τέλει την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης (όπως συνεπάγεται η βλάβη των αγαθών), αλλά στην κατηγορία της χαμηλής σοβαρότητας παράβασης. Ακόμη, η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε σημαντική έκταση, μεγάλη διάρκεια ή μεγάλη ποσότητα που ενδέχεται με **μικρή πιθανότητα** να προκαλέσει σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή ουσιαστικές σημαντικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους, την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά, συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της σημαντικής σοβαρότητας παράβασης (όπως συνεπάγεται η βλάβη των αγαθών αυτών), αλλά στην κατηγορία της χαμηλής σοβαρότητας παράβασης ! «Υψηλός» κίνδυνος σημαίνει «μεγάλη πιθανότητα να συμβεί σοβαρή ρύπανση / άλλη υποβάθμιση ή πιθανότητα να συμβεί πολύ σοβαρή ρύπανση / άλλη υποβάθμιση». Τούτο συνεπάγεται ότι η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε σημαντική έκταση, μεγάλη διάρκεια ή μεγάλη ποσότητα που ενδέχεται με **μεγάλη πιθανότητα** να προκαλέσει σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή ουσιαστικές σημαντικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους, την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά, συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της σημαντικής σοβαρότητας παράβασης (όπως συνεπάγεται η βλάβη των αγαθών αυτών), αλλά στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης !! Και, σαν να μην έφτανε αυτό, η ευρεία ρύπανση ή ευρεία οικολογική διατάραξη / καταστροφή ή εκτεταμένη περιβαλλοντική ζημία που ενδέχεται με **οποιαδήποτε πιθανότητα** να προκαλέσει τον θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή ουσιαστικές και μακροχρόνιες σημαντικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, του εδάφους, του νερού ή στα ζώα ή στα φυτά, συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της πολύ σημαντικής σοβαρότητας παράβασης (όπως συνεπάγεται η βλάβη των αγαθών αυτών), αλλά στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης !!! Εδώ ο προσεκτικός αναγνώστης του άρθρου 50 (παράγραφος 15β) του νόμου 4843/2021 θα θυμηθεί βέβαια ότι, όπως είδαμε ήδη στη σελίδα 16, σε αντίθεση με τον κανονιστικό νομοθέτη, ο τυπικός νομοθέτης κατέταξε ρητά ως παραβάσεις σημαντικής και πολύ σημαντικής σοβαρότητας όσες «ενέχουν κίνδυνο για το δημόσιο συμφέρον που να μην μπορεί να αποτραπεί χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους του ελεγκτή» ((και ιδίως α) όταν η άμεση επιβολή μέτρων και κυρώσεων είναι αναγκαία για λόγους προστασίας του δημοσίου

συμφέροντος, β) όταν η παράβαση ενέχει άμεσο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία ή απειλεί με άμεσες και σημαντικές αρνητικές συνέπειες το περιβάλλον που να μην μπορούν να αποτραπούν χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους της αρμόδιας για τη διεξαγωγή περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων αρχής ή ενέχουν κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης κλπ.)). Για το κατά πόσο οι περί κινδύνου ρυθμίσεις της κανονιστικής πράξης του 2022 μπορούν να εναρμονιστούν ή όχι με τις διατάξεις του νόμου και της εξουσιοδοτικής της διάταξης, θα μιλήσουμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας. Όλα τούτα σημαίνουν πάντως ότι, αφού έννομη συνέπεια των χαμηλής και μέτριας σοβαρότητας παραβάσεων είναι μόνο το διοικητικό μέτρο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών και μόνο σε περίπτωση μη τήρησής του η επιβολή πρόστιμου, μετά το 1986 και τον νόμο 1650 για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία η πρόκληση κινδύνου σε περιβαλλοντικά αγαθά δεν τιμωρείται καταρχήν με διοικητικό πρόστιμο. Το διακεκριμένο αδίκημα του ν. 1650/1986 (έως το 2002, οπότε και καταργήθηκε, όπως είδαμε) στηριζόταν και αυτό στην κλιμάκωση της έννοιας του κινδύνου, αλλά για να επισύρει μεγαλύτερο πρόστιμο, όχι για να απαλλάξει τον δράστη εξ ολοκλήρου από κύρωση χρηματικού χαρακτήρα. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο πως, παρότι εισάγεται το 2021 η έννοια της βλάβης στην αντικειμενική υπόσταση της ρύπανσης/υποβάθμισης, η πρόκληση ήπιας ή μέτριας βλάβης στο περιβάλλον δεν τιμωρείται καταρχήν με πρόστιμο, αλλά ομοίως με Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών. Η κλιμάκωση δηλαδή και της έννοιας αυτής χρησιμοποιείται για απαλλαγή από κύρωση, όχι για επίταση ευθύνης.

Ο κανονιστικός νομοθέτης όρισε επιπλέον ποιες διοικητικές μη συμμορφώσεις / παραβάσεις είναι μη ουσιώδεις και ποιες ουσιώδεις. Οι μη ουσιώδεις είναι τριών ειδών: ασήμαντες, χαμηλής και μέτριας κατηγορίας. Ασήμαντες είναι οι ήσσονος σημασίας παραλείψεις, καθυστερήσεις ή αβλεψίες σχετικά με διοικητικές απαιτήσεις, και δεν θεωρούνται καν παραβάσεις, δηλαδή δεν επισύρουν καν το διοικητικό μέτρο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών. Χαμηλής κατηγορίας είναι οι περιορισμένες μη συμμορφώσεις με διοικητικές απαιτήσεις, η μικρή απόκλιση / αστοχία σε απαιτούμενη άδεια, η μη υποβολή έκθεσης, μελέτης ή στοιχείων στις αρμόδιες αρχές ή μη ανανέωση/τροποποίηση άδειας, απόφασης ή πιστοποιητικού που απαιτούνται από την περιβαλλοντική αδειοδότηση. Μέτριας κατηγορίας είναι η λειτουργία άνευ απαιτούμενης ανανέωσης / τροποποίησης περιβαλλοντικής άδειας, ή μη έκδοση άλλης άδειας, απόφασης ή πιστοποιητικού που απαιτούνται από την περιβαλλοντική αδειοδότηση. Όλες τούτες οι χαμηλής και μέτριας κατηγορίας μη ουσιώδεις διοικητικές παραβάσεις επισύρουν καταρχήν Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών και μόνο εφόσον τούτο δεν τηρηθεί, πρόστιμο. Έτσι λοιπόν, επίσης για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία, τυπικές παραβάσεις όπως είναι η μη υποβολή έκθεσης, μελέτης ή στοιχείων στις αρμόδιες αρχές και η μη ανανέωση / τροποποίηση περιβαλλοντικής άδειας (δηλαδή κατ' ουσίαν η λειτουργία χωρίς περιβαλλοντική άδεια) τιμωρούνται μόνο με το να ταχθεί προθεσμία στον δράστη να πράξει αυτό που όφειλε να έχει πράξει πριν τον έλεγχό του: να υποβάλει στοιχεία τιμές εκπομπής ουσιών, να υποβάλει αίτηση ανανέωσης περιβαλλοντικής άδειας. Αντιθέτως, ως ουσιώδεις διοικητικές μη συμμορφώσεις / παραβάσεις ο κανονιστικός νομοθέτης όρισε όσες υπονομεύουν σοβαρά το νομοθετικό σχήμα [sic] και τις συμπεριφορές με τις οποίες ο δράστης

αποφεύγει την ευθύνη ή αποκρύπτει σημαντικές πληροφορίες, όπως είναι η λειτουργία άνευ απαιτούμενης περιβαλλοντικής άδειας. Μόνον αυτές οι παραβάσεις επισύρουν διοικητικό πρόστιμο ή και Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών.

Για να περιορίσει κάπως την εγγενή ασάφεια εννοιών που ο ίδιος δημιούργησε, όπως είναι η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον «σε περιορισμένη έκταση, ποσότητα και διάρκεια», η «ήπια» ή «μικρή» βλάβη στο περιβάλλον, η «μικρή» ή «μέτρια» ή «σοβαρή» ρύπανση (όλες αυτές θεωρούμενες, όπως είδαμε, είτε ως χαμηλής είτε ως μέτριας σοβαρότητας παραβάσεις), ο κανονιστικός νομοθέτης κατονόμασε ενδεικτικά συμπεριφορές που υπάγονται στις δύο πρώτες κατηγορίες παράβασης και δημιούργησε έτσι κι άλλες ασαφείς έννοιες. Ως χαμηλής σοβαρότητας χαρακτήρισε τις διαφοροποιήσεις του έργου ή της δραστηριότητας σε σχέση με τα προβλεπόμενα στην ΑΕΠΟ, οι οποίες να επιφέρουν «μη ουσιώδη μεταβολή των περιβαλλοντικών επιπτώσεων» από τη λειτουργία του έργου ή της δραστηριότητας, τις «μεμονωμένες» παραβάσεις όρων ΠΠΔ ή ΑΕΠΟ, οι οποίες να επιφέρουν «περιορισμένες επιπτώσεις» στο περιβάλλον (πώς να ορίζονται άραγε οι περιορισμένες επιπτώσεις;), την «περιορισμένη» διαρροή υγρών αποβλήτων (συμπεριλαμβανομένων ελαίων) σε μικρή επιφάνεια εδάφους, τις «μικρές» υπερβάσεις της οριακής τιμής εκπομπής (πόσο μικρές;), πέραν του τυχόν ανώτατου επιτρεπτού αριθμού αποκλίσεων, είτε για «μικρό» χρονικό διάστημα (πόσο μικρό;), είτε στα αποτελέσματα εργαστηριακών μετρήσεων/αναλύσεων κατά τον έλεγχο, τη «μικρότερη» συχνότητα διενέργειας μετρήσεων εκπομπών ορισμένων παραμέτρων ή παράλειψη διενέργειας μετρήσεων εκπομπών για κάποιες παραμέτρους (πόσο μικρότερη;), την απουσία σήμανσης στις συσκευασίες επικινδύνων αποβλήτων, την αποθήκευση **επικινδύνων αποβλήτων** χωρίς «κάποια από τα μέτρα ασφαλείας» (!), την επανάληψη ασήμαντων μη συμμορφώσεων, τη μη τήρηση βιβλίου συντήρησης καυστήρα, τις υπερβάσεις των προβλεπόμενων και ισχυόντων ορίων θορύβου (!), την αποθήκευση προϊόντων χωρίς να υπάρχουν τα προβλεπόμενα κατά τον νόμο μέτρα πυρασφάλειας, τη μη υποβολή απαιτούμενης φυτοτεχνικής μελέτης, την ανεπαρκή αποκατάσταση των πρανών, την ανεπαρκή δενδροφύτευση, και την εκπρόθεσμη αίτηση ανανέωσης της άδειας χρήσης νερού από γεώτρηση.

Επίσης, ως μέτριας σοβαρότητας ο κανονιστικός νομοθέτης χαρακτήρισε τη διαρροή αποβλήτων ελαίων σε ποσότητα ή διάρκεια που να προκαλεί ή που να ενδέχεται να προκαλέσει μέτρια βλάβη στο περιβάλλον (παρότι δείξαμε στη σελίδα 20 ότι στην ίδια υπουργική απόφαση η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον **που ενδέχεται με οποιαδήποτε πιθανότητα** να προκαλέσει μέτρια βλάβη στο περιβάλλον, συνεπάγεται εν τέλει την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης, αλλά στην κατηγορία της χαμηλής σοβαρότητας παράβασης – δηλαδή εδώ ο συντάκτης ξέχασε ό,τι είχε ορίσει πιο πάνω σε σχέση με την κλιμάκωση του κινδύνου και τις συνέπειές του). Επίσης ως μέτριας σοβαρότητας χαρακτήρισε τις «μέτριες» υπερβάσεις είτε για «σημαντικό χρόνο» (!) είτε στα αποτελέσματα των εργαστηριακών μετρήσεων/αναλύσεων κατά τον έλεγχο, την ανεξέλεγκτη διάθεση υγρών ή στερεών αποβλήτων «σε ποσότητα ή διάρκεια που να προκαλεί ή που να ενδέχεται να προκαλέσει μέτρια βλάβη στο περιβάλλον» (για την

οποία ισχύει η ίδια ανωτέρω παρατήρησή μας για την οποιαδήποτε πιθανότητα μέτριας βλάβης και το τι συνεπάγεται), τη μη λειτουργία των συστημάτων προειδοποίησης της ορνιθοπανίδας στην περίπτωση των ανεμογεννητριών, την πλημμελή συντήρηση του αντιρρυπαντικού εξοπλισμού, την αποθήκευση **επικινδύνων** αποβλήτων «χωρίς έγκριση» ή «χωρίς να προβλέπεται στην περιβαλλοντική άδεια» και χωρίς την τήρηση των προβλεπόμενων τεχνικών προδιαγραφών, η οποία να ενέχει υψηλό κίνδυνο ρύπανσης/υποβάθμισης ((ας το ξαναδιατυπώσουμε εδώ, για να σιγουρευτούμε ότι το κατανοήσαμε: η αποθήκευση **επικινδύνων** αποβλήτων χωρίς «έγκριση», η οποία αποθήκευση πρέπει και να αποδειχθεί από τη διοίκηση ότι προκαλεί υψηλό κίνδυνο ρύπανσης/υποβάθμισης [δηλαδή η αποθήκευση επικινδύνων αποβλήτων χωρίς έγκριση μπορεί και να μην αποδειχθεί ότι δημιουργεί υψηλό αλλά χαμηλό ή μεσαίο ή και καθόλου κίνδυνο ρύπανσης/υποβάθμισης] δεν τιμωρείται με πρόστιμο αλλά με Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών)), την παράλειψη διενέργειας των μετρήσεων εκπομπών **επικινδύνων / τοξικών ρύπων** ή τη διενέργεια των μετρήσεων αυτών «με σοβαρές ελλείψεις», την παράλειψη υποχρέωσης ενημέρωσης των αρχών σε περίπτωση υπέρβασης των ορίων ή μη λειτουργίας του αντιρρυπαντικού εξοπλισμού, τις «σοβαρές ελλείψεις» στις περιβαλλοντικές εκθέσεις και στα υποβληθέντα στοιχεία για τα παραγόμενα είδη και τις ποσότητες αποβλήτων, τη μη υποβολή στοιχείων ή εκθέσεων στις αρχές (η οποία πιο πάνω στην ίδια κανονιστική πράξη κατατάσσεται στις όχι μέτριας, αλλά χαμηλής κατηγορίας μη ουσιώδεις παραβάσεις), τη λειτουργία δραστηριότητας χωρίς την απαιτούμενη ανανέωση/τροποποίηση της περιβαλλοντικής αδειοδότησης, τη λειτουργία εγκατάστασης που διαχειρίζεται ή αποθηκεύει απόβλητα χωρίς να υπάρχουν τα προβλεπόμενα κατά το νόμο μέτρα πυρασφάλειας, την ανάμειξη μη επικινδύνων αποβλήτων χωρίς αυτό να προβλέπεται στην περιβαλλοντική αδειοδότηση (!), και την παράλειψη υποχρέωσης εγκαταστάσεων διαχείρισης αποβλήτων να διαθέτουν σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 4819/2021 (!) Ας το επαναλάβουμε: όλες τούτες οι παραβάσεις δεν συνεπάγονται πρόστιμο, αλλά μόνο Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών.

Εξάλλου, ως «ασήμαντες μη συμμορφώσεις» (που συνεπάγονται ότι δεν επιβάλλεται καν το διοικητικό μέτρο του ΠΔΕ) ο κανονιστικός νομοθέτης χαρακτήρισε τις διαφοροποιήσεις του έργου ή της δραστηριότητας σε σχέση με τα προβλεπόμενα στην ΑΕΠΟ, οι οποίες να αφορούν «τεχνικές ή λειτουργικές λεπτομέρειες» περιβαλλοντικά αδειοδοτημένου έργου ή δραστηριότητας που να μη συνιστούν τροποποίηση, εκσυγχρονισμό, επέκταση ή βελτίωση του έργου ή της δραστηριότητας, τη μικρή καθυστέρηση στην υποβολή στοιχείων ή εκθέσεων στις αρχές ή τα λάθη που οφείλονται σε εκ παραδρομής καταχωρίσεις στοιχείων, τις μικρές ελλείψεις στις εκθέσεις παρακολούθησης και στα υποβληθέντα στοιχεία σύμφωνα με τις προβλεπόμενες από τον νόμο και την αδειοδότηση υποχρεώσεις υποβολής στοιχείων ή εκθέσεων (π.χ. για τα παραγόμενα είδη και τις ποσότητες αποβλήτων), την πλημμελή τήρηση των βιβλίων συντήρησης του εξοπλισμού, την απόρριψη απορροφητικού υλικού (πανιού - πριονιδιών κλπ.) εμποτισμένου με απόβλητα (ΑΛΕ, χρώματα, διαλύτες κλπ) σε κάδο απορριμμάτων που δεν πληροί τις προδιαγραφές για συλλογή επικινδύνων αποβλήτων (περιλαμβάνονται και οι κάδοι συλλογής σύμμεικτων

δημοτικών απορριμμάτων, οργανικών ή ανακυκλώσιμων αποβλήτων), την επιφανειακή διασπορά μικρής ποσότητας υγρών αποβλήτων ((**επικινδύνων** (!) και μη)) επί στεγανοποιημένου εδάφους εντός της εγκατάστασης, αλλά όχι και τη απόρριψη των υγρών αποβλήτων σε δίκτυα κοινής ωφέλειας που δεν πληρούν τις προδιαγραφές για αποδοχή τέτοιων υγρών, και την εκτέλεση εργασιών ή την αποθήκευση προϊόντων σε κοινόχρηστους χώρους (ενδεικτικά αναφέρεται κατάστρωμα δρόμου, ακάλυπτοι χώροι) που να μην προκαλεί υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

Ο κανονιστικός νομοθέτης κατονόμασε εξίσου ενδεικτικά συμπεριφορές που υπάγονται στην τρίτη κατηγορία παράβασης (σημαντικής σοβαρότητας), ήτοι την ανεξέλεγκτη και «συστηματική» απόρριψη αποβλήτων λιπαντικών ελαίων ή άλλων **επικινδύνων** αποβλήτων «σε εκτεταμένη επιφάνεια εδάφους» ((σε μη εκτεταμένη, επιφάνεια, όπως κι αν (δεν) μετριέται η έκταση, δεν είναι σημαντικής σοβαρότητας η ανεξέλεγκτη και συστηματική απόρριψη επικινδύνων αποβλήτων)), τις «σοβαρές» και «συστηματικές» υπερβάσεις της οριακής τιμής εκπομπής είτε στις μετρήσεις/αναλύσεις του φορέα είτε στα αποτελέσματα των εργαστηριακών μετρήσεων/αναλύσεων κατά τον έλεγχο (συστηματικές αλλά όχι σοβαρές υπερβάσεις οριακής τιμής εκπομπής δεν είναι σημαντικής σοβαρότητας παράβαση), την «εκτεταμένη» ρύπανση ή υποβάθμιση περιβάλλοντος από την απόρριψη «μεγάλων ποσοτήτων» αποβλήτων, την ανεξέλεγκτη καύση πλαστικών, ελαστικών ή άλλων αποβλήτων σε υπαίθριο χώρο «σε σημαντικές ποσότητες», τη λειτουργία έργου ή δραστηριότητας χωρίς να έχει εκδοθεί ποτέ ΑΕΠΟ, και την παρεμπόδιση/άρνηση ελέγχου. Ο κανονιστικός νομοθέτης δεν κατονόμασε πάντως ούτε μία συμπεριφορά που να υπάγεται στην τέταρτη κατηγορία παράβασης (πολύ σημαντικής σοβαρότητας). Δεν γνωρίζουμε ούτε είμαστε σε θέση να εικάσουμε τον λόγο. Είτε δεν μπορούσε να φανταστεί τέτοια είτε θεώρησε ότι αρκεί η διατύπωση της αντικειμενικής υπόστασής της με τις διαφοροποιήσεις του κινδύνου και της βλάβης.

Για όσες τέλος πάντων παραβάσεις επισύρεται πρόστιμο, τούτο υπολογιζόταν με μαθηματικό τύπο που και αυτός εισήχθη για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία ως προς τις περιβαλλοντικές παραβάσεις. Το ύψος του ήταν γινόμενο και οι παράγοντες ήταν τέσσερις: ένα σταθερό ποσό βάσης (6.000 μονάδες για φορέα κατηγορίας Β περιβαλλοντικής αδειοδότησης, 9.000 μονάδες για κατηγορία Α2 και 12.000 μονάδες για κατηγορία Α1), ένας συντελεστής ετήσιων ακαθάριστων εσόδων (ΕΑΕ) του φορέα (ακριβέστερα, ο λογάριθμος των ΕΑΕ, προφανώς με βάση το 10, μειούμενος με 3 μονάδες), ένας συντελεστής βαρύτητας (ανάλογα με τη σοβαρότητα της παράβασης, τη φύση της παράβασης ή το είδος του ρύπου, με πιο χαμηλή τιμή 0,4 και πιο υψηλή 16), και ένας συντελεστής Ελαφρυντικών / Επιβαρυντικών Παραγόντων, που ήταν και αυτός με τη σειρά του γινόμενο επτά (υπο)παραγόντων (Ιστορικό συμμόρφωσης, Συμπεριφορά/συνεργασία κατά τον έλεγχο, Συμμόρφωση μετά τον έλεγχο και πριν την επιβολή προστίμου, Εμφανής πρόθεση για προσπορισμό άμεσου ή έμμεσου κέρδους, Συνολικό επίπεδο συμμόρφωσης για τον τρέχοντα έλεγχο, Λόγοι δημοσίου συμφέροντος σε δημόσιο/δημοτικό έργο, και Κοινωνικά κριτήρια, όπου ως τέτοια νοούνταν οι περιπτώσεις είτε των ανεξάρτητων επιχειρήσεων που απασχολούν έως εννέα εργαζόμενους και ο ετήσιος κύκλος εργασιών τους να μην υπερβαίνει τα 0,5

εκατομμύρια ευρώ, είτε των επιχειρήσεων που τελούν σε αναστολή λειτουργίας λόγω οικονομικών δυσκολιών), και ο οποίος συντελεστής επιτρεπόταν να κυμαίνεται από 0,4 έως 1,5 μονάδες. Για τις σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις, το πρόστιμο (γινόμενο των τεσσάρων παραπάνω παραγόντων) δεν μπορούσε να υπερβαίνει το 6 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων (άρθρο 75 ν. 4843/2021). Εάν το υπερέβαινε, τότε επιβαλλόταν το κατώτατο ύψος των 40.000 €. Για τις πολύ σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις, το πρόστιμο δεν μπορούσε να υπερβαίνει το 10 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων. Εάν το υπερέβαινε, επιβαλλόταν το κατώτατο ύψος των 100.000 €

Σύμφωνα με τον μαθηματικό τύπο που αναλύσαμε, μπορούμε να δώσουμε παράδειγμα εφαρμογής του με βάση περιστατικά που έχουν αποδειχθεί ως αληθή στη νομολογία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων. Εάν υποθέσουμε ότι σε περίπτωση λυμάτων μονάδας βιολογικού καθαρισμού διαπιστωθεί «αρκετή ροή νερού, γκρίζου χρώματος με ελαφριά δυσοσμία» και στις σχετικές χημικές αναλύσεις επί του δείγματος νερού κατά την πρώτη αυτοψία διαπιστωθεί οργανικό φορτίο (μετρούμενο ως COD) «εξαπλάσιο του ορίου», BOD5 «δωδεκαπλάσιο του ορίου» και αμμωνία «ιδιαίτερα αυξημένη (πενήντα φορές πάνω από τα ανώτερα όρια)» και κατά τη δεύτερη αυτοψία οργανικό φορτίο (μετρούμενο ως COD) «διπλάσιο του ορίου», BOD5 «εντός ορίων» και αμμωνία «πενταπλάσια του ορίου» (ΔΠΚομ 15/2010 σκ. 5), δηλαδή εάν υποθέσουμε ότι η διοίκηση εφαρμόζοντας την κανονιστική πράξη του 2022 χαρακτηρίσει τις υπερβάσεις αυτές ως «σοβαρές» και «συστηματικές» και άρα κατατάξει την παράβαση ως σημαντικής σοβαρότητας (κάτι όχι αυτονόητο), θα προχωρήσει στην επιμέτρηση του προστίμου ως εξής: καταρχάς, θα ελέγξει κατηγορία περιβαλλοντικής αδειοδότησης της ελεγχόμενης δραστηριότητας, ώστε να βρει το ποσό βάσης. Ας υποθέσουμε ότι εδώ η κατηγορία είναι Β και άρα το ποσό βάσης είναι 6.000 μονάδες (πρώτος παράγοντας). Για να βρει δεύτερο παράγοντα, θα υπολογίσει τον λογάριθμο των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων (EAE) και από το αποτέλεσμα αυτό θα αφαιρέσει τρεις μονάδες: Δηλαδή έστω $EAE = 50.000 \text{ €}$, άρα $\log\{50.000\} = 4,69897 - 3 = 1,69897$ μονάδες. Για να βρει τον τρίτο παράγοντα, θα δει στον οικείο πίνακα της κανονιστικής πράξης την κατάταξη των συντελεστών ως προς τα μη επικίνδυνα απόβλητα και την κατάταξη της σοβαρότητας της παράβασης (συντελεστής 5,5). Για να βρει τον τέταρτο παράγοντα, θα εξετάσει το ιστορικό συμμόρφωσης (έστω λοιπόν ότι ο φορέας είναι μόνο μία φορά υπότροπος, άρα συντελεστής 1), τη συμπεριφορά/συνεργασία κατά τον έλεγχο (έστω καλή, άρα συντελεστής 1), τη συμμόρφωση μετά τον έλεγχο και πριν την επιβολή προστίμου (έστω καμία, άρα συντελεστής 1), την εμφανή πρόθεση για προσπορισμό άμεσου ή έμμεσου κέρδους (έστω ναι, άρα συντελεστής 1,1), το συνολικό επίπεδο συμμόρφωσης για τον τρέχοντα έλεγχο (έστω μεσαίο, άρα συντελεστής 1), λόγους δημοσίου συμφέροντος (έστω ότι δεν συντρέχουν, άρα συντελεστής 1) και κοινωνικά κριτήρια (έστω ότι δεν συντρέχουν, άρα συντελεστής 1). Το γινόμενο των επιμέρους συντελεστών είναι 1,1, άρα ο τέταρτος παράγοντας είναι αυτός. Το γινόμενο των τεσσάρων παραγόντων είναι λοιπόν: $6.000 * 1,69897 * 5,5 * 1,1 = 61.672,61$ ευρώ. Το γινόμενο όμως αυτό υπερβαίνει το γινόμενο των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων επί 6 % ($50.000 * 6 \% = 3.000 \text{ €}$). Σύμφωνα με το

άρθρο 75 του ν. 4843/2021, αφού το υπερβαίνει, θα επιβληθεί το κατώτατο ύψος των 40.000 €. Βλέπουμε λοιπόν ότι για φορείς/επιχειρήσεις με περιβαλλοντική αδειοδότηση κατηγορίας Β και με μικρά ετήσια ακαθάριστα έσοδα μέχρι περίπου 10.000 €, οι οποίες διέπρατταν σημαντικής σοβαρότητας παράβαση, το πρόστιμο ήταν το κατώτατο ύψος των 40.000 €, δηλαδή δεν τις βοηθούσε το ότι το 6 % των ακαθάριστων εσόδων τους ήταν μικρότερο από 40.000 €. Αντιθέτως, σε φορείς/επιχειρήσεις με ετήσια ακαθάριστα έσοδα 666.667 € με τις ίδιες συνθήκες αδειοδότησης και σοβαρότητας παράβασης, όσο και αν το γινόμενο του μαθηματικού τύπου υπερέβαινε τις 40.000 € (το γινόμενο ήταν 102.366 €), το τελικό πρόστιμο θα ήταν πάλι το ανώτατο, καθώς $666.667 * 6 \% = 40.000,02$. Αντιστοίχως, σε φορείς/επιχειρήσεις με ετήσια ακαθάριστα έσοδα 1.000.000 €, το τελικό πρόστιμο με τις ίδιες συνθήκες αδειοδότησης και σοβαρότητας παράβασης δεν μπορούσε να υπερβαίνει τις 60.000 € (το γινόμενο ήταν 145.200 €), καθώς $1.000.000 * 6 \% = 60.000$. Θα δούμε πιο κάτω πώς συγκρίνεται ο μαθηματικός τύπος της κανονιστικής πράξης του 2022 με εκείνον της αντίστοιχης του 2024.

Στην ίδια πάντοτε κανονιστική πράξη εξειδικευόταν και το περιεχόμενο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών. Προβλέφθηκε ότι σκοπός του είναι η δρομολόγηση όλων των αναγκαίων ενεργειών για την άρση των παραβάσεων που διαπιστώθηκαν κατά τον περιβαλλοντικό έλεγχο, εντός συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος. Περιλαμβάνει την παροχή κατευθυντήριων οδηγιών, την επιβολή μέτρων για την άρση των παραβάσεων, και τον προσδιορισμό εύλογης προθεσμίας συμμόρφωσης του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, εφόσον η έλλειψη συμμόρφωσης δεν μπορεί να αρθεί άμεσα. Διευκρινιζόταν ότι οι κατευθυντήριες οδηγίες και η επιβολή μέτρων αφορούν ενέργειες που επιβάλλονται για την τήρηση των περιβαλλοντικών όρων ή των ΠΠΔ, ή/και της κείμενης νομοθεσίας προς άρση των παραβάσεων και όχι σε παροχή τεχνικών συμβουλών ως προς τον τρόπο άρσης των παραβάσεων. Το πιο σημαντικό ήταν ότι ο προσδιορισμός του χρόνου ολοκλήρωσης της κάθε διορθωτικής ενέργειας που περιλαμβάνει το ΠΔΕ έπρεπε να πραγματοποιείται λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως οι υφιστάμενες καιρικές συνθήκες, η κατάσταση λειτουργίας δραστηριότητας (πλήρης/μερική λόγω βλαβών ή άλλων συμβάντων, επικείμενη ολική συντήρηση), η φύση της παράβασης (σοβαρότητα της παράβασης, αναγκαιότητα λήψης έκτακτων μέτρων), οι απαιτούμενες διορθωτικές ενέργειες (πλήθος των απαιτούμενων διορθωτικών ενεργειών, εξάρτησή τους από διορθωτικές ενέργειες άλλων παραβάσεων ή από συνθήκες εκτός ελέγχου του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, πολυπλοκότητα της παράβασης). Η πιο ουσιώδης όμως παράμετρος ορίζεται ως το κόστος των απαιτούμενων ενεργειών σε σχέση με τον ετήσιο κύκλο εργασιών του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας (του πλέον πρόσφατου έτους σε σχέση με τον έλεγχο) και ο προσδιορισμός της τάξης μεγέθους του κόστους με βάση τυχόν πληροφοριακά στοιχεία από τον ελεγχόμενο ή άλλη πηγή. Προβλεπόταν επίσης ότι οι διορθωτικές ενέργειες μπορούσαν να γίνονται παράλληλα, με γνώμονα τον ελάχιστο δυνατό χρόνο υλοποίησής τους και σε κάθε περίπτωση ο χρόνος ολοκλήρωσης δεν μπορούσε να υπερβαίνει το ένα (1) έτος, αλλά υπήρχε δυνατότητα να παραταθεί έως και τρία (3) έτη.

ΣΤ. Νόμος 5037/2023

Με το άρθρο 180 του ν. 5037/2023 διατηρείται η ταξινόμηση του ν. 4843/2021 ως προς τις περιβαλλοντικές παραβάσεις σε τέσσερις κατηγορίες κλιμακούμενης σοβαρότητας, τη χαμηλή, τη μέτρια, τη σημαντική και την πολύ σημαντική, αλλά επανακαθορίζεται ανώτατο όριο προστίμου τα σαράντα εκατομμύρια (40.000.000) ευρώ. Προστίθεται, παρόλη την ύπαρξη του άρθρου 29 για την αστική ευθύνη του βλάπτοντος το περιβάλλον, ρητή υποχρέωση αποζημίωσης δαπανών που συνδέονται με τη βλάβη στο περιβάλλον, αλλά μόνον όταν η βλάβη είναι [μη¹⁰] αναστρέψιμη και η παράβαση κατατάσσεται στις κατηγορίες «σημαντικής» και «πολύ σημαντικής» σοβαρότητας, με επίσης ρητή επιφύλαξη εφαρμογής του π.δ. 148/2009. Επίσης, καθορίζονται για πρώτη φορά ως συντρέχοντες ελαφρυντικοί παράγοντες οι εξής δύο περιπτώσεις: α) όταν ο παραβάτης επαναφέρει, οικειοθελώς και αμελλητί, τη φύση στην προηγούμενη κατάστασή της, β) όταν ο παραβάτης παρέχει στις διοικητικές ή δικαστικές αρχές χρήσιμες πληροφορίες, τις οποίες δεν θα μπορούσαν να αποκτήσουν διαφορετικά και οι οποίες βοηθούν τις εν λόγω αρχές, να αναγνωρισθούν ή να αχθούν ενώπιον της Δικαιοσύνης οι υπόλοιποι παραβάτες, και ως συντρέχοντες επιβαρυντικοί παράγοντες οι εξής δύο περιπτώσεις: α) αν η παράβαση περιελάμβανε τη χρήση πλαστών ή παραποιημένων εγγράφων από τον παραβάτη, β) αν το αδίκημα διαπράχθηκε στο πλαίσιο εγκληματικής οργάνωσης, κατά την έννοια της απόφασης - πλαισίου 2008/841/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 2008 «για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος» (L 300), σχετικά με παραβάσεις που κατατάσσονται στις κατηγορίες «σημαντικής» και «πολύ σημαντικής» σοβαρότητας.

Με το ίδιο άρθρο 180 μεταβάλλεται το λεκτικό του βασικού κριτηρίου επιμέτρησης του διοικητικού προστίμου. Το ποσό βάσης του υπολογίζεται τώρα με κριτήριο τον κύκλο εργασιών του φορέα (ΣΚΕ) και όχι τα ετήσια ακαθάριστα έσοδά του (ΕΑΕ), τα οποία προβλέπονταν στο άρθρο 75 του ν. 4843/2021. Ο ΣΚΕ είναι ορθότερος, καθώς αυτός χρησιμοποιείται ως λεκτικό στις δηλώσεις των επιχειρήσεων και προς το ΓΕΜΗ και προς την Εφορία.

Έτσι λοιπόν, με τον ν. 5037/2023, τα επιβαλλόμενα πρόστιμα κατανέμονται, ανάλογα με την κατηγορία της παράβασης, ως ακολούθως:

α) για τις παραβάσεις «χαμηλής» σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν υπερβαίνει το μηδέν κόμμα πέντε τοις εκατό (0,5%), επί του συνολικού κύκλου εργασιών της τελευταίας χρήσης του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, βάσει του κύκλου

¹⁰ Προφανές lapsus διατύπωσης. Το «μη» πρέπει να διαγραφεί και να μη λαμβάνεται υπ' όψη. Αλλιώς θα ήταν απορίας άξιο τι είδους δαπάνες θα υπέθετε ο νομοθέτης ως αποζημιωτέες, όταν η βλάβη είναι μη αναστρέψιμη, δηλαδή όταν δεν έχει νόημα να γίνουν δαπάνες για βλάβη που δεν διορθώνεται.

εργασιών της τελευταίας υποβληθείσας δήλωσης φορολογίας εισοδήματος, και κυμαίνεται από πεντακόσια (500) έως και εκατό χιλιάδες (100.000) ευρώ,

β) για τις παραβάσεις «μέτριας» σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν υπερβαίνει το δύο τοις εκατό (2%), επί του συνολικού κύκλου εργασιών της τελευταίας χρήσης του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, βάσει του κύκλου εργασιών της τελευταίας υποβληθείσας δήλωσης φορολογίας εισοδήματος, και κυμαίνεται από χίλια (1.000) έως και πεντακόσιες χιλιάδες (500.000) ευρώ,

γ) για τις παραβάσεις «σημαντικής» σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν υπερβαίνει το έξι τοις εκατό (6%), επί του συνολικού κύκλου εργασιών της τελευταίας χρήσης του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, βάσει του κύκλου εργασιών της τελευταίας υποβληθείσας δήλωσης φορολογίας εισοδήματος, και κυμαίνεται από δέκα χιλιάδες (10.000) έως και δύο εκατομμύρια (2.000.000) ευρώ,

δ) για τις παραβάσεις «πολύ σημαντικής» σοβαρότητας, το πρόστιμο δεν υπερβαίνει το δέκα τοις εκατό (10%), επί του συνολικού κύκλου εργασιών της τελευταίας χρήσης του φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, βάσει του κύκλου εργασιών της τελευταίας υποβληθείσας δήλωσης φορολογίας εισοδήματος, και κυμαίνεται από είκοσι χιλιάδες (20.000) έως και σαράντα εκατομμύρια (40.000.000) ευρώ.

Z. Το Επικαιροποιημένο Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις του 2024.

Οι νομοθετικές μεταβολές του ν. 5037/2023 δημιούργησαν την ανάγκη να εκδοθεί νέα κανονιστική πράξη που να ρυθμίζει τα των περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων. Εκδόθηκε λοιπόν η ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024 Υπουργική Απόφαση με τίτλο «Επικαιροποιημένο Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις». Στον ενδεικτικό κατάλογό της, ώστε να διαιωνιστεί η ασάφεια εννοιών που εισήχθησαν με την προηγούμενη υπουργική απόφαση του 2022 (πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον «σε περιορισμένη έκταση, ποσότητα και διάρκεια», η «ήπια» ή «μικρή» βλάβη στο περιβάλλον, η «μικρή» ή «μέτρια» ή «σοβαρή» ρύπανση), ο κανονιστικός νομοθέτης διατήρησε ως χαμηλής σοβαρότητας συμπεριφορές τις «μικρές» (και όχι κάθε είδους) υπερβάσεις της επιτρεπόμενης ανώτατης στάθμης θορύβου και υποβίβασε (από μέτριας σοβαρότητας που ήταν με την ΥΑ του 2022) σε χαμηλής τη μη υποβολή στοιχείων ή εκθέσεων στις αρχές, μόνον εφόσον υπάρχουν τα αναγκαία στοιχεία για την άμεση υποβολή τους (αλλιώς εξακολουθεί να είναι μέτριας σοβαρότητας, δηλαδή ... χαμηλής – ως επιστρέφει ο προσεκτικός αναγνώστης στη σελίδα 20 της εργασίας). Ο νομοθέτης στις μέτριας σοβαρότητας παραβάσεις πρόσθεσε την πλημμελή λειτουργία εγκατάστασης επεξεργασίας υγρών αποβλήτων ή λυμάτων η οποία να έχει ως αποτέλεσμα τη μερική μόνο επεξεργασία αυτών (εφόσον δεν συνιστά σημαντικής σοβαρότητας παράβαση),

και τη λειτουργία έργου ή δραστηριότητας που να κατατάσσεται στην Β' κατηγορία περιβαλλοντικής αδειοδότησης χωρίς υπαγωγή σε πρότυπες περιβαλλοντικές δεσμεύσεις, σύμφωνα με την παρ. 1 β του άρθρου 21 του ν. 4014/2011 ! Στης σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις παρέμεινε η λειτουργία έργου ή δραστηριότητας, η οποία να κατατάσσεται μόνο στην Α' κατηγορία περιβαλλοντικής αδειοδότησης χωρίς να έχει εκδοθεί ποτέ ΑΕΠΟ, και προστέθηκαν η ανεξέλεγκτη και συστηματική διάθεση στο περιβάλλον ανεπεξέργαστων υγρών αποβλήτων ή λυμάτων από έργα ή δραστηριότητες οι οποίες όφειλαν να λειτουργούν συστήματα επεξεργασίας τους (εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων, βιολογικοί καθαρισμοί, φυσικοχημική επεξεργασία), η λειτουργία εγκατάστασης επεξεργασίας λυμάτων χωρίς παραγωγή λυματολάσπης, η ανεξέλεγκτη διάθεση λυματολάσπης, η παράνομη διακίνηση μεγάλων ποσοτήτων επικινδύνων αποβλήτων (αναλόγως της φύσης, του είδους και της επικινδυνότητά τους) προς μη εγκεκριμένους παραλήπτες¹¹, η παράνομη και εκτεταμένη απόληψη αδρανών υλών από ποταμούς και η παράνομη και εκτεταμένη υλοτόμηση / αποψίλωση δασικών εκτάσεων ή προστατευόμενων περιοχών (ήτοι μπορείς να διακινείς επικίνδυνα απόβλητα σε μη εγκεκριμένους παραλήπτες, δηλαδή κατ' ουσίαν χωρίς αδειοδότηση, ή να αποψιλώσεις δασικές εκτάσεις ή προστατευόμενες περιοχές, και οι παραβάσεις σου αυτές δεν κατατάσσονται στην ανώτερη δυνατή κατηγορία από άποψη σοβαρότητας). Για πρώτη φορά κατονομάστηκαν ενδεικτικά περιπτώσεις πολύ σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεων (στην ΥΑ του 2022 δεν κατονομαζόταν καμία), που είναι αυτές από τις οποίες διαπιστώνεται πρόκληση σοβαρής **βλάβης** σε ανθρώπους ή εκτεταμένη μη αναστρέψιμη **βλάβη** στο περιβάλλον, και η ανεξέλεγκτη και συστηματική απόρριψη σημαντικών ποσοτήτων επικινδύνων αποβλήτων σε υδάτινους αποδέκτες (απόρριψή τους στο έδαφος είναι σημαντικής σοβαρότητας παράβαση και όχι πολύ σημαντικής). Κατά τα λοιπά επαναλήφθηκαν οι ρυθμίσεις της κανονιστικής πράξης του 2022 ως προς την κατάταξη των παραβάσεων πρόκλησης κινδύνου (η **με οποιαδήποτε πιθανότητα** πρόκληση κινδύνου σε ανθρώπους ή η **με οποιαδήποτε πιθανότητα** πρόκληση κινδύνου εκτεταμένης μη αναστρέψιμης βλάβης στο περιβάλλον εξακολουθούν να κατατάσσονται στις μέτριας σοβαρότητας παραβάσεις).

Για όσες παραβάσεις επισύρεται πρόστιμο, τούτο υπολογίζεται με τροποποιημένο (σε σχέση με το 2022) μαθηματικό τύπο. Το ύψος του εξακολουθεί να είναι γινόμενο και οι παράγοντες να είναι τέσσερις: ένα σταθερό ποσό βάσης (0,12 μονάδες για φορέα κατηγορίας Β περιβαλλοντικής αδειοδότησης, 0,18 μονάδες για κατηγορία Α2 και 0,24 μονάδες για κατηγορία Α1), ένας συντελεστής συνολικού κύκλου εργασιών (ΣΚΕ) του φορέα (για ΣΚΕ < 200.000 € ο συντελεστής ισούται με το γινόμενο της τιμής 0,0310 μονάδων επί τον ΣΚΕ συν την προκαθορισμένη τιμή 1.690 μονάδων), ένας συντελεστής βαρύτητας (ανάλογα με τη «σοβαρότητα» και τη «φύση»

¹¹ Μας είναι ακατανόητο πώς μπορεί να εναρμονιστεί μια τέτοια ρύθμιση με τις διατάξεις του Κανονισμού (ΕΚ) 1013/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2006, για τις μεταφορές αποβλήτων και ιδίως με τα άρθρα 34 επ. που απαγορεύουν συγκεκριμένου είδους εισαγωγές προς την Ε.Ε. και εξαγωγές από αυτήν.

της παράβασης, αλλά όχι πια το «είδος του ρύπου», με πιο χαμηλή τιμή 2,5 και πιο υψηλή 22), και ένας συντελεστής που είναι και αυτός με τη σειρά του γινόμενο όχι πια επτά, αλλά τεσσάρων παραγόντων, που είναι οι συντελεστές Ελαφρυντικών / Επιβαρυντικών Παραγόντων ((Παραμένει το Ιστορικό συμμόρφωσης, αφαιρείται η Συμπεριφορά/συνεργασία κατά τον έλεγχο, παραμένει η Συμμόρφωση μετά τον έλεγχο (αυτοψία) και πριν την επιβολή προστίμου (Πράξη Βεβαίωσης Παράβασης), παραμένει η Εμφανής πρόθεση για προσπορισμό άμεσου ή έμμεσου κέρδους, αφαιρείται το Συνολικό επίπεδο συμμόρφωσης για τον τρέχοντα έλεγχο, παραμένουν οι Λόγοι δημοσίου συμφέροντος σε δημόσιο/δημοτικό έργο, και αφαιρούνται τα Κοινωνικά κριτήρια του 2022)). Για τις σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις, το πρόστιμο (γινόμενο των τεσσάρων παραπάνω παραγόντων) εξακολουθεί να μην μπορεί να υπερβαίνει το 6 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων. Εάν το γινόμενο είναι μικρότερο από το κατώτατο ύψος των 10.000 €, τότε επιβάλλεται αυτό. Για τις πολύ σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις, το πρόστιμο εξακολουθεί να μην μπορεί να υπερβαίνει το 10 % επί των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων. Εάν αντιστοίχως το γινόμενο είναι μικρότερο από το κατώτατο ύψος των 20.000, τότε επιβάλλεται αυτό.

Σύμφωνα με τον επικαιροποιημένο μαθηματικό τύπο, μπορούμε να δώσουμε παράδειγμα εφαρμογής του με βάση τα ίδια πραγματικά περιστατικά που εκθέσαμε στη σελίδα 26. Υποθέτουμε ξανά ότι υπερβάσεις τιμών οργανικού φορτίου εξαπλάσιες και δωδεκαπλάσιες του ορίου (ΔΠΚομ 15/2010 σκ. 5) χαρακτηρίζονται ως «σοβαρές» και «συστηματικές» και άρα ως σημαντικής σοβαρότητας (εμμένουμε στο ότι αυτό πια δεν είναι αυτονόητο με βάση και την κανονιστική πράξη του 2024). Η διοίκηση θα προχωρήσει στην επιμέτρηση του προστίμου ως εξής: κατηγορία περιβαλλοντικής αδειοδότησης Β και άρα το ποσό βάσης είναι 0,12 μονάδες (πρώτος παράγοντας). Για να βρει δεύτερο παράγοντα, θα υπολογίσει το γινόμενο του Συνολικού Κύκλου Εργασιών (ΣΚΕ, όπου έστω 50.000 €) επί την παράμετρο 0,0310 (άρα $50.000 * 0,0310 = 1.550$) και σε αυτό θα προσθέσει την παράμετρο 1.690, άρα $1.550 + 1.690 = 3.240$. Για να βρει τον τρίτο παράγοντα, θα δει στον οικείο πίνακα της κανονιστικής πράξης την κατάταξη των συντελεστών ως προς τη σοβαρότητα της μη διοικητικής παράβασης (συντελεστής 11). Για να βρει τον τέταρτο παράγοντα, θα εξετάσει το ιστορικό συμμόρφωσης (έστω λοιπόν ότι ο φορέας είναι μόνο μία φορά υπότροπος, άρα συντελεστής 1), τη συμμόρφωση μετά τον έλεγχο και πριν την επιβολή προστίμου (έστω καμία, άρα συντελεστής 1), την εμφανή πρόθεση για προσπορισμό άμεσου ή έμμεσου κέρδους (έστω ότι συντρέχει, άρα συντελεστής 1,1), και τους λόγους δημοσίου συμφέροντος (έστω ότι δεν συντρέχουν, άρα συντελεστής 1). Το γινόμενο των επιμέρους συντελεστών είναι 1,1, άρα ο τέταρτος παράγοντας είναι αυτός. Το γινόμενο των τεσσάρων παραγόντων είναι λοιπόν: $0,12 * 3.240 * 11 * 1,1 = 4.704,48$ ευρώ. Το γινόμενο όμως αυτό υπερβαίνει το γινόμενο των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων επί του 6 % των ετήσιων ακαθάριστων εσόδων ($50.000 * 6 \% = 3.000$ €). Σύμφωνα με το άρθρο 180 του ν. 5037/2023, αφού το υπερβαίνει, θα επιβληθεί το κατώτατο ύψος των 10.000 €. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο μαθηματικός τύπος του 2024 οδηγεί σε γινόμενα σημαντικά μικρότερα από εκείνα του 2022, καθώς ο πρώτος παράγοντας (το ποσό βάσης) καταποντίστηκε από τις 6.000 μονάδες στις 0,12 (!), ο

δεύτερος παράγοντας αυξήθηκε και έγινε ο πιο μεγάλος από τους τέσσερις του 2024, αλλά ανέρχεται περίπου στο ήμισυ του πρώτου παράγοντα του 2022 (που ήταν ο πιο μεγάλος από τους τέσσερις), ο τρίτος παράγοντας διπλασιάζεται, αλλά δεν μπορεί να αλλάξει προς πολύ παραπάνω το τελικό γινόμενο, και ο τέταρτος παράγοντας μένει χοντρικά ο ίδιος. Επίσης, παρατηρούμε ότι σε φορείς/επιχειρήσεις με περιβαλλοντική αδειοδότηση οποιασδήποτε κατηγορίας και με συνολικό κύκλο εργασιών ύψους 200.000 €, οι οποίες διαπράττουν σημαντικής σοβαρότητας παράβαση, το πρόστιμο δεν μπορεί να υπερβεί τις 12.000 €, ακόμη και αν ο μαθηματικός τύπος οδηγεί σε λίγο ανώτερο γινόμενο. Κατά συνέπεια, εφεξής το κατώτατο όριο των 10.000 €, που είναι τέσσερις φορές μικρότερο από εκείνο του 2022, θα επιβάλλεται στις περισσότερες περιπτώσεις σοβαρής παράβασης στους περισσότερους φορείς/επιχειρήσεις της χώρας με συνολικό κύκλο εργασιών ύψους μέχρι 167.000 €. Σε φορείς/επιχειρήσεις με ΣΚΕ 666.667 € με περιβαλλοντική αδειοδότηση Α1 και σημαντικής σοβαρότητας παράβαση, το γινόμενο ανέρχεται σε 38.816,81 €, το οποίο και θα επιβληθεί, καθώς το ανώτατο πρόστιμο επιτρέπεται να είναι το γινόμενο του Συνολικού Κύκλου Εργασιών επί 6 %, άρα $666.667 * 6 \% = 40.000,02$. Αντιστοίχως, σε φορείς/επιχειρήσεις με ΣΚΕ 1.000.000 €, το τελικό πρόστιμο, που εξακολουθεί να μην μπορεί να υπερβαίνει τις 60.000 €, καθώς $1.000.000 * 6 \% = 60.000$, θα ανέρχεται στο γινόμενο (αδειοδότηση Α1, σημαντικής σοβαρότητας παράβαση) των 50.239,20 €.

Ενδιαφέρον θα έχει η νομολογιακή αντιμετώπιση της σύγκρισης των τριών νομικών καθεστώτων (του προ του 2021, της κανονιστικής πράξης του 2022 και της κανονιστικής πράξης του 2024) ως προς το ζήτημα της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του ευνοϊκότερου κυρωτικού νόμου¹². Μέχρι σήμερα (Οκτώβριος 2024) η μοναδική απόφαση που έχει υποπέσει στην αντίληψή μας είναι η 10992/2023 ΔΠΑ, στη σκέψη 15 της οποίας γίνεται μια πρώτη σύγκριση του προ του 2021 καθεστώτος με εκείνο του 2021 και του 2024. Ο προσφεύγων επικαλούμενος μεταγενέστερη συμμόρφωσή του στις κατά νόμο υποχρεώσεις του πρόβαλε λόγο για ευνοϊκότερη επιμέτρηση του προστίμου με βάση τα άρθρα 75 παρ.1 του ν. 4843/2021 και 180 του ν. 5037/2023. Το δικαστήριο έκρινε ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη τα κριτήρια που προβλέπονταν στο άρθρο 30 του ν. 1650/1986, όπως, αντικατεστημένο από το άρθρο 21 του ν. 4014/2011, ίσχυε, κατά τον χρόνο του ελέγχου και ότι στα κριτήρια αυτά δεν περιλαμβανόταν η μεταγενέστερη συμμόρφωση του παραβάτη στις κατά τον νόμο υποχρεώσεις του (πρβλ. ΣτΕ 104/2018 σκ. 7 και 9, 4050/2015 σκ. 8, 4177/2015 σκ. 12, πρβλ. όμως και ΔΕφΑθ 342/2023 σκ. 13). Ως εκ τούτου, το δικαστήριο κατέληξε ότι η εισαγωγή του κριτηρίου αυτού, ως ελαφρυντικής περίπτωσης, με τις διατάξεις των άρθρων 75 παρ.1 του ν. 4843/2021 και 180 του ν.5037/2023 δεν ασκεί επιρροή στην προκειμένη περίπτωση, διότι εντάσσεται στα πλαίσια ενός νέου καθεστώτος αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών παραβάσεων, το οποίο περιλαμβάνει τη σύνταξη από την ελεγκτική αρχή πλάνου διορθωτικών ενεργειών, με το οποίο παρέχονται, στην

¹² Αναλυτικότερα γι' αυτό το ζήτημα βλ. Ιωάννη Δημητρακόπουλο, Διοικητικές Κυρώσεις και Θεμελιώδη Δικαιώματα Σύνταγμα - ΕΣΔΑ - Δίκαιο ΕΕ, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2014, σελ. 107 επ.

ελεγχόμενη επιχείρηση, κατευθυντήριες οδηγίες, επιβάλλονται μέτρα για την άρση των παραβάσεων και τίθεται εύλογη προθεσμία συμμόρφωσης, και άρα το νέο αυτό καθεστώς δεν είναι, σε κάθε περίπτωση, συγκρίσιμο με το προηγούμενο, ώστε να τίθεται θέμα εφαρμογής του με βάση την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (παρέπεμψε και στην απόφαση ΣτΕ 2783/2022 σκ. 7). Το δικαστήριο φαίνεται λοιπόν να μη θεωρεί το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών συγκρίσιμο (και άρα ελαφρύτερο) μέτρο από το διοικητικό πρόστιμο. Μάλλον όμως είναι.

Συμπερασματικά, ο νομοθέτης μόνο φαινομενικά αύξησε το ύψος των προστίμων, καθώς κατ' ουσία το μείωσε. Στο παράρτημα της εργασίας μας παραθέτουμε συγκριτικό πίνακα προστίμων με βάση τις δύο κανονιστικές πράξεις (του 2022 και του 2024), πρόχειρη ανάγνωση του οποίου αποδεικνύει του λόγου το αληθές.

2. Η προσωρινή ή οριστική διακοπή λειτουργίας

Από τον ν. 1650/1986 έως και τον ν. 4014/2011, προβλεπόταν ότι, αν επιχείρηση ή δραστηριότητα προκαλούσε ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος, επιβαλλόταν προσωρινή απαγόρευση της λειτουργίας της μέχρις ότου λαμβάνονταν τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να αποτρεπόταν η ρύπανση ή η υποβάθμιση. Μπορούσε επίσης να επιβληθεί η οριστική διακοπή της λειτουργίας, αν η επιχείρηση ή δραστηριότητα παρέλειπε να συμμορφωθεί προς τα υποδεικνυόμενα μέτρα ή αν η λήψη αποτελεσματικών μέτρων ήταν ανέφικτη. Όπως είδαμε και στη σελίδα 12, η νομολογία είχε κρίνει ότι η διοίκηση διέθετε διακριτική ευχέρεια τόσο ως προς την επιλογή του είδους (πρόστιμο ή σφραγιστικά με διακοπή λειτουργίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας) της επιβαλλόμενης κύρωσης (βλ. Σ.τ.Ε. 3974/2010 επτ., 2941/2014) όσο και ως προς την επιμέτρηση (ύψος προστίμου, διάρκεια διακοπής) των εν λόγω κυρώσεων (Σ.τ.Ε. 4163/2015), πάντα, όμως, βάσει των όρων και των κριτηρίων που περιείχονταν στο άρθρο 30 (ΔΠΘεσ 3090/2020 σκ. 5). Επίσης, είχε κρίνει πως η λήψη του μέτρου της οριστικής διακοπής λειτουργίας προϋπέθετε ότι η επιβολή του ηπιότερου μέτρου της προσωρινής διακοπής λειτουργίας είχε κριθεί ως μη τελεσφόρο είτε διότι η επιχείρηση παρέλειπε να συμμορφωθεί προς υποδεικνυόμενα μέτρα είτε διότι άλλα μέτρα πλην της οριστικής διακοπής θεωρούνταν, εν όψει του συνόλου των συνθηκών, ως μη αποτελεσματικά (ΣτΕ 780/1999 σκ. 5, 2112/2010 σκ. 5, ΣτΕ 1025/2016 σκ. 9). Από το γράμμα της διάταξης (άρθρο 30 παρ. 2 του ν. 1650/1986) πάντως προκύπτει ότι και η προσωρινή διακοπή λειτουργίας ήταν δεσμία αρμοδιότητα της διοίκησης, τουλάχιστον εφόσον έκρινε ότι η ρύπανση/υποβάθμιση (δηλαδή έστω και κίνδυνος για το περιβάλλον) εξακολουθούσε να υφίσταται κατά την αυτοψία και απαιτούσε μέτρα αποκατάστασής του.

Με τον ν. 4843/2021 η προσωρινή απαγόρευση λειτουργίας **μπορεί να** επιβληθεί σε επιχείρηση ή δραστηριότητα που προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος που κατατάσσεται μόνο στις «πολύ σημαντικές» παραβάσεις, μέχρις

όπου ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να αποτρέπεται η ρύπανση ή η υποβάθμιση. Η επιβολή οριστικής διακοπής λειτουργίας **μπορεί να επιβληθεί**, αν η επιχείρηση ή η δραστηριότητα παραλείπει να συμμορφωθεί προς τα μέτρα αποτροπής που υποδεικνύονται από τη διοίκηση ή αν η λήψη αποτελεσματικών μέτρων είναι ανέφικτη. Η ΥΠΕΝ/ΓΔΣΣΕΕ/16675/165/2022 Υπουργική Απόφαση (Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης – «ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις)) πρόσθεσε ως δεσμία αρμοδιότητα την επιβολή προσωρινής ή οριστικής (χωρίς να διακρίνει τις δύο υποπεριπτώσεις) διακοπής λειτουργίας σε περίπτωση υποτροπής. Ως υποτροπή ο κανονιστικός νομοθέτης ορίζει το να έχει υποπέσει ο φορέας δραστηριότητας σε βάθος 10ετίας σε σχέση με τον χρόνο ελέγχου σε περιβαλλοντική παράβαση σημαντικής σοβαρότητας ή να μη συμμορφώνεται, εντός καθορισμένης προθεσμίας, με το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών (ΠΔΕ). Η προσθήκη αυτή του κανονιστικού νομοθέτη ίσως να κείται εκτός νομοθετικής εξουσιοδότησης. Σε κάθε περίπτωση, φορέας που υποπέσει σε σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις (βλ. σελίδα 25 της εργασίας) δεν έχει καταρχήν να φοβάται διοικητική κύρωση προσωρινής αναστολής λειτουργίας του, εφόσον εκ των υστέρων συμμορφωθεί με το ΠΔΕ που θα του επιβάλει η διοίκηση. Μπορεί λοιπόν να προγραμματίσει τη σημαντικής σοβαρότητας ρυπαντική του δραστηριότητα σε βάθος χρόνου τέτοιο, που να ισούται τουλάχιστον με πλήρες έτος, ακόμη και αν υποθέσουμε ότι ελεγχθεί την πρώτη μέρα λειτουργίας του. Μάλιστα, για μέτριας σοβαρότητας παραβάσεις (βλ. σελίδα 23) ο φορέας μπορεί απλώς να προϋπολογίσει ως κόστος του το πρόστιμο ή τα πρόστιμα που τυχόν του επιβληθούν, εάν φυσικά ελεγχθεί και ελεγχθεί σωστά, καθώς όσες φορές και να διαπράξει τις μέτριας σοβαρότητας παραβάσεις, δεν κινδυνεύει ούτε με προσωρινή διακοπή λειτουργίας.

Με άρθρο 180 του ν. 5037/2023 και τη σύστοιχη του ΥΠΕΝ/ΓΔΣΣΕΕ/22036/219/2024 Υπουργική Απόφαση ((«Επικαιροποιημένο Μοντέλο Ενεργειών Συμμόρφωσης («ΜΕΣ») για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις)), η έλλειψη Προτύπων Περιβαλλοντικών Δεσμεύσεων (ΠΠΔ) υποβιβάζεται από σοβαρής σε μέτριας σοβαρότητας παράβαση ανεξαρτήτως υποτροπής και μόνο σε περίπτωση που διαπιστωθεί τρίτη (!) συνεχόμενη φορά έλλειψη ΠΠΔ επιβάλλεται αναστολή λειτουργίας. Τούτο στην πράξη σημαίνει ότι φορείς που δραστηριοποιούνται λόγω χάριν σε οργανωμένες τουριστικές κατασκηνώσεις, χώρους στάθμευσης τροχοσπίτων κλπ εντός περιοχών Natura 2000 δυναμικότητας κάτω των 100 ατόμων (Παράρτημα VI της Υπουργικής Απόφασης 1958/2012, 6η ομάδα με αντικείμενο «Τουριστικές Εγκαταστάσεις») ή στην παραγωγή προϊόντων καπνού ή στην παραγωγή ασφαλομίγματος με παραγωγική δυνατότητα κάτω των 300 τόνων ανά ημέρα ή στην παραγωγή βιομηχανικών αερίων με εγκατεστημένη ισχύ κάτω των 1.000 kW ή στην κατασκευή πλαστικών προϊόντων με ισχύ κάτω των 2.000 kW ή στην παραγωγή κονιαμάτων ή στην κατασκευή δομικών προϊόντων από σκυρόδεμα με παραγωγική δυνατότητα κάτω των 300 τόνων ανά ημέρα ή στην κατασκευή κινητήρων και στροβίλων με εγκατεστημένη ισχύ κάτω των 2.000 kW ή σε εγκαταστάσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με υγρά καύσιμα με εγκατεστημένη ισχύ κάτω των 15 mW (Πίνακας 1 της ίδιας ΥΑ, 9η ομάδα με αντικείμενο «Βιομηχανικές Δραστηριότητες»)

ή στην ηλεκτροπαραγωγή από φωτοβολταϊκούς σταθμούς με εγκατεστημένη ισχύ κάτω των 2 mW (Παράρτημα X της ίδιας ΥΑ, 10η ομάδα με αντικείμενο «Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας»), όλοι αυτοί μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς περιβαλλοντική αδειοδότηση (καθώς υπάγονται στην κατηγορία Β της ίδιας ΥΑ και άρα σε Πρότυπες Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις) και άρα χωρίς φόβο προσωρινής αναστολής λειτουργίας τους για τις πρώτες δύο φορές που θα ελεγχθούν, αν ελεγχθούν. Το αναλογούν πρόστιμο πάντως ανέρχεται σε δύο τοις εκατό (2%), επί του συνολικού κύκλου εργασιών της τελευταίας χρήσης του φορέα, με βάση τον κύκλο εργασιών της τελευταίας υποβληθείσας δήλωσης φορολογίας εισοδήματος, το οποίο δεν μπορεί να είναι κατώτερο των χιλίων (1.000) ευρώ, ενώ σε περίπτωση υποτροπής διπλασιάζεται.

Διαχρονικά η προσωρινή/οριστική διακοπή λειτουργίας δεν χαρακτηρίζεται ως διοικητική κύρωση¹³, αλλά ως διοικητικό μέτρο προς τον σκοπό προστασίας του περιβάλλοντος, των εργαζομένων, των περιοίκων και των καταναλωτών (πρβλ. Σ.τ.Ε. 476/2021, σκ. 8 και 15), και ως εκ τούτου δεν υπάγεται στην αρμοδιότητα των Διοικητικών Πρωτοδικείων κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 66 του ν. 4055/2012 (πρβλ. Σ.τ.Ε. 620/2018 σκ.2). Επομένως, ως προς επιχειρήσεις, για την ίδρυση και λειτουργία των οποίων απαιτείται αδειοδότηση προβλεπόμενη από διατάξεις που δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των καταστημάτων ή εργαστηρίων υγειονομικού ενδιαφέροντος, που δεν εντάσσονται δηλαδή στην υγειονομική, αλλά σε άλλες νομοθεσίες, όπως η βιομηχανική, η πολεοδομική και η νομοθεσία περί προστασίας του περιβάλλοντος (βλ. ΣτΕ 3218/2010 Ολομ., 2468/2011, 380/2014, 676/2020, ΔΠΘεσ 3819/2023 σκ. 6), η εκδίκαση των σχετικών διαφορών δεν έχει μεταφερθεί στη δικαιοδοσία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, αλλά εξακολουθεί να υπόκειται το διοικητικό αυτό μέτρο σε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Ε΄ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας¹⁴.

¹³ Είναι νομίζουμε σχετικά ακριβής η διαπίστωση της Α. Θεοχάρη, (άρθρο με τίτλο «Διοικητικές κυρώσεις. Η φύση και η συνταγματικότητα επιβολής τους από τα διοικητικά όργανα», σε: ΔιΔικ 4/2018, σελ. 567-581) ότι από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, δεν φαίνεται να έχει διατυπωθεί σαφής ορισμός της έννοιας της διοικητικής κύρωσης, μολονότι το Δικαστήριο από ιδρύσεώς του έχει ασχοληθεί με πληθώρα υποθέσεων, στις οποίες ανακύπτει ζήτημα οριοθέτησής της.

¹⁴ Παρότι δεν νομίζουμε ότι ισχύει πια η παρατήρηση (τότε, το 2002, ορθή, του Γ. Δελλή, Ο δικαστικός έλεγχος της κυρωτικής λειτουργίας των ανεξάρτητων αρχών, Δίκη: 2003.11.128. σελ. 1289) πως «τα διοικητικά δικαστήρια δεν έχουν διαμορφώσει πλούσια και συστηματική νομολογία, με την οποία να αναγνωρίζουν την ιδιαιτερότητα των διοικητικών κυρώσεων [των Ανεξάρτητων Αρχών]», εξακολουθούν σήμερα οι ίδιοι προβληματισμοί για το πρόσφορο της διαφορετικής δικονομικής μεταχείρισης χρηματικών και μη χρηματικών κυρώσεων.

Δεύτερο Μέρος: Προβλήματα (α)συμφωνίας του νομικού πλαισίου
διοικητικών κυρώσεων με γενικές αρχές του δικαίου και η στάθμιση
κόστους – οφέλους

1. Οι αρχές πρόληψης, προφύλαξης και βιώσιμης ανάπτυξης

Θα ήταν πολύ εύκολο να υποστηρίξει κανείς ότι το τωρινό νομικό πλαίσιο διοικητικών κυρώσεων για περιβαλλοντικές παραβάσεις είναι αντίθετο στις αρχές πρόληψης και προφύλαξης, οι οποίες κατοχυρώνονται από το ενωσιακό δίκαιο, και αντίθετο στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης/αειφορίας που κατοχυρώνεται από τη διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος. Ωστόσο, είναι λογικά επισφαλές το να συνάγει κανείς διάφορες συγκεκριμένες έννομες συνέπειες από τόσο γενικές αρχές, κάτι που γίνεται καθημερινά και στη θεωρία και στη δικηγορική πρακτική. Σχετικά με τις αρχές πρόληψης και προφύλαξης το ΣτΕ κρίνει κατά παγία πια νομολογία ότι βασικό μέσο εφαρμογής τους (πρβλ. ΣτΕ 200/2022 σκ. 10 με παραπομπές στις αποφάσεις της Ολομέλειας 2511/2002, 613/2002, 3478/2000 κ.ά. ΣτΕ 3139/2015, 3430/2006), είναι η προηγούμενη κατάρτιση επιστημονικής περιβαλλοντικής μελέτης (πρβλ. ΣτΕ 1278/2004, 3703/2000, 860/1998, 1898/1997, 4811/1996, 2759/1994), επί τη βάσει των πορισμάτων της οποίας η οικεία αδειοδοτούσα αρχή, κατόπιν αξιολόγησης των επιπτώσεων του έργου στο περιβάλλον και της επάρκειας των προτεινόμενων μέτρων αντιμετώπισεώς τους, διαμορφώνει την εκτίμηση της περί του επιτρεπτού ή μη του έργου. Κρίνει επίσης ότι μόνον κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται δυνατός και ο έλεγχος του ακυρωτικού δικαστή επί των διοικητικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εφαρμογήν της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος (πρβλ. ΣτΕ Ολομέλεια 2173/2002, ΣτΕ 3775/2015, 109/2014, 3905/2012 κ.ά.). Ομοίως, σχετικά με την αρχή βιώσιμης ανάπτυξης, το ΣτΕ επίσης κατά παγία νομολογία κρίνει ότι από τις διατάξεις του άρθρου 24 του Συντάγματος το φυσικό περιβάλλον έχει αναχθεί σε αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό, προκειμένου να εξασφαλισθεί η οικολογική ισορροπία και η διαφύλαξη των φυσικών πόρων προς χάρη και των επόμενων γενεών. Από τη συνταγματική αυτή διάταξη το ανώτατο ακυρωτικό συνάγει ότι ο συντακτικός νομοθέτης δεν αρκέστηκε στην πρόβλεψη δυνατότητας να θεσπίζονται μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά επέβαλε στα όργανα του Κράτους που έχουν σχετική αρμοδιότητα να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για τη διαφύλαξη του προστατευόμενου αγαθού και, ειδικότερα, να λαμβάνουν τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά, μέτρα, παρεμβαίνοντας στον αναγκαίο βαθμό και στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Το δικαστήριο επισημαίνει όμως ότι κατά τη λήψη, των μέτρων αυτών τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας οφείλουν, κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, ερμηνευόμενης ενόψει και των άρθρων 106 και 22 παρ. 1 του Συντάγματος, να σταθμίζουν και άλλους παράγοντες αναγόμενους στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον, όπως είναι εκείνοι που σχετίζονται με τους σκοπούς της οικονομικής αναπτύξεως, της αξιοποιήσεως των πηγών του εθνικού

πλούτου, της ενισχύσεως της περιφερειακής αναπτύξεως, με την προαγωγή ιδίως της οικονομίας, μεταξύ άλλων, των ορεινών περιοχών, και της εξασφάλισης εργασίας στους πολίτες, δηλαδή σκοπούς για τους οποίους επίσης λαμβάνεται πρόνοια στο Σύνταγμα και, συγκεκριμένα, στα προαναφερόμενα άρθρα 106 και 22 παρ. 1 (αντί πολλών βλ. ΣτΕ 692/2023 σκ. 5). Η αρχή λοιπόν της βιώσιμης ανάπτυξης δεν συνεπάγεται την ευθεία αξιολόγηση εκ μέρους του δικαστή των συνεπειών ορισμένου έργου ή δραστηριότητας και η κρίση αν η πραγματοποίησή του αντίκειται στην αρχή αυτή εξέρχεται των ορίων του ακυρωτικού ελέγχου διότι προϋποθέτει διαπίστωση πραγματικών καταστάσεων, διερεύνηση τεχνικών θεμάτων, ουσιαστικές εκτιμήσεις και στάθμιση στηριζόμενη στις εκτιμήσεις αυτές. Κατ' ακολουθία, παράβαση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης μπορεί να ελεγχθεί ευθέως από τον ακυρωτικό δικαστή μόνον αν από τα στοιχεία της δικογραφίας και με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας προκύπτει ότι η προκαλούμενη από το έργο ή τη δραστηριότητα βλάβη για το περιβάλλον είναι μη επανορθώσιμη ή είναι προφανώς δυσανάλογη με το προσδοκώμενο όφελος και έχει τέτοια έκταση και συνέπειες ώστε προδήλως να αντιστρατεύεται την ανωτέρω συνταγματική αρχή (ΣτΕ 1804, 1805/2018, 2793, 2558/2017, 1964/2015, 1492/2013 7μ., Ολομ. ΣτΕ 462, 463/2010, 613/2002, 3478/2000).

Εξάλλου, η νομολογία έχει κρίνει ότι, οσάκις αποδεικνύεται αδύνατο να προσδιοριστεί με βεβαιότητα η ύπαρξη ή η έκταση του κινδύνου πρόκλησης ζημίας λόγω της ανεπαρκούς, αλυσιτελούς ή ανακριβούς φύσης των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης της επικινδυνότητας της δραστηριότητας ενός φορέα έργου, και η πιθανότητα ενός πραγματικού κινδύνου για το περιβάλλον ή τη δημόσια υγεία εξακολουθεί να υπάρχει στην υποθετική περίπτωση που ο κίνδυνος αυτός θα μπορούσε να επέλθει, η αρχή της προφύλαξης δικαιολογεί τη λήψη περιοριστικών μέτρων (αποφάσεις της 2ας Δεκεμβρίου 2004, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, C-41/02, EU:C:2004:762, σκέψη 54· της 28ης Ιανουαρίου 2010, Επιτροπή κατά Γαλλίας, C-333/08, EU:C:2010:44, σκέψη 93· και της 19ης Ιανουαρίου 2017, Queisser Pharma, C-282/15, EU:C:2017:26, σκέψη 57). Η έννομη λοιπόν προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να είναι πλήρης και αποτελεσματική, δεδομένου ότι σε κάποιες πτυχές του, όπως η ρύπανση, θίγει και άλλο βασικό αγαθό, δηλαδή την ανθρώπινη υγεία (ΣτΕ 2880/2017 σκ. 8, ΔΕΑ 1462/2024 σκ. 18, ΔΠΑ 1122/2022 σκ. 16). Τούτο σημαίνει ότι η διοικητική κύρωση πρέπει να έχει αποτρεπτικό χαρακτήρα, ώστε να αποφευχθεί η επανάληψη των ίδιων παραβάσεων στο μέλλον (ΔΕΑ 5141/2017), και ο σκοπός της αποβλέπει ρητά στον κολασμό του παραβάτη (ΣτΕ 4182/2005, ΔΠΑ 8522/2012, σκ. 4)¹⁵.

¹⁵ Κατά καιρούς έχουν ρητά τεθεί προβληματισμοί για την πραγματική αποτρεπτικότητα των διοικητικών κυρώσεων, λ.χ. του ν. 743/1977. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το άρθρο της Παρασκευής Ψωμά, τότε (το 2000) Πρωτοδική Δ.Δ., με τίτλο «Ρύπανση της θάλασσας από τις εγκαταστάσεις της ξηράς στο νομό Ηρακλείου [Κρήτης]» ΔιΔικ 1/2000, σελ. 36-43, όπου γίνονται καίριες παρατηρήσεις ως προς το ύψος των προστίμων που «δεν φάνηκε να είναι καθόλου αποτρεπτικό για τους παραβάτες, αν ληφθεί υπόψη ο μεγάλος αριθμός των

Μπορεί λοιπόν να υποστηρίξει ευχερώς κάποιος ότι, αναλόγως με τα παραπάνω, βασικό μέσο εφαρμογής των αρχών πρόληψης, προφύλαξης και βιώσιμης ανάπτυξης είναι η θέσπιση αποτελεσματικών και αποτρεπτικών κυρώσεων για περιβαλλοντικές παραβάσεις, καθώς τούτες συμπεριλαμβάνονται στα διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά, μέτρα που απαιτούνται για τη διαφύλαξη όλων των αρχών αυτών. Τούτο όμως δεν φαίνεται να συνεπάγεται κατά αδιαμφισβήτητη λογική αναγκαιότητα ότι οπωσδήποτε δεν είναι αποτελεσματικές και αποτρεπτικές ή ότι οπωσδήποτε προκαλούν περιβαλλοντική βλάβη μη επανορθώσιμη ή προφανώς δυσανάλογη με το προσδοκώμενο όφελος, διατάξεις που καθιερώνουν λόγου χάριν μόνο το μέτρο του Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών και όχι πρόστιμο για πρόκληση κινδύνου που να μην είναι «άμεσος» και να μην απειλεί με «σημαντικές» αρνητικές συνέπειες το περιβάλλον ή για παραβάσεις «χαμηλής» και «μέτριας» σοβαρότητας ή διατάξεις που καθιερώνουν διακριτική ευχέρεια προσωρινής διακοπής λειτουργίας μόνο για παραβάσεις «πολύ σημαντικής» σοβαρότητας ή που καθιερώνουν πρόστιμο ως ποσοστό του συνολικού κύκλου εργασιών του παραβάτη και όχι με κριτήριο το σύνολο του οικονομικού οφέλους που αποκόμισε από την παράβασή του. Ίσως τέτοιες κυρώσεις να μην είναι

παραβάσεων χερσαίων εγκαταστάσεων που διαπιστώθηκε (104 κατά την τριετία 1997 – 1999), αλλά και ως προς το γεγονός ότι «μόνο το 1/3 περίπου των παραβάσεων αυτών αμφισβητήθηκε με προσφυγή ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου Ηρακλείου». Η Πρωτοδικής καταλήγει αξιοσημείωτα ως εξής: «[...] η ρύπανση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και στο νομό Ηρακλείου όχι μόνο δεν φαίνεται να συνιστά στην πραγματικότητα, από πλευράς επιβαλλόμενων κυρώσεων, επικίνδυνη δραστηριότητα για τους ρυπαίνοντες, αλλά αφήνει την εντύπωση ότι μπορεί να συνιστά αντιθέτως επικερδή δραστηριότητα. Δηλαδή εύλογα μπορεί να αναρωτηθεί κανείς μήπως τελικά από άποψη κόστους, δεν είναι σπάνιες οι φορές που συμφέρουσα για τους υπαίτιους είναι ακριβώς η ρύπανση και όχι η αποφυγή της. [...] Με τέτοιες συμπεριφορές, όμως, παραμένουν κενό γράμμα οι διατυπούμενες ήδη στο άρθρο 174 της Συνθήκης του Άμστερνταμ αρχές, που είχαν διαμορφωθεί, άλλωστε και από τη γενικότερη ευρωπαϊκή πολιτική και δράση, υπό το φως των οποίων, εξάλλου, πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται και το εθνικό δίκαιο. Δηλαδή, μένουν ανεφάρμοστες: α) η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», διότι τα υπεύθυνα για τη ρύπανση φυσικά ή νομικά πρόσωπα προτιμούν από το να διαθέτουν δαπάνες για τη λήψη των απαραίτητων μέτρων για την αποφυγή ή έστω τη μείωση της ρύπανσης, να πληρώνουν πρόστιμα, το ύψος των οποίων δεν είναι, όμως, ανάλογο με την καταστροφή που επιφέρουν, β) οι αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης και της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος. Ακόμη, παραβιάζεται και ο θεμελιώδης κανόνας της βιώσιμης ανάπτυξης, ο οποίος κατοχυρώνεται τόσο στο Σύνταγμα (άρθρο 24) όσο και στην ήδη ισχύουσα Συνθήκη του Άμστερνταμ (άρθρο 174)». Το ότι η Πρωτοδικής πρότεινε τότε στο τέλος του άρθρου αυτού να εφαρμόζονταν όχι μόνο οι κυρώσεις (ποινικές - διοικητικές) του άρθρου 13 του ν. 743/1977, αλλά – αν συνέτρεχαν οι νόμιμες προϋποθέσεις – και οι αυστηρότερες κυρώσεις (ποινικές - διοικητικές) των άρθρων 28 και 30 ν. 1650/1986, μπορεί να ειπωθεί σήμερα υπό το νέο αποδυναμωμένο καθεστώς τους μετά το 2021 με μια κάποια ειρωνεία. Ανάλογοι προβληματισμοί εκτίθενται και στο άρθρο της Ελ. Καλύβα «Θαλάσσιο περιβάλλον, η νομική προστασία και οι αντιφάσεις της» (Επιθ. Ναυτ. Δικαίου 1994, τεύχ. 10-11, σελ. 401), όπου γίνονται όμοιες διαπιστώσεις σχετικά με το ύψος των επιβαλλόμενων προστίμων σε παραβάτες των ν. 743/1977, 1147/1981 και 1269/1982 στις περιοχές των Λιμεναρχείων Πειραιά, Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Καβάλας και Θεσπρωτίας.

αποτελεσματικές και αποτρεπτικές, ίσως και να αποδειχθούν στην πράξη ότι είναι. Ίσως και να προκαλούν κίνδυνο περιβαλλοντικής βλάβης προφανώς δυσανάλογης με το προσδοκώμενο όφελός τους, ίσως και όχι.

2. Η Οδηγία 2024/1785

Η πιο πρόσφατη πολύ σημαντική νομοθετική εξέλιξη που πιθανόν να δίνει, εν μέρει τουλάχιστον, απάντηση στις ανωτέρω απορίες είναι η θέσπιση της Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1785 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Απριλίου 2024 για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/75/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί βιομηχανικών εκπομπών («Ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης») και της οδηγίας 1999/31/ΕΚ του Συμβουλίου περί υγειονομικής ταφής των αποβλήτων. Στο υπ' αριθμ. 50 στοιχείο του προοιμίου της αναγράφεται επί λέξει: «Προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή και επιβολή των υποχρεώσεων που καθορίζονται στην οδηγία 2010/75/ΕΕ, είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί το **ελάχιστο** περιεχόμενο αποτελεσματικών, αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων. Οι διαφορές στα καθεστώτα κυρώσεων, το γεγονός ότι οι επιβαλλόμενες κυρώσεις θεωρούνται σε πολλές περιπτώσεις **υπερβολικά περιορισμένες** ώστε να έχουν **πραγματικά αποτρεπτικό** αποτέλεσμα στις παράνομες συμπεριφορές και η έλλειψη ομοιόμορφης εφαρμογής μεταξύ των κρατών μελών **υπονομεύουν τους ισότιμους όρους ανταγωνισμού** όσον αφορά τις βιομηχανικές εκπομπές σε ολόκληρη την Ένωση». Στο υπ' αριθμ. 51 στοιχείο αναγράφονται τα εξής: «Τα κράτη μέλη θα πρέπει να θεσπίσουν κανόνες για τις κυρώσεις που θα επιβάλλονται για παραβάσεις των εθνικών διατάξεων οι οποίες θεσπίζονται δυνάμει της παρούσας οδηγίας και να διασφαλίζουν την εφαρμογή τους. Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν κανόνες για διοικητικές και ποινικές κυρώσεις. Σε κάθε περίπτωση, η επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων δεν θα πρέπει να οδηγεί σε προσβολή του δικαιώματος του προσώπου να μην δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη (αρχή *ne bis in idem*), όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο. Για τις σοβαρότερες παραβάσεις που διαπράττονται από νομικό πρόσωπο, όπως εκείνες που έχουν **υψηλό επίπεδο σοβαρότητας** λόγω της φύσης, της έκτασης και της επανάληψής τους, ή όταν οι παραβάσεις αυτές ενέχουν **σημαντικό** κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον, τα κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι το εθνικό τους σύστημα κυρώσεων περιλαμβάνει πρόστιμα των οποίων **το μέγιστο ποσό** θα πρέπει να ανέρχεται τουλάχιστον στο 3 % του ετήσιου κύκλου εργασιών του φορέα εκμετάλλευσης στην Ένωση κατά το οικονομικό έτος που προηγείται του έτους κατά το οποίο επιβάλλεται το πρόστιμο. Για τις παραβάσεις αυτές, με την επιφύλαξη των υποχρεώσεων των κρατών μελών δυνάμει της οδηγίας 2008/99/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (25), τα κράτη μέλη μπορούν επίσης ή εναλλακτικά να θεσπίσουν ποινικές κυρώσεις, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές».

Το άρθρο 79 της Οδηγίας 2024/1785 με τίτλο «Κυρώσεις»¹⁶ προνοεί τα ακόλουθα: «1. Με την επιφύλαξη των υποχρεώσεων των κρατών μελών δυνάμει της οδηγίας 2008/99/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, τα κράτη μέλη θεσπίζουν κανόνες σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται σε περίπτωση παράβασης εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται σύμφωνα με την παρούσα οδηγία και λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσουν την εφαρμογή τους. Οι προβλεπόμενες κυρώσεις είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.

2. Οι κυρώσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 περιλαμβάνουν διοικητικές **οικονομικές κυρώσεις που στερούν ουσιαστικά από όσους διέπραξαν την παράβαση τα οικονομικά οφέλη που απορρέουν από τις παραβάσεις τους**. Για τις πλέον σοβαρές παραβάσεις που διαπράττονται από νομικό πρόσωπο, το ανώτατο ποσό των διοικητικών οικονομικών κυρώσεων που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο ανέρχεται τουλάχιστον στο 3 % του ετήσιου κύκλου εργασιών του φορέα εκμετάλλευσης στην Ένωση κατά το οικονομικό έτος που προηγείται του έτους κατά το οποίο επιβάλλεται το πρόστιμο. Τα κράτη μέλη μπορούν επίσης, ή εναλλακτικά, να χρησιμοποιούν ποινικές κυρώσεις, υπό την προϋπόθεση ότι είναι εξίσου αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές με τις διοικητικές οικονομικές κυρώσεις που αναφέρονται στο παρόν άρθρο.

3. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι κυρώσεις που θεσπίζονται δυνάμει του παρόντος άρθρου λαμβάνουν δεόντως υπόψη τα εξής, κατά περίπτωση: α) τη φύση, τη βαρύτητα και την έκταση της παράβασης, β) ο πληθυσμός ή το περιβάλλον που θίγεται από την παράβαση, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις της παράβασης στον στόχο της επίτευξης υψηλού επιπέδου προστασίας της ανθρώπινης υγείας και του περιβάλλοντος, γ) τον επαναλαμβανόμενο ή μη χαρακτήρα της παράβασης».

Η μεταφορά της Οδηγίας 2024/1785 στο εθνικό δίκαιο πρέπει να γίνει από τα κράτη μέλη το αργότερο την 1η Ιουλίου 2026. Μέχρι τότε δεν μπορεί να εφαρμοστεί, καθώς αποτελεί πάγια νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (και ήδη του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης) ότι η οδηγία παράγει άμεσο αποτέλεσμα μόνο μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της στην έννομη τάξη των κρατών μελών (αποφάσεις της 3ης Μαρτίου 1994, Vaneetveld, C-316/93, σκέψη 16, της 14ης Σεπτεμβρίου 2000, Mendes Ferreira και Delgado Correia Ferreira, C-348/98, σκέψη 33, καθώς και της 17ης Ιανουαρίου 2008, Josefa Velasco Navarro, C-246/06, σκέψη 25), παρότι επίσης σύμφωνα με παγία νομολογία κατά το χρονικό διάστημα από την έναρξη ισχύος οδηγίας έως τη λήξη της οριζόμενης για τη συμμόρφωση των κρατών μελών προθεσμίας, τα εθνικά όργανα οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση

¹⁶ Το τροποποιούμενο άρθρο 79 της Οδηγίας 2010/75/ΕΕ προέβλεπε: «Τα κράτη μέλη καθορίζουν τις κυρώσεις που επιβάλλονται για παραβάσεις των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται δυνάμει της παρούσας οδηγίας. Οι προβλεπόμενες κυρώσεις πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές». Το περιεχόμενο της τωρινής Οδηγίας (2024) δεν επαναλαμβάνει εκείνη τη στερεότυπη διατύπωση Οδηγιών και Κανονισμών περί αποτελεσματικών, αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων (χωρίς περαιτέρω εξειδικεύσεις), αλλά είναι αναλυτικότερο και πολύ συγκεκριμένο.

διατάξεων ή τη λήψη μέτρων ικανών να θέσουν σοβαρά σε κίνδυνο την υλοποίηση του επιδιωκόμενου από την οδηγία αποτελέσματος (βλ. C-129/96, Inter-Environnement Wallonie ASBL, C-212/04, Αδενέλερ κ.λπ., της 4ης Ιουλίου 2006, C-138/05, Stichting Zuid-Hollandse Milieufederatie, της 14ης Σεπτεμβρίου 2006, C-422/05, Επιτροπή κατά Βελγίου, της 14ης Ιουνίου 2007, C-261/07, VTB-VAB NV, της 23ης Απριλίου 2009). Εν πάση περιπτώσει, μάλλον το 2026 θα ανακύψει και το ερώτημα εάν και κατά πόσο το τωρινό ελληνικό πλαίσιο διοικητικών κυρώσεων επιτυγχάνει τον στόχο της παραγράφου 2 του άρθρου 79 της Οδηγίας 2024/1785, ώστε οι εθνικές διοικητικές οικονομικές κυρώσεις να «στερούν ουσιαστικά» από όσους διέπραξαν περιβαλλοντική παράβαση «τα οικονομικά οφέλη που απορρέουν» από αυτήν¹⁷. Θα μπορεί να της γίνει ευθεία επίκληση από όποιον θεμελιώνει σχετικό έννομο συμφέρον ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων και να ζητηθεί η άμεση εφαρμογή της με βάση το κριτήριο του ωφέλιμου αποτελέσματος (της πρακτικής της αποτελεσματικότητας) ; Κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου αυτονόητο, δεδομένου ότι στο άρθρο 49 παρ. 1 εδάφιο πρώτο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων κατοχυρώνεται η αρχή της νομιμότητας των αξιόποινων πράξεων και των ποινών (nullum crimen nulla poena sine lege). Σύμφωνα με την ως άνω διάταξη «Κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί για πράξη ή παράλειψη, η οποία δεν αποτελούσε, κατά τη στιγμή της τέλεσής της, αδίκημα κατά το εθνικό ή το διεθνές δίκαιο». Το ΔΕΕ θεωρεί εφαρμοστέα τη διάταξη αυτή και σε διοικητικές κυρώσεις (βλ. ΔΕΕ απόφαση της 24ης Μαρτίου 2021, C-870/19 και 871/19, Prefettura Ufficio territoriale del governo di Firenz, σκ. 49), έχει δε κρίνει παγίως ότι κύρωση, έστω κι αν δεν έχει ποινικό χαρακτήρα, μπορεί να επιβληθεί μόνο αν στηρίζεται σε σαφή και μη διφορούμενη νομική βάση (ΔΕΕ απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 1987, C-137/85, Maizena Gesellschaft mbH, κ.λπ. κατά Bundesanstalt für Landwirtschaftliche Marktordnung (BALM), σκ. 15, απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1984, C-117/83, Karl Könecke GmbH & Co. KG, σκ. 11). Επιπλέον, η αρχή της ασφάλειας δικαίου που, κατά πάγια νομολογία, αποτελεί τμήμα της ενωσιακής έννομης τάξης και την οποία οφείλουν να τηρούν τα κράτη μέλη κατά την άσκηση των εξουσιών που τους παρέχουν οι ενωσιακές οδηγίες, επιτάσσει η νομοθεσία να είναι σαφής και ακριβής, η δε εφαρμογή της να είναι προβλέψιμη από τους υποκείμενους σε αυτήν. Η επιταγή της ασφάλειας δικαίου πρέπει να τηρείται με ιδιαίτερη αυστηρότητα όταν πρόκειται για διατάξεις που μπορούν να έχουν οικονομικές επιπτώσεις, ώστε να μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να γνωρίζουν με ακρίβεια την έκταση των υποχρεώσεών τους (ΔΕΕ απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 2008, C-288/07, Commissioners of Her Majesty's Revenue & Customs κατά Isle of Wight Council κ.λπ., σκ. 47 και 48, όπου και περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία). Διερωτώμαστε λοιπόν εάν η διάταξη του άρθρου 79 της Οδηγίας 2024/1785 θα θεωρείται ότι έχει άμεσο αποτέλεσμα τον Ιούλιο

¹⁷ Την και με αυτόν τον τρόπο αποτρεπτικότητα του προστίμου για παραβίαση των κοινοτικών (ενωσιακών) κανόνων ανταγωνισμού εξετάζει η Λ. Αθανασίου, «Το πρόστιμο ως μέσο αποτελεσματικής εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού: αποτρεπτικότητα και δικαστικός έλεγχος», ΕΕΕυρΔ 1/2012, 1-16. Το προσδοκώμενο παράνομο όφελος παραμένει σύμφωνα και με τη δική της γνώμη ως ο ορθότερος δείκτης για τη μέτρηση της αποτρεπτικότητας, παρότι επισημαίνει ότι ο προσδιορισμός του δεν είναι πάντοτε εφικτός.

του 2026. Ως γνωστόν, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνοψίζοντας την νομολογία του εν σχέσει με το άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών, αναφέρει στην απόφαση της 14.1.2021, C-387/19, RTS infra και Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel, τα ακόλουθα: «44. ... Σε κάθε περίπτωση που οι διατάξεις μιας οδηγίας είναι, από άποψη περιεχομένου, απαλλαγμένες αιρέσεων και αρκούντως ακριβείς, χωρεί επίκλησή τους έναντι του οικείου κράτους μέλους ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, είτε όταν το κράτος αυτό παρέλειψε να μεταφέρει εμπροθέσμως την οδηγία στο εσωτερικό δίκαιο είτε όταν προέβη σε πλημμελή μεταφορά της (...). 45. ... 46. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι μια διάταξη του δικαίου της Ένωσης είναι, αφενός, απαλλαγμένη αιρέσεων όταν θεσπίζει υποχρέωση η οποία δεν συνοδεύεται από καμία επιφύλαξη και δεν απαιτείται για την εκτέλεσή της ή την επαγωγή των αποτελεσμάτων της η έκδοση κάποιας πράξεως, είτε των οργάνων της Ένωσης είτε των κρατών μελών, και, αφετέρου, αρκούντως ακριβής ώστε να μπορούν να την επικαλεστούν οι ιδιώτες και να την εφαρμόσει το [εθνικό] δικαστήριο, όταν θεσπίζει υποχρέωση χωρίς αμφίσημη διατύπωση (...). 47. Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι, ακόμη και αν μια οδηγία αφήνει στα κράτη μέλη ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως κατά τη θέσπιση των λεπτομερειών εφαρμογής της, μια διάταξη της οδηγίας αυτής μπορεί να θεωρείται ότι έχει ανεπιφύλακτο και συγκεκριμένο χαρακτήρα εφόσον επιβάλλει στα κράτη μέλη, χωρίς αμφίσημη διατύπωση, συγκεκριμένη υποχρέωση επιτεύξεως αποτελέσματος και δεν συνοδεύεται από καμία αίρεση όσον αφορά την εφαρμογή του κανόνα τον οποίο θεσπίζει» (βλ. και ΔΕΕ, Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως, απόφαση της 8.3.2022, C-205/20, NE, σκέψεις 57 – 59). Εν προκειμένω, η ελληνική νομοθεσία θα πρέπει να τροποποιηθεί ως προς τη (μη) πρόβλεψη χρηματικής ποινής για περιβαλλοντικές παραβάσεις πρόκλησης κινδύνου¹⁸ ή/και βλάβης και δεν φαίνεται να αρκεί η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 79 της Οδηγίας. Όλα τούτα μένει να φανούν από την 1^η Ιουλίου 2026 και εξής. Ωστόσο, εάν η ενωσιακή αυτή διάταξη δείχνει ήδη το ερμηνευτικό κριτήριο συμφωνίας των εθνικών περιβαλλοντικών κυρώσεων με τις αρχές πρόληψης και προφύλαξης, γιατί να μην ελεγχθούν από τώρα οι διατάξεις του ισχύοντος εθνικού δικαίου υπό το φως του κριτηρίου τούτου ;

Για να περιοριστούμε πάντως στο ισχύον εθνικό νομικό πλαίσιο κυρώσεων και να το δούμε σε κίνηση, δηλαδή σε διοικητική δίκη, επιστρέφουμε στο αληθινό παράδειγμα της σελίδας 26, όπου από αδειοδοτημένη μονάδα με βιολογικό καθαρισμό εντοπίζεται διαρροή νερού, γκρίζου χρώματος με ελαφριά δυσσομία και στις σχετικές χημικές αναλύσεις επί του δείγματος κατά την πρώτη αυτοψία διαπιστώνεται οργανικό φορτίο (μετρούμενο ως COD) εξαπλάσιο του ορίου, BOD5 δωδεκαπλάσιο του ορίου και αμμωνία ιδιαίτερα αυξημένη (πενήντα φορές πάνω από τα ανώτερα όρια), και κατά

¹⁸ Και όχι μόνο χρηματικής ποινής. Το Σημείο 18 του προοιμίου της Οδηγίας 2024/1785 προβλέπει : «στο πλαίσιο των μέτρων διασφάλισης της συμμόρφωσης, οι αρμόδιες αρχές θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να αναστέλλουν τη λειτουργία μιας εγκατάστασης, όταν η συνεχιζόμενη παράβαση των όρων της άδειας και η μη εφαρμογή των πορισμάτων της έκθεσης επιθεώρησης προκαλούν κίνδυνο στην ανθρώπινη υγεία ή ενδέχεται να προκαλέσουν σημαντικές δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον, προκειμένου να εξαλειφθεί ο εν λόγω κίνδυνος».

τη δεύτερη αυτοψία διαπιστώνεται οργανικό φορτίο (COD) διπλάσιο του ορίου, BOD5 εντός ορίων και αμμωνία πενταπλάσια του ορίου. Υποθέτουμε ότι η διοίκηση θεωρεί την παράβαση αυτή ως σημαντικής σοβαρότητας συμβουλευόμενη τον ενδεικτικό κατάλογο της κανονιστικής πράξης και υπάγοντας την επίμαχη διαρροή στην έννοια της «ανεξέλεγκτης και συστηματικής διάθεσης στο περιβάλλον ανεπεξέργαστων υγρών αποβλήτων ή λυμάτων». Εξ ου και, εκτός από το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών, η διοίκηση επιβάλλει στην ελεγχόμενη μονάδα πρόστιμο.

Η ελεγχόμενη μονάδα μπορεί να προσφύγει στο τακτικό διοικητικό δικαστήριο με τους εξής λόγους: Α) να ισχυριστεί ότι η παράβασή της είναι μέτριας σοβαρότητας, καθότι οι υπερβάσεις αυτές είναι «μέτριες» υπερβάσεις (και μάλιστα όχι για «σημαντικό χρόνο», ο οποίος δεν αποδεικνύεται από τη διοίκηση με δύο μόνο μετρήσεις) και ότι εν πάση περιπτώσει η ανεξέλεγκτη διάθεση λυμάτων «σε ποσότητα ή διάρκεια που να προκαλεί μέτρια βλάβη στο περιβάλλον» είναι κι αυτή μέτριας σοβαρότητας. Β) να ισχυριστεί ότι δεν προκάλεσε καν «μέτρια βλάβη» στο περιβάλλον, καθώς κάτι τέτοιο οφείλει να το αποδείξει η διοίκηση, αλλά ότι προκάλεσε απλώς κίνδυνο βλάβης του, και, αφού «η εισαγωγή ρύπων ή η πρόκληση μεταβολής στο περιβάλλον σε σημαντική έκταση, μεγάλη διάρκεια ή μεγάλη ποσότητα που ενδέχεται ακόμη και με μεγάλη πιθανότητα να προκαλέσει σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή ουσιαστικές σημαντικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους, την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά συνεπάγεται την κατάταξη της συμπεριφοράς αυτής όχι στην κατηγορία της σημαντικής σοβαρότητας παράβασης (όπως συνεπάγεται η βλάβη των αγαθών αυτών), αλλά στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης, η παράβασή της και πάλι θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως τέτοια. Γ) να ισχυριστεί πως, ακόμη και εάν η παράβασή της όντως θεωρηθεί «ανεξέλεγκτη και συστηματική διάθεση στο περιβάλλον ανεπεξέργαστων υγρών αποβλήτων ή λυμάτων» (δηλαδή θεωρηθεί ως σημαντικής σοβαρότητας), η διοίκηση δεν απέδειξε επιπροσθέτως – σύμφωνα με το άρθρο 20 του ν. 4014/2011 μετά τις τροποποιήσεις του το 2021 και το 2022 – πως η παράβαση της μονάδας ενείχε κίνδυνο για το δημόσιο συμφέρον, που να μην μπορούσε να αποτραπεί χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους του ελεγκτή. Εάν δεν το αποδείξει η διοίκηση αυτό, η παράβαση δεν κατατάσσεται στις κατηγορίες «σημαντικής» ή «πολύ σημαντικής» σοβαρότητας, σύμφωνα με τον νομοθετικό ορισμό του άρθρου 20. Μπορεί δηλαδή η ελεγχόμενη μονάδα να ισχυριστεί ειδικότερα πως μόνον εάν η διοίκηση αποδείξει ότι η παράβαση «ενέχει άμεσο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία ή απειλεί με άμεσες και σημαντικές αρνητικές συνέπειες το περιβάλλον που να μην μπορούν να αποτραπούν χωρίς άμεση ενέργεια εκ μέρους της αρμόδιας για τη διεξαγωγή περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων αρχής ή ενέχουν κίνδυνο ευρείας οικολογικής διατάραξης», τότε και μόνο τότε έχει δέσμια αρμοδιότητα να υπαγάγει την παράβαση αυτήν στις σημαντικής σοβαρότητας παραβάσεις. Βέβαια, επειδή η προσφυγή επί του προστίμου αποτελεί διαφορά ουσίας, το δικαστήριο θα ελέγξει την ουσιαστική βασιμότητα της επιβολής του συμπληρώνοντας την ελλιπή αιτιολογία της απόφασης και δεν θα αχθεί για τον λόγο αυτό σε ακύρωσή του, δηλαδή θα αναπληρώσει τις ελλείψεις της αιτιολογίας της

πράξης και τελικά θα διαμορφώσει την ένδικη έννομη σχέση μέσα στα όρια των αιτημάτων της προσφυγής.

Δημιουργούνται λοιπόν οι εξής απορίες: α) Με τι κριτήρια θα διαπλαστούν νομολογιακά οι έννοιες του «κινδύνου που να μην μπορεί να αποτραπεί χωρίς άμεση ενέργεια του ελεγκτή», της «μέτριας» υπέρβασης στα αποτελέσματα των εργαστηριακών μετρήσεων/αναλύσεων, της «μέτριας βλάβης» του περιβάλλοντος και της «συστηματικής» διάθεσης στο περιβάλλον ανεπεξέργαστων υγρών αποβλήτων ή λυμάτων; β) Θα παραγγέλνει το δικαστήριο πραγματογνωμοσύνη με τυχόν αναβλητική του απόφαση, για να προσδιορίζονται εύρη τιμών οργανικού φορτίου COD και BOD5 και χρονικές διάρκειες διαρροής ή, επειδή τούτο δεν είναι πρακτικώς ωφέλιμο να γίνεται σε κάθε τέτοια δίκη (από άποψη χρόνου διεκπεραίωσης και εκκαθάρισης των δικαστικών διαφορών), θα αναπέμπει στη διοίκηση, ώστε αυτή να αιτιολογεί κάθε φορά με επιστημονική τεκμηρίωση τις υπαγωγές της, εάν φυσικά διαθέτει η διοίκηση τέτοια επιστημονική εξειδίκευση; Εάν όμως το δικαστήριο αναπέμπει στη διοίκηση, τότε δεν τίθεται άραγε ζήτημα ανεπίτρεπτης υπεξουσιοδότησης στην εκάστοτε ελέγχουσα αρχή ως προς τον ουσιαστικό προσδιορισμό εννοιών που θέσπισαν ο τυπικός και κανονιστικός νομοθέτης; Είναι αξιοσημείωτο ότι με το προηγούμενο (προ του 2021) νομοθετικό καθεστώς για τα ίδια πραγματικά περιστατικά (υπέρβαση ορίων οργανικού φορτίου νερού λόγω διαρροής λυμάτων σε ποταμό και από μονάδα βιολογικού καθαρισμού της τοπικής Δημόσιας Επιχείρησης Ύδρευσης Αποχέτευσης και από αδειοδοτημένη ιδιωτική επιχείρηση, με απώτερη συνέπεια τον θάνατο ψαριών στη θάλασσα κοντά στις εκβολές του ποταμού) η επιβολή προστίμου – έστω και μικρού, της τάξεως των 1.000 € και των 2.500 € (αποφάσεις ΔΠΚομ 15, 16/2010, 126/2011 και 109/2012) – ήταν βέβαιη. Αντιθέτως, με το τωρινό καθεστώς ισχυρισμοί της Δημόσιας Επιχείρησης Ύδρευσης Αποχέτευσης, όπως ότι «η όποια ρύπανση δεν [αποδεικνύεται ότι] οφείλεται» στη Δημόσια Επιχείρηση Ύδρευσης Αποχέτευσης, αφού «η έλλειψη ανάλογης εγκατάστασης στους άλλους Δήμους της περιοχής την υποχρεώνει να δέχεται λύματα και από [εκείνους], αλλά και τα βιομηχανικά λύματα της Βιομηχανικής Περιοχής Ξάνθης, για λόγους εξυπηρέτησης των βιομηχανιών της περιοχής, που δεν έχουν δικές τους μονάδες επεξεργασίας λυμάτων», ή ισχυρισμοί της ιδιωτικής επιχείρησης ότι «η ρύπανση που προκλήθηκε [στον ποταμό] κατά την ημερομηνία ελέγχου οφείλεται σε μεγαλύτερο βαθμό στις λοιπές βιομηχανίες που ελέγχθηκαν», αφού «οργανικό φορτίο 2,5 φορές άνω του επιτρεπόμενου ορίου» σε συνδυασμό με τη «μικρή εκροή των επεξεργασμένων αποβλήτων» προς τον ποταμό είχε ως αποτέλεσμα «η συνολική επιβάρυνση του αποδέκτη των αποβλήτων αυτών να είναι τελικά κατώτερη από το επιτρεπόμενο στη σχετική άδεια όριο», θα οδηγούσαν μάλλον στην υπαγωγή της παράβασης στην κατηγορία μέτριας σοβαρότητας και όχι σημαντικής, δηλαδή θα συνεπάγονταν μόνο Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών (με τασσόμενη προθεσμία για, υποθέτουμε, βελτίωση ή ανακατασκευή του συστήματος βιολογικού καθαρισμού), αφού θα είχε αποδειχθεί μόνο κίνδυνος ρύπανσης και όχι περιβαλλοντική βλάβη. Για τη βλάβη (τον θάνατο ψαριών) θα έπρεπε να τεκμηριωθεί αιτιώδης σύνδεσμος συνυπαιτιοτήτων και να αποκλειστούν άλλες αιτίες τυχόν προερχόμενες από κοντινή δραστηριότητα στη θάλασσα.

Αντιστρόφως, υποθέτουμε ότι με αφορμή τα ίδια πραγματικά περιστατικά της σελίδας 26, κατόπιν καταγγελίας είτε περιβαλλοντικής οργάνωσης είτε ανταγωνίστριας εταιρείας η διοίκηση υπάγει την επίμαχη διαρροή μολυσμένου νερού στην κατηγορία της μέτριας σοβαρότητας παράβασης και εκδίδει πράξη διοικητικού μέτρου, δηλαδή Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών. Η διαφορά είναι ακυρωτική, η περιβαλλοντική οργάνωση έχει έννομο συμφέρον να ασκήσει αίτηση ακύρωσης κατά της πράξης αυτής, αλλά ο μόνος λόγος που θα μπορεί να προβάλει είναι η αιτιολογία της πράξης, ώστε, εάν η διοίκηση έχει υπαγάγει τα πραγματικά περιστατικά σε μικρότερης κατηγορίας παράβαση, να υποχρεωθεί με το ακυρωτικό αποτέλεσμα της απόφασης να τα υπαγάγει σε μεγαλύτερης, που να επισύρει πρόστιμο. Δεν έχει όμως καν έννομο συμφέρον η περιβαλλοντική οργάνωση να προβάλει λόγο ακύρωσης, με τον οποίο να υποστηρίζει ότι η εξουσιοδοτική της κανονιστικής πράξης του 2024 διάταξη έρχεται σε αντίθεση με υπέρτερους κανόνες του Συντάγματος ή του ενωσιακού δικαίου και με τις αρχές πρόληψης και προφύλαξης ως θεσπίζουσα σύστημα διοικητικών κυρώσεων μη αποτελεσματικό και μη αποτρεπτικό, όπως αυτές οι αρχές επιβάλλουν. Τέτοιος λόγος ακύρωσης, ακόμη και αν προβαλλόταν με έννομο συμφέρον από την περιβαλλοντική οργάνωση, θα οδηγούσε στο άτοπο αποτέλεσμα, εάν γινόταν δεκτός, να ακυρωνόταν μέρος ή το σύνολο της κανονιστικής πράξης του 2024, και να έπαυε να είναι εφαρμόσιμο το νομοθετικό πλαίσιο διοικητικών περιβαλλοντικών κυρώσεων. Εάν γινόταν δεκτός, δεν θα υπήρχε άλλη κύρωση θεσπισμένη που να μπορεί να επιβάλει νόμιμα η διοίκηση. Το ίδιο ισχύει εάν, κατόπιν διοικητικής πράξης προστίμου για παράβαση σημαντικής σοβαρότητας (πάντοτε με τα ίδια πραγματικά περιστατικά της σελίδας 26), προσέφευγε η παραβάτις εταιρεία και παρενέβαινε με πρόσθετη παρέμβαση στο δικαστήριο ουσίας υπέρ της πράξης περιβαλλοντική οργάνωση (ΔΠΣυρ 213/2023 εν συμβ. σκ. 3, και πρβλ. ΣτΕ 978/2012 7μ. σκ. 4). ή ανταγωνίστρια εταιρεία. Έχει μεν έννομο συμφέρον να παρέμβει, αλλά οι λόγοι που δικαιούνται να επικαλεστεί δεν μπορούν να υποστηρίξουν τη μεταρρύθμιση της πράξης επί τα χείρω για την παραβάτιδα (με στόχο της παρεμβαίνουσας να γίνει υπαγωγή της παράβασης από το δικαστήριο στη μεγαλύτερη κατηγορία της πολύ σημαντικής παράβασης και να αυξηθεί το ύψος του προστίμου), καθώς δικαιούται να παρέμβει υπέρ της πράξης και όχι κατά της. Ούτε έχει νόημα να προβάλει λόγο μεταρρύθμισης της πράξης ως ερειδόμενης επί κανονιστικής πράξης κείμενης εκτός νομοθετικής εξουσιοδότησης ή ερειδόμενης επί κανονιστικής πράξης εκδοθείσας με βάση εξουσιοδοτική διάταξη αντίθετη με υπέρτερους κανόνες δικαίου του Συντάγματος ή του ενωσιακού δικαίου και με τις αρχές πρόληψης και προφύλαξης, για τον ίδιο λόγο που εκθέσαμε αμέσως πιο πάνω.

Από όλα τα ανωτέρω μπορούμε ίσως να δούμε κάποιες δυνατότητες του ακυρωτικού δικαστή και του δικαστή ουσίας. Καταρχάς, σε περίπτωση που εκδοθεί πράξη διοικητικού μέτρου (Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών) κατόπιν καταγγελίας, διά της οποίας προσκομίζονται στη διοίκηση στοιχεία που δεν φαίνεται να έχουν αξιολογηθεί στην έκθεση αυτοψίας και τις λοιπές μη εκτελεστές πράξεις (Προσωρινή Έκθεση Ελέγχου, Οριστική Έκθεση Ελέγχου, Πράξη Βεβαίωσης Παράβασης), ο καταγγέλλων νομιμοποιείται να ασκήσει αίτηση ακύρωσης με την οποία να ζητεί την

ακύρωση της πράξης και για μόνο τον λόγο ότι δεν ελήφθησαν υπ' όψη και δεν αξιολογήθηκαν τα στοιχεία αυτά¹⁹. Εάν κατά της ίδιας πράξης διοικητικού μέτρου στραφεί ακυρωτικά ο βαρυνόμενος με αυτό (το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών), προτείνουμε το ακυρωτικό δικαστήριο να οφείλει να κάνει δεκτή παρέμβαση του καταγγέλλοντος κατ' ουσίαν κατά της πράξης και να εξετάσει λόγους ακύρωσής της που να ανάγονται στη μη λήψη υπ' όψη κρίσιμων στοιχείων, από τα οποία να συνάγεται ότι η διοίκηση έκανε τα στραβά μάτια και παρέλειψε να τα εξετάσει. Το ακυρωτικό αποτέλεσμα θα είναι η ακύρωση της πράξης όχι κατ' ουσίαν υπέρ του βαρυνόμενου με το διοικητικό μέτρο, αλλά εις βάρος του, καθώς η διοίκηση θα οφείλει να επαναξιολογήσει τα επίμαχα στοιχεία και πιθανόν να υπαγάγει τα ίδια πραγματικά περιστατικά σε μεγαλύτερης κατηγορίας παράβαση (π.χ. από μέτριας σε σημαντικής σοβαρότητας), γεγονός που θα έχει διαφορετικές έννομες συνέπειες, δηλαδή εξαρχής διοικητικό πρόστιμο και όχι απλώς διοικητικό μέτρο. Προτείνουμε δηλαδή να ερμηνευτεί *contra legem* η διάταξη του άρθρου 49 του π.δ. 18/89, ώστε σε μια σύμφωνη με το Σύνταγμα και το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία της να διευκολύνει το ακυρωτικό δικαστήριο να κάνει δεκτό λόγο κατά της προσβαλλόμενης πράξης, όταν με τον λόγο αυτόν αμφισβητείται πειστικά η παράλειψη της διοίκησης να αξιολογεί στοιχεία καταγγελίας (φωτογραφίες, βίντεο κλπ.), τα οποία αν συνεκτιμούσε, θα εξέδιδε πράξη βαρύτερων έννομων συνεπειών για τον παραβάτη. Ομοίως προτείνουμε να ερμηνευτεί και η διάταξη του άρθρου 113 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας. Σε δίκη ουσίας επί προσφυγής κατά διοικητικού προστίμου (π.χ. για παράβαση σημαντικής σοβαρότητας), ο προσθέτως παρεμβαίνων θα πρέπει να μπορεί να επικαλεστεί με έννομο συμφέρον λόγο ακύρωσης της πράξης, εάν μπορεί να πείσει ότι τα πραγματικά περιστατικά πρέπει να υπαχθούν σε βαρύτερης κατηγορίας παράβαση, δηλαδή στην πολύ σημαντικής σοβαρότητας. Εάν γίνει δεκτός τέτοιος λόγος, το αποτέλεσμα θα είναι η μεταρρύθμιση της πράξης επί τα χείρω για τον προσφεύγοντα – παραβάτη για πλημμέλεια κατά τη νόμιμη βάση της και μάλιστα η επιμέτρηση του προστίμου με βάση τη νέα νόμιμη βάση θα μπορεί να γίνει από το ίδιο το δικαστήριο ουσίας, χωρίς να απαιτείται αναπομπή στη διοίκηση, καθώς η κανονιστική πράξη του 2024 θέσπισε, όπως είδαμε, μαθηματικό τύπο, βάσει του οποίου υπολογίζεται το ύψος του και δεν καταλείπεται διακριτική ευχέρεια στη διοίκηση για την επιμέτρησή του (τότε μόνο θα υποχρεούνταν το δικαστήριο να αναπέμψει και να μην επιμετρήσει το ίδιο). Προφανής αντίρρηση στην πρότασή μας αυτή είναι ότι η αρχή της σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού δικαίου δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για να θεμελιώσει ερμηνεία *contra legem* του εσωτερικού δικαίου κράτους μέλους (ΔΕΕ, Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως, απόφαση της 18.1.2022, C-261/20, Thelen Technopark

¹⁹ Κάτι τέτοιο δεν είναι πρωτοφανές. Ανάλογο δικαίωμα και έννομο συμφέρον για άσκηση προσφυγής κατά πράξεων της Επιτροπής Ανταγωνισμού έχει και εκείνος που υπέβαλε καταγγελία για παράβαση του ν. 3959/2011, σε περίπτωση που ναι μεν, κατ' αποδοχή της καταγγελίας του, καταλογίσθηκε παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού και επιβλήθηκε σχετικό πρόστιμο σε βάρος του καθ' ου η καταγγελία, αλλά η τελευταία απορρίφθηκε εν μέρει, καθώς δεν έγιναν δεκτοί επιμέρους ισχυρισμοί σχετικά με την παράβαση (ΔΕΑ 2841/2023 σκ. 2 και πρβλ. ΣτΕ 764/2014).

Berlin GmbH, σκέψη 28) ούτε διατάξεις και αρχές του Συντάγματος μπορούν να επιτρέψουν *contra legem* ερμηνεία σαφών διατάξεων νόμου, όπως σαφείς είναι αμφότερες οι διατάξεις περί παρέμβασης της ακυρωτικής και ουσιαστικής διοικητικής δικονομίας (πρβλ. ΣτΕ 1940/2023 σκ. 9). Τούτο σημαίνει ότι καθ' ο μέτρο διατάξεις νόμου εμποδίζουν δικονομικώς τα διοικητικά δικαστήρια να υποχρεώσουν τη διοίκηση να συνεκτιμήσει στοιχεία και πραγματικά περιστατικά που αποτελούν αντικείμενα καταγγελίας και που αναδεικνύουν πλημμέλειες και ανεπάρκειές της σε σχέση με περιβαλλοντική προστασία, οι διατάξεις αυτές πρέπει να κριθούν αντισυνταγματικές και οι σχετικές παρεμβάσεις να κριθούν ως καταρχήν παραδεκτές. Πριν από αρκετές δεκαετίες πια, η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος στην ακυρωτική δίκη περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος ήταν ακόμη αδιανόητη. Εδώ και πολλά χρόνια είναι αυτονόητη.

Εξάλλου, είναι αυτονόητη η αρμοδιότητα του δικαστή ουσίας, με όποιον δικονομικό τρόπο και αν προβληθούν ενώπιόν του λόγοι ακύρωσης ή μεταρρύθμισης προστίμου, ή ακόμη και αν δεν προβληθούν παρά λόγοι υπέρ του παραβάτη – προσφεύγοντος, και πάντως για κάθε κεφάλαιο της πράξης που αμφισβητήθηκε με την προσφυγή, να επεξεργαστεί ο δικαστής αυτεπαγγέλτως το εννοιολογικό περιεχόμενο της «ήπιας» και της «μέτριας» περιβαλλοντικής βλάβης, της «περιορισμένης» διαρροής αποβλήτων σε «μικρή» επιφάνεια εδάφους, των «μικρών» υπερβάσεων οριακής τιμής εκπομπής για «μικρό» χρονικό διάστημα ή για «σημαντικό» χρόνο, της ανεξέλεγκτης απόρριψης επικινδύνων αποβλήτων σε «εκτεταμένη» έκταση ή ποσότητα, της «εκτεταμένης» ρύπανσης ή υποβάθμισης περιβάλλοντος από την απόρριψη «μεγάλων» ποσοτήτων αποβλήτων, των «σοβαρών» και «συστηματικών» υπερβάσεων οριακών τιμών εκπομπών ρυπαντικών παραμέτρων, της «συστηματικής» απόρριψης «σημαντικών» ποσοτήτων επικινδύνων αποβλήτων σε υδάτινους αποδέκτες κλπ (όλες περιλαμβάνονται στην ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024 κανονιστική πράξη). Αφού ο δικαστής επεξεργαστεί τις έννοιες αυτές, με δεδομένη την πραγματική βάση που έχει ήδη διαπιστώσει με την αυτοψία της η διοίκηση και ανεξαρτήτως του πώς εκείνη την έχει υπαγάγει στις παραπάνω έννοιες, αυτός είναι αρμόδιος να ελέγξει την υπαγωγή της και να μεταρρυθμίσει την προσβαλλόμενη με δική του υπαγωγή (στη δίκη ουσίας) λόγω πλημμέλειας της νόμιμης βάσης της ελεγχόμενης πράξης, έστω και εάν η υπαγωγή του αποτελεί μεταβολή επί τα χείρω για τον προσφεύγοντα (βλ. ΣτΕ 279/2023 σκ. 7, 177-178/2015, 2475/2011 7μ., 298-300/2003 7μ., ΔΕΠατ 417/2022 σκ. 3 73/2021 σκ. 5, ΔΕΧαν 96/2020 σκ. 3, ΔΠΑ 2620/2019 σκ. 7). Ομοίως ο ακυρωτικός δικαστής, με όποιον δικονομικό τρόπο και αν προβληθούν ενώπιόν του λόγοι ακύρωσης πράξης διοικητικού μέτρου (Πλάνου Διορθωτικών Ενεργειών), ακόμη δηλαδή και αν προβληθούν λόγοι από παρεμβαίνοντα κατά της πράξης, και πάντως για κάθε κεφάλαιό της που αμφισβητήθηκε με την αίτηση ακύρωσης, είναι αρμόδιος να ελέγξει την υπαγωγή της πραγματικής βάσης στις παραπάνω αόριστες έννοιες και να αναπέμψει στη διοίκηση για νέα υπαγωγή/αιτιολογία, την οποία θα περιλαμβάνει στο σκεπτικό της ακυρωτικής του απόφασης.

3. Η στάθμιση κόστους – οφέλους στην οικονομική ανάλυση του δικαίου

Η οικονομική ανάλυση του δικαίου ξεκινά λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι στόχος του νομοθέτη και της διοίκησης είναι η επίτευξη συμμόρφωσης των πολιτών και διοικουμένων με τους τυπικούς και ουσιαστικούς κανόνες δικαίου. Εξετάζει λοιπόν εναλλακτικούς κανόνες δικαίου και αναλύει το κόστος εφαρμογής τους (πόσο κοστίζει η λειτουργία της νομοθέτησης και κυρίως του διοικητικού – κρατικού καταναγκασμού, για να επιβληθούν) και τις συνέπειες εφαρμογής τους στους πολίτες/διοικουμένους (πόσο τους κοστίζει είτε να συμμορφωθούν είτε να μη συμμορφωθούν και πόσο ωφελείται η οικονομία και η κοινωνία από τη συμμόρφωση αυτήν). Η ανάλυσή της μπορεί να είναι δύο ειδών: είτε να προσδιορίσει τον κανόνα δικαίου που θα μεγιστοποιεί τα οφέλη εφαρμογής του λαμβάνοντας ως δεδομένο ένα προκαθορισμένο ύψος κόστος εφαρμογής του, είτε να προσδιορίσει τον κανόνα δικαίου που θα παραγάγει συγκεκριμένα οφέλη με το χαμηλότερο δυνατό κόστος εφαρμογής του²⁰. Επειδή βέβαια τα οφέλη εφαρμογής του κανόνα δικαίου είναι συνήθως πιο δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν από ό,τι το κόστος εφαρμογής του, τούτο το δεύτερο αποτελεί το πιο συχνό αντικείμενο της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου. Ένα από τα εργαλεία της είναι λοιπόν η εξέταση της σχέσης κόστους – αποτελεσματικότητας²¹ ενός τυπικού ή ουσιαστικού κανόνα δικαίου ή και ατομικής διοικητικής πράξης (στο τέταρτο κεφάλαιο πιο κάτω εξετάζουμε το κόστος των ατομικών διοικητικών μέτρων που επιβάλλει η διοίκηση σε φορέα έργου/δραστηριότητας και εντάσσονται στο Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών). Για παράδειγμα, το εργαλείο αυτό χρησιμοποιείται για να συγκρίνει την ανάκληση διοικητικής άδειας και το διοικητικό πρόστιμο ως προς το ποια κύρωση από τις δύο είναι πιο αποδοτική, δηλαδή ποια επιτυγχάνει ποιο επίπεδο γενικής και ειδικής πρόληψης (συμμόρφωσης των διοικουμένων) με το χαμηλότερο κόστος.

Για τους σκοπούς της εργασίας, μας ενδιαφέρει καταρχάς να δείξουμε ότι σύμφωνα και με τις πιο παραδεδομένες θεωρίες οικονομικής ανάλυσης του δικαίου, οι διοικητικές κυρώσεις των ν. 4843/2021 και 5037/2023, το νομικό πλαίσιο δηλαδή που ψηφίστηκε μετά το 2021 και είναι το ισχύον σήμερα (Οκτώβριος 2024), παρότι το κόστος εφαρμογής του(ς) δεν είναι μεν εύκολα ποσοτικοποιήσιμο, υπολείπονται ως προς την αποτρεπτικότητα (το βέλτιστο ύψος τους) που θα έπρεπε να επιδιώκουν και επομένως αποτυγχάνουν να μεγιστοποιήσουν τον στόχο του συντακτικού και ενωσιακού νομοθέτη, δηλαδή την περιβαλλοντική προστασία. Με αυτόν τον στόχο ως κριτήριο επιστρέφουμε στην κλασική θεωρία της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου, που ξεκινάει από την παραδοχή ότι οι δυνητικοί παραβάτες κάθε είδους νομοθεσίας (άρα και της περιβαλλοντικής) θα ανταποκριθούν, ιδίως, στα κίνητρα που αυτή τους δημιουργεί. Με άλλα λόγια, τα άτομα και οι επιχειρήσεις (οι φορείς

²⁰ AI Oigus, *Costs and Cautionary Tales—Economic Insights for the Law*, Εκδ. Oxford, Hart Publishing, 2006, σελ. 290

²¹ Όπως αναλύεται και στον Γ. Δελλή, «Δήμος και Αγορά – Το Δημόσιο Δίκαιο αλλιώς με το βλέμμα της οικονομικής ανάλυσης», Εκδ. Ευρασία 2018, σελ. 201 – 203.

έργου/δραστηριότητας), όταν αποφασίζουν αν θα συμμορφωθούν ή όχι με τη περιβαλλοντική νομοθεσία, θα βασίζονται στην απόφασή τους για συμμόρφωση με αυτό που αποκαλείται προσδοκώμενη ποινή/κύρωση. Όταν η προσδοκώμενη ποινή/κύρωση (δηλαδή το αναμενόμενο κόστος) υπερβαίνει το προσδοκώμενο χρηματικό κέρδος από τη διάπραξη του περιβαλλοντικού αδικήματος (δηλαδή το προσδοκώμενο όφελος), τότε ο φορέας έργου/δραστηριότητας θα αποτραπεί από το να συνεχίσει την παράνομη πράξη και θα συμμορφωθεί με τον νόμο. Ως προσδοκώμενη ποινή/κύρωση ορίζεται το γινόμενο της πιθανότητας εντοπισμού και καταδίκης του παραβάτη (π) και του ύψους της κύρωσης (K) που θα προκύψει από την επιβολή της. Η τιμή K περιλαμβάνει όχι μόνο την καταβολή της χρηματικής ποινής, αλλά και το κόστος υπεράσπισης του παραβάτη, την τυχόν μείωση του κύκλου εργασιών του λόγω δυσμενούς δημοσιότητας και την πιθανή έκθεσή του σε αστικές αγωγές σε βάρος του. Η κλασική οικονομική ανάλυση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, αφού το ύψος της (όποιας, ποινικής ή διοικητικής) κύρωσης σε χρήμα πρέπει να είναι ίσο ή μεγαλύτερο από το χρηματικό όφελος του παραβάτη, το βέλτιστο ύψος (K) θα πρέπει να είναι μεγαλύτερο από τη χρησιμότητα/όφελος (O) που προκύπτει από την παράνομη πράξη διαιρούμενο με την πιθανότητα εντοπισμού και καταδίκης του παραβάτη (π). Πρέπει δηλαδή $K > O / \pi$. Εάν π.χ. το όφελος του φορέα έργου/δραστηριότητας από συγκεκριμένη περιβαλλοντική παράβαση είναι 1.000 € και η πιθανότητα εντοπισμού του είναι 25 %, τότε το βέλτιστο ύψος της K θα πρέπει να είναι ανώτερο του $1.000 / 0,25 = 4.000$ €²².

Μια άλλη θεωρία της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου επιδιώκει να προσδιορίσει το βέλτιστο ύψος (K) της ποινικής ή διοικητικής χρηματικής κύρωσης, ώστε τούτο να είναι όχι μεγαλύτερο από τη χρησιμότητα/όφελος (O) του παραβάτη, αλλά ίσο με την ποσοτικοποιημένη βλάβη (B) που προκαλείται από την παράνομη πράξη, διαιρούμενη και πάλι με την πιθανότητα εντοπισμού του παραβάτη (π). Πρέπει δηλαδή $K = B / \pi$. Εάν η βλάβη από συγκεκριμένη περιβαλλοντική παράβαση είναι 1.000 € και η πιθανότητα εντοπισμού και καταδίκης είναι 25 %, τότε το βέλτιστο ύψος της K θα πρέπει να είναι ίσο του $1.000 / 0,25 = 4.000$ €. Το πώς βέβαια (πρέπει να) ορίζεται η έννοια της βλάβης στη θεωρία και εάν περιλαμβάνει τον κίνδυνο ή όχι σε αυτήν είναι αυτοτελές ζήτημά της, καθώς ο κίνδυνος μπορεί και αυτός να ποσοτικοποιηθεί έως έναν βαθμό. Οποσδήποτε όμως συνυπολογίζεται σε αυτήν το κόστος εφαρμογής του κανόνα δικαίου που προβλέπει την (K)²³.

Λαμβάνοντας υπόψη είτε την πρώτη είτε τη δεύτερη θεωρία που παρουσιάσαμε, ο νομοθέτης και η διοίκηση μπορούν να υπολογίσουν κατά προσέγγιση τον βαθμό συμμόρφωσης των διοικουμένων με δύο τρόπους. Να αυξήσουν ή να μειώσουν, πρώτον, το ύψος της χρηματικής κύρωσης (K), δεύτερον, τη συχνότητα με την οποία

²² Η σύνοψη της κλασικής οικονομικής ανάλυσης ληφθείσα από το βιβλίο της Carolyn Abbot «Enforcing Pollution Control Regulation: Strengthening Sanctions and Improving Deterrence», Εκδ. Oxford, Hart Publishing, 2009, σελ. 22.

²³ Η σύνοψη της θεωρίας αυτής ληφθείσα από τους A. Mitchell Polinsky και Steven Shavell (επιμ.), Handbook of Law and Economics, Τόμος 1^{ος}, Εκδ. North Holland 2007, στο κεφάλαιο «The Theory of Public Enforcement of Law», σελ. 403 επ.

ελέγχονται από τη διοίκηση οι φορείς έργου/δραστηριότητας (π). Με το εργαλείο της ανάλυσης κόστους – αποτελεσματικότητας του κανόνα δικαίου της κύρωσης, θα μπορούν να υπολογίσουν σε ποιες τιμές συνδυάζονται το ύψος της (Κ) και η συχνότητα διοικητικού ελέγχου (π), ώστε να διατηρήσουν το ίδιο επίπεδο συμμόρφωσης των διοικουμένων ή να επιτύχουν υψηλότερο.

4. Η στάθμιση κόστους – οφέλους ως προς το Πλάνο Διορθωτικών Ενεργειών (ΠΔΕ)

Είδαμε στη σελίδα 27 της εργασίας ότι η διοίκηση μπορεί να επιβάλει στον ελεγχόμενο φορέα έργου/δραστηριότητας τη λήψη μέτρων για τη συμμόρφωσή του με εγκεκριμένους περιβαλλοντικούς όρους και δεσμεύσεις ή την κείμενη περιβαλλοντική νομοθεσία ή να τον υποχρεώσει σε ενέργειες και δράσεις που αυτός οφείλει να υλοποιήσει για την αποκατάσταση του περιβάλλοντος, εντός προθεσμίας, αν η βλάβη είναι αναστρέψιμη. Μάλιστα, δίδεται η δυνατότητα στον φορέα κατά την υποβολή των απόψεών του σε συνέχεια της κλήσης του σε απολογία, να συμπεριλάβει πρόταση με αναλυτική περιγραφή διορθωτικών ενεργειών, προτεινόμενο χρονοδιάγραμμα εφαρμογής τους και οποιαδήποτε άλλο χρήσιμο στοιχείο για την πραγματοποίησή τους. Η προτεινόμενη πρόταση, αφού εξεταστεί και ενδεχομένως τροποποιηθεί από τη διοίκηση, ενσωματώνεται στο ΠΔΕ μαζί με χρονοδιάγραμμα υλοποίησής του. Με την πάροδο του τεθέντος χρονοδιαγράμματος του ΠΔΕ, ο φορέας υποχρεούται να υποβάλει Δήλωση Συμμόρφωσης που να περιλαμβάνει όλα τα απαραίτητα τεκμήρια για την επιβεβαίωση πραγματοποίησης των ενεργειών συμμόρφωσης που περιλήφθηκαν στο ΠΔΕ. Η επαλήθευση της συμμόρφωσης με το ΠΔΕ μπορεί να πραγματοποιείται από τη διοίκηση με αυτοψία ή και με προσκόμιση εγγράφων, παραστατικών, φωτογραφιών και λοιπών στοιχείων, αντί αυτοψίας, υπό την προϋπόθεση της αποδοχής τους από την αρμόδια αρχή ως επαρκών στοιχείων για την τεκμηρίωση της συμμόρφωσης. Η ανάρτηση της Δήλωσης Συμμόρφωσης στο Ηλεκτρονικό Περιβαλλοντικό Μητρώο (ή στην ιστοσελίδα της οικείας Περιφέρειας) επέχει θέση αποδοχής της από τη διοίκηση και περατώνει τον έλεγχο χωρίς άλλες συνέπειες για τον φορέα.

Οι ανωτέρω ρυθμίσεις γεννούν καταρχάς την απορία εάν η διοίκηση δύναται νόμιμα να επιβάλει στον φορέα μέτρα συμμόρφωσης με περιβαλλοντικούς όρους, των οποίων (μέτρων) το κόστος να υπερβαίνει τον ετήσιο κύκλο εργασιών του, έστω και εάν αιτιολογεί σχετικά τη επιβολή αυτήν για τον λόγο ότι με κανένα άλλο ηπιότερο μέτρο δεν μπορεί να πληρωθούν οι όροι αυτοί. Μια εξίσου ενδιαφέρουσα εκδοχή είναι ο φορέας να έχει υποβάλει πρώτος αυτός πρόταση μέτρων ηπιότερων και η διοίκηση να τα απορρίψει με ειδικότερη αιτιολογία, ώστε να περιλάβει τα επαχθέστερα (πιο κοστογόνα) στο ΠΔΕ. Τούτες οι απορίες φαίνεται να μην χρειάζονται απάντηση, όταν κατά τη διοικητική πρακτική το ΠΔΕ περιέχει γενικού τύπου κατευθυντήρια μέτρα («Να ληφθούν ηχομονωτικά μέτρα ή/και άλλες διορθωτικές ενέργειες, ώστε ο θόρυβος από τη λειτουργία του μηχανολογικού εξοπλισμού της επιχείρησης να μην υπερβαίνει

τα 50 dBA»), και απόκειται στον φορέα να επιλέξει πώς θα τα εφαρμόσει (να αντικαταστήσει τα ξύλινα πάνελ που δεν προστατεύουν τον μηχανολογικό εξοπλισμό με πάνελ υλικού που είναι ηχομονωτικό ή να αντικαταστήσει τον μηχανολογικό εξοπλισμό με νεότερο λιγότερο θορυβώδη), ώστε τελικά η συμμόρφωση να κρίνεται με νέα ηχομέτρηση. Χρειάζονται όμως απάντηση, όταν τα μέτρα είτε δεν είναι εντελώς συγκεκριμένα («Να γίνει περιμετρική δένδροφύτευση της εγκατάστασης») - ναι, αλλά με τι είδους και πόσα δέντρα, δεδομένου ότι δεν έχουν όλα το ίδιο κόστος και αναλόγως του πλήθους τους μπορεί να επιβαρύνουν δυσανάλογα πολύ το κόστος λειτουργίας μικρής επιχείρησης) είτε είναι τόσο συγκεκριμένα («Αντικατάσταση του συρματοπλέγματος της υφιστάμενης περίφραξης και κατασκευή τοιχίου από οπλισμένο σκυρόδεμα») που συνεπάγονται και διοικητικό (έκδοση διοικητικής οικοδομικής άδειας) και λειτουργικό κόστος, ενώ θα μπορούσαν να είναι ηπιότερα (περίφραξη όχι με οπλισμένο σκυρόδεμα, αλλά από πολύ φτηνότερο υλικό). Πολλώ δε μάλλον χρειάζονται απάντηση, όταν η διοίκηση επιβάλλει μέτρο συμμόρφωσης που ναι μεν δεν περιέχεται στην περιβαλλοντική αδειοδότηση (π.χ. κατηγορίας Α2) του φορέα, δηλαδή κατ' ουσίαν την τροποποιεί, αλλά το μέτρο είναι περιβαλλοντικά αναγκαίο, όπως για παράδειγμα την υποχρέωση παρακολούθησης της ποιότητας της ατμόσφαιρας με πολύ ακριβά όργανα και συσκευές μέτρησης πολυκυκλικών υδρογονανθράκων και άλλων παραμέτρων που σχετίζονται με καρκινογένεση. Ή όταν επιβάλλει μέτρο απομάκρυνσης μεγάλου όγκου στερεών μη επικίνδυνων αποβλήτων σε μικρή μονάδα εγκατάστασης αποθήκευσής τους σε τόσο βραχεία προθεσμία, ώστε να αυξάνεται υπέρμετρα για τις δυνατότητες της επιχείρησης το κόστος της απομάκρυνσης. Είναι δηλαδή και ο παράγων χρόνος αυτοτελής αιτία αύξησης, ενίοτε ίσως δυσανάλογης, του κόστους λειτουργίας ενός φορέα. Για όλα τα παραπάνω παραδείγματα ο νόμος και η κανονιστική πράξη δεν δείχνουν να δίνουν σαφείς απαντήσεις. Η διοικητική πράξη του ΠΔΕ προσβάλλεται με αίτηση ακυρώσεως, καθώς δεν αποτελεί πρόστιμο, αλλά κατά πάσα πιθανότητα διοικητικό μέτρο, και άγεται ενώπιον του ΣτΕ. Ως ακυρωτική διαφορά θα κριθεί ως προς την αιτιολογία της πράξης και η διοικητική πρακτική μέχρι στιγμής δεν περιέχει τέτοιες αιτιολογίες ούτε στα στοιχεία του φακέλου²⁴. Υποστηρίζουμε πάντως ότι θα πρέπει να αναγνωριστεί έννομο συμφέρον σε τρίτη, είτε ανταγωνιστική του καταγγελλόμενου φορέα επιχείρηση είτε περιβαλλοντική οργάνωση, να πλήξει και αυτή τόσο το ΠΔΕ όσο και τη Δήλωση Συμμόρφωσης, εάν

²⁴ Η έλλειψη αιτιολογίας ως προς την ποσοτικοποίηση του κόστους των μέτρων που επιβάλλονται από τη διοίκηση αποτελεί αυτοτελή λόγο ακύρωσής τους, όπως έκρινε το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ στην απόφαση Πολιτεία του Μίσιγκαν κατά Αρχής Προστασίας Περιβάλλοντος, εκεί για κανονιστική πράξη (Michigan v. Env'tl. Prot. Agency, 576 U.S. 743, 2015). Η σχετική ανάλυση στο βιβλίο του Cass R. Sunstein «The Cost-Benefit Revolution», Εκδ. The MIT Press 2018, σελ. 153 επ. Ως προς το ότι η ανάλυση κόστους – οφέλους συνδέεται άμεσα με την αρχή της αναλογικότητας, βλ. Μιχαήλ Παπαγεωργίου, Η Προστασία του Περιβάλλοντος και η Οικονομική Ελευθερία: Από τη σύγκρουση συμφερόντων στη Βιώσιμη Ανάπτυξη: Η αρχή της Εναρμονισμένης Ενσωμάτωσης στο εθνικό και ευρωπαϊκό Δημόσιο Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα 2022, σελ. 685.

θεωρεί ότι δεν έχουν εφαρμοστεί ορθά και ολοκληρωμένα τα επιβληθέντα διοικητικά μέτρα.

Ομοίως από τις ρυθμίσεις περί ΠΔΕ γεννάται απορία εάν η διοίκηση δύναται, αφού κρίνει αιτιολογημένα ότι η περιβαλλοντική βλάβη είναι αναστρέψιμη, να επιβάλει στον φορέα αποζημίωση δαπανών και μέτρα αποκατάστασης τέτοια, που είτε μεμονωμένα είτε κατ' άθροισμα με τα μέτρα συμμόρφωσης με περιβαλλοντικούς όρους, να υπερβαίνουν τον ετήσιο κύκλο εργασιών του. Αναλόγως ενδιαφέρονσα είναι και η εκδοχή κατά την οποία ο φορέας έχει υποβάλει πρώτος αυτός πρόταση μέτρων αποκατάστασης ηπιότερων και η διοίκηση τα απορρίπτει με ειδικότερη αιτιολογία, ώστε να περιλάβει τα επαχθέστερα (πιο κοστογόνα) στο ΠΔΕ. Οι απορίες αυτές εντάσσονται στην ευρύτερη ερώτηση εάν οι διατάξεις του ν. 5037/2023 και οι ρυθμίσεις της κανονιστικής πράξης περί ΠΔΕ εναρμονίζονται με τις διατάξεις του π.δ. 148/2009. Θυμίζουμε ότι με τον ν. 5037/2023 πρωτοπροβλέφθηκε η «υποχρέωση αποζημίωσης των δαπανών που συνδέονται με τη βλάβη στο περιβάλλον, όταν η βλάβη είναι [μη] αναστρέψιμη και η παράβαση κατατάσσεται στις κατηγορίες «ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ» και «ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ» σοβαρότητας της παρ. 1α, με την επιφύλαξη εφαρμογής του π.δ. 148/2009». Στο π.δ. 148/2009 είχαν φυσικά προβλεφθεί (άρθρο 17) οι διοικητικές κυρώσεις του άρθρου 30 του ν. 1650/1986 για παραβίασή του (π.δ.), δηλαδή του άρθρου που τροποποίησε ο ν. 5037/2023 (τροποποιώντας το άρθρο 21 του ν. 4014/2011). Προκύπτει δηλαδή η πρακτική ερώτηση εάν η ελεγκτική αρχή που επιβάλει ΠΔΕ δύναται να επιβάλει σε φορέα αποζημίωση δαπανών για παραβάσεις μέτριας ή χαμηλής σοβαρότητας, είτε αυτές αφορούν βλάβη είτε κίνδυνο (απειλή) βλάβης, δεδομένου ότι το π.δ. 148/2009 προβλέπει ρητά τον κίνδυνο (απειλή) ζημίας (άρθρο 2, άρθρο 3 ορισμοί 9, 10 και 16, άρθρο 4 παράγραφοι 1 και 2, άρθρο 6 παράγραφοι 1 και 9, άρθρο 7 παράγραφοι 1 και 3, άρθρο 8 παράγραφοι 1 και 2, άρθρο 11 παράγραφοι 2 και 9, άρθρο 12 παράγραφοι 1 – 3²⁵). Η φαινομενική απάντηση είναι αρνητική, εάν κρίνουμε με βάση το γράμμα του ν. 5037/2023. Όμως η ρητή επιφύλαξη του ν. 5037/2023 για την εφαρμογή του π.δ. 148/2009 δημιουργεί κυκλική παραπομπή και δεν είναι σαφές εάν το καταργεί εν μέρει ως προς τις παραβάσεις μέτριας ή χαμηλής σοβαρότητας, καθώς η έννοια της βλάβης στον ν. 5037/2023 δείχνει να ταυτίζεται με εκείνη της «ζημίας» στο π.δ. 148, το οποίο όμως, επαναλαμβάνουμε, προνοεί για την επιβολή κυρώσεων και ως προς την πρόκληση κινδύνου (απειλής) ζημίας. Εξάλλου, το

²⁵ Τούτο επισημαίνεται ρητά (Κ. Πουϊκλή, Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο Δίκαιο Περιβάλλοντος υπό το φως της οδηγίας 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη, Εκδ. Σάκκουλα 2017, σ. 34-38) και ως προς την οδηγία 2004/35/EK, της οποίας μεταφορά στο εθνικό δίκαιο αποτελεί το π.δ. 148/2009, στην παράγραφο 9 του άρθρου 2 της οποίας προβλέπεται ότι στο ρυθμιστικό πεδίο της περιβαλλοντικής ζημίας εντάσσεται και η «επικείμενη απειλή ζημίας», δηλαδή, η επαρκής πιθανότητα να προκληθεί περιβαλλοντική ζημία στο άμεσο μέλλον. Βέβαια, ορθώς επισημαίνεται επίσης (Πουϊκλή, ό.π.) ότι το στοιχείο της «επαρκούς πιθανότητας» είναι εξαιρετικά ασαφές και αβέβαιο, αλλά φαίνεται να είναι αυστηρότερο της απλής πιθανολόγησης και ότι αυτή η θέση κατευθύνεται εμφανώς από την αρχή της προφύλαξης, η οποία παρότι δεν εμφανίζεται πουθενά ρητά στην Οδηγία, είναι θεμελιώδης στην ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική.

π.δ. 148 δεν είχε καταρτιστεί με βάση την τετραμερή κατάταξη παραβάσεων με το (ασαφές) κριτήριο του ν. 5037/2023, αλλά με βάση το εξίσου ασαφές κριτήριο των «σημαντικά δυσμενών» μεταβολών στο περιβάλλον αλλά και του «σημαντικού/σοβαρού» κινδύνου στην ανθρώπινη υγεία (άρθρο 3 ορισμοί 1 και 15, άρθρο 21 παραρτήματα I και II).

Επίλογος

Η ευθύνη εν όψει πρόκλησης κινδύνου έχει αναγνωριστεί κι αυτή μεταξύ πολλών άλλων ως γενική αρχή του περιβαλλοντικού δικαίου στο πλαίσιο του περιβαλλοντικού συνταγματισμού²⁶. Απόκειται κυρίως στον Έλληνα δικαστή να νομολογήσει προς μία κατεύθυνση, όπου το τωρινό καθεστώς διοικητικών κυρώσεων θα γίνει βραχυπρόθεσμα κατά το δυνατόν αποτελεσματικό και αποτρεπτικό υπέρ του περιβάλλοντος. Μεσοπρόθεσμα το γράμμα και το πνεύμα της Οδηγίας 2024/1785 ίσως να οδηγήσουν προς νομοθετική ή νομολογιακή μεταβολή μεγαλύτερου εύρους και σημασίας.

²⁶ Γ. Αγγέλου, Κλιματική κρίση και Δικαιοσύνη, σε: ΔιΔικ 1/2023, σ. 18-27.

Παράρτημα

Σύγκριση προστίμων υπό τα νομικά καθεστάτα του ν. 4843/2021 –
 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022 και του ν. 5037/2023 –
 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β΄, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 5,5, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,891 για < 500.000 € ΕΑΕ και 0,99 για > 500.000 € ΕΑΕ) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β΄, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 11, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΑ ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟΥ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000 €	29.403 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		2.904 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	50.000 €	49.691,07 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		4.704,48 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000 €	58.806 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		6.955,08 €	10.000 €

4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	79.094,07 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		16.552,80 €	16.552,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	666.667 €	92.129,40 €	40.000,02 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		19.408,40 €	19.408,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	94.743 €	48.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		21.692,88 €	21.692,88 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	1.000.000 €	98.010 €	60.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		25.119,60 €	25.119,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	2.000.000 €	107.811 €	107.811 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		30.927,60 €	30.927,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	3.000.000 €	113.364,90 €	113.364,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		36.735,60 €	36.736,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	4.000.000 €	117.612 €	117.612 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		42.543,60 €	42.543,60 €
4843/2021		120.552,30 €	120.552,30 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	5.000.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		48.351,60 €	48.351,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000.000 €	130.680 €	130.680 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		61.419,60 €	61.419,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	40.000.000 €	150.282 €	150.282 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		93.218,40 €	93.218,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000.000 €	163.350 €	163.350 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		118.483,20 €	118.483,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	300.000.000 €	178.704,90 €	178.704,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		150.427,20 €	150.427,20 €

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β', ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 6,5, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,99) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β', ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 10, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤ Α ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟ Υ
-----------------	--	-----------------------------------	---------------------------------

	ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)		
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	38.610 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		2.640 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €	65.250,90 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		4.276,80 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000 €	77.220 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		6.322,80 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	103.860,90 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		15.048 €	15.048 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	666.667 €	108.880,20 €	40.000,02 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		17.644 €	17.644 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	111.969 €	48.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		19.720,80 €	19.720,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	1.000.000 €	115.830 €	60.000 €
5037/2023		22.836 €	22.836 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	2.000.000 €	127.413 €	120.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		28.116 €	28.116 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	3.000.000 €	133.976,70 €	133.976,70 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		33.396 €	33.396 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	4.000.000 €	138.996 €	138.996 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		38.676 €	38.676 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	5.000.000 €	142.470,90 €	142.470,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		43.956 €	43.956 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000.000 €	154.440 €	154.440 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		55.836 €	55.836 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	40.000.000 €	177.606 €	177.606 €
5037/2023		84.744 €	84.744 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000.000 €	193.050 €	193.050 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		161.568 €	161.568 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	300.000.000 €	211.196,70 €	211.196,70 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		205.128 €	205.128 €

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α2, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 5,5, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,891 για < 500.000 € ΕΑΕ και 0,99 για > 500.000 € ΕΑΕ) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α2, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 11, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΑ ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟΥ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	48.559,5 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		4.356 €	10.000 €
4843/2021		82.065,55 €	40.000 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		7.056,72 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000 €	97.119 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		10.432,62 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	130.625,05 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		24.829,20 €	24.829,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	666.667 €	152.154 €	40.000,02 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		29.112,60 €	29.112,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	156.469,50 €	48.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		32.539,32 €	32.539,32 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	1.000.000 €	161.865 €	60.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		37.679,40 €	37.679,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	2.000.000 €	178.051,50 €	120.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		46.391,40 €	46.391,40 €
4843/2021		187.223,85 €	180.000 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	3.000.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		55.103,40 €	55.103,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	4.000.000 €	194.238 €	194.238 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		63.815,40 €	63.815,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	5.000.000 €	199.093,95 €	199.093,95 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		72.527,40 €	72.527,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000.000 €	215.820 €	215.820 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		92.129,40 €	92.129,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	40.000.000 €	248.193 €	248.193 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		139.827,60 €	139.827,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000.000 €	269.775 €	269.775 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		177.724,80 €	177.724,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	300.000.000 €	295.133,85 €	295.133,85 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		225.640,80 €	225.640,80 €

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α2, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 6,5, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,99) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α2, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 10, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΑ ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟΥ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000 €	63.765 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		3.960 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	50.000 €	107.762,85 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		6.415,20 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000 €	127.530 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		9.484,20 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	500.000 €	171.527,85 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		22.572 €	22.572 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	666.667 €	179.817,30 €	40.000,02 €
5037/2023		26.466 €	26.466 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	184.918,50 €	48.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		29.581,20 €	29.581,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	1.000.000 €	191.295 €	60.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		34.254 €	34.254 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	2.000.000 €	210.424,50 €	120.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		42.174 €	42.174 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	3.000.000 €	221.264,55 €	180.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		50.094 €	50.094 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	4.000.000 €	229.554 €	229.554 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		58.014 €	58.014 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	5.000.000 €	235.292,90 €	235.292,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		65.934 €	65.934 €
4843/2021		255.060 €	255.060 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		83.754 €	83.754 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	40.000.000 €	293.319 €	293.319 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		127.116 €	127.116 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000.000 €	318.825 €	318.825 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		161.568 €	161.568 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	300.000.000 €	348.794,54 €	348.794,54 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		205.128 €	205.128 €

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α1, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 5,5, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,891 για < 500.000 € ΕΑΕ και 0,99 για > 500.000 € ΕΑΕ) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α1, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 11, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

NOMΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤ Α ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟ Υ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	58.806 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		5.808 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €	99.382,14 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		9.408,96 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000 €	117.612 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		13.910,16 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	158.188,14 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		33.105,60 €	30.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	666.667 €	184.258,80 €	40.000,02 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		38.816,80 €	38.816,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	189.486 €	48.000 €
5037/2023		43.385,76 €	43.385,76 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	1.000.000 €	196.020 €	60.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		50.239,20 €	50.239,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	2.000.000 €	215.622 €	120.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		61.855,20 €	61.855,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	3.000.000 €	226.729,80 €	180.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		73.471,20 €	73.471,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	4.000.000 €	235.224 €	235.224 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		85.087,20 €	85.087,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	5.000.000 €	241.104,60 €	241.104,60 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		96.703,20 €	96.703,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000.000 €	261.360 €	261.360 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		122.839,20 €	122.839,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	40.000.000 €	300.564 €	300.564 €
5037/2023		186.436,80 €	186.436,80 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000.000 €	326.700 €	326.700 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		236.966,40 €	236.966,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	300.000.000 €	357.409,80 €	357.409,80 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		300.854,40 €	300.854,40 €

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α1, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 6,5, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,99) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α1, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 10, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΑ ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟΥ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	77.220 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		5.280 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €	130.501,80 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		8.553,60 €	10.000 €
4843/2021		154.440 €	40.000 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		12.645,60 €	10.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	500.000 €	207.721,80 €	40.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		30.096 €	30.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	666.667 €	217.760,40 €	40.000,02 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		35.288 €	35.288 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	800.000 €	223.938 €	48.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		39.441,60 €	39.441,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	1.000.000 €	231.660 €	60.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		45.672 €	45.672 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	2.000.000 €	254.826 €	120.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		56.232 €	56.232 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	3.000.000 €	267.953,40 €	180.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		66.792 €	66.792 €
4843/2021		277.992 €	240.000 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	4.000.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		77.352 €	77.352 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	5.000.000 €	284.941,80 €	284.941,80 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		87.912 €	87.912 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000.000 €	308.880 €	308.880 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		111.672 €	111.672 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	40.000.000 €	355.212 €	355.212 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		169.488 €	169.488 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000.000 €	386.100 €	386.100 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		323.136 €	323.136 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	300.000.000 €	422.393,40 €	422.393,40 €
5037/2023		410.256 €	410.256 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24			
-------------------------------	--	--	--

ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β', ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 16, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,891 για < 500.000 € ΕΑΕ και 0,99 για > 500.000 € ΕΑΕ) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β', ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 22, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΑ ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟ Υ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	85.536 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		5.808 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €	144.555,80 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		9.408,96 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000 €	171.072 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		13.910,16 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	230.091,76 €	100.000 €
5037/2023		33.105,60 €	33.105,60 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	666.667 €	268.012,72 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		38.816,80 €	38.816,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	800.000 €	275.615,91 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		43.385,76 €	43.385,76 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	1.000.000 €	285.120 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		50.239,20 €	50.239,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	2.000.000 €	313.631,90 €	200.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		61.855,20 €	61.855,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	3.000.000 €	329.788,70 €	300.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		73.471,20 €	73.471,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	4.000.000 €	342.143,90 €	342.143,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		85.087,20 €	85.087,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	5.000.000 €	350.697,50 €	350.697,50 €
5037/2023		96.703,20 €	96.703,20 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000.000 €	380.159,90 €	380.159,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		122.839,20 €	122.839,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	40.000.000 €	437.183,87 €	437.183,87 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		186.436,80 €	186.436,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000.000 €	475.199,90 €	475.199,90 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		236.966,40 €	236.966,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	300.000.000 €	519.868,63 €	519.868,63 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		300.854,40 €	300.854,40 €

ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α2, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 16, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,891 για < 500.000 € ΕΑΕ και 0,99 για > 500.000 € ΕΑΕ) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α2, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 22, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤ Α ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟ Υ
-----------------	---	-----------------------------------	---------------------------------

4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	141.264 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		8.712 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €	238.736,07 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		14.113,44 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000 €	282.527,91 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		20.865,24 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	380.000 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		49.658,40 €	49.658,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	666.667 €	442.629,68 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		58.225,20 €	58.225,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	455.183,86 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		65.078,64 €	65.078,64 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	1.000.000 €	470.879,85 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		75.358,80 €	75.358,80 €
4843/2021		517.967,84 €	200.000 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	2.000.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		92.782,80 €	92.782,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	3.000.000 €	544.651,03 €	300.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		110.206,80 €	110.206,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	4.000.000 €	565.055,82 €	400.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		127.630,80 €	127.630,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	5.000.000 €	579.182,22 €	500.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		145.054,80 €	145.054,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	10.000.000 €	627.839,80 €	800.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		184.258,80 €	184.258,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	40.000.000 €	722.015,78 €	800.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		279.655,20 €	279.655,20 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/2022	100.000.000 €	784.799,75 €	800.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/2024		355.449,60 €	355.449,60 €
4843/2021		858.571 €	800.000 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	300.000.000 €		
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		541.281,60 €	541.281,60 €

ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α1, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 16, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 0,891 για < 500.000 € ΕΑΕ και 0,99 για > 500.000 € ΕΑΕ) και (ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α1, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ = 22, ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ = 1,1)

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΑ ΕΣΟΔΑ (ΕΑΣ) / ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (ΣΚΕ)	ΓΙΝΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ Υ ΤΥΠΟΥ	ΤΕΛΙΚΟ ΥΨΟΣ ΠΡΟΣΤΙΜΟΥ
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000 €	171.071,95 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		11.616 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	50.000 €	289.111,59 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		18.817,92 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000 €	342.143,90 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		27.820,32 €	20.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	500.000 €	460.183,54 €	100.000 €

5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		66.211,20 €	50.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	666.667 €	536.025,43 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		77.633,60 €	66.667 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	800.000 €	551.231,83 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		86.771,52 €	80.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	1.000.000 €	570.239,82 €	100.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		100.478,40 €	100.000 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	2.000.000 €	627.263,80 €	200.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		123.710,40 €	123.710,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	3.000.000 €	659.577,39 €	300.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		146.942,40 €	146.942,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	4.000.000 €	684.287,79 €	400.000 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		170.174,40 €	170.174,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	5.000.000 €	701.395 €	500.000 €
5037/2023		193.406,40 €	193.406,40 €

ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24			
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	10.000.000 €	760.319,76 €	760.319,76€
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		245.678,40 €	245.678,40 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	40.000.000 €	874.367,73 €	874.367,73 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		372.873,60 €	372.873,60 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	100.000.000 €	950.399,70 €	950.399,70 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		473.932,80 €	473.932,80 €
4843/2021 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/16675/165/20 22	300.000.000 €	1.039.737,27 €	1.039.737,27 €
5037/2023 ΥΠΕΝ/ΓΔΣΕΕ/22036/219/20 24		601.708,80 €	601.708,80 €

Βιβλιογραφία

Ελληνική:

- Γ. Αγγέλου, Κλιματική κρίση και Δικαιοσύνη, ΔιΔικ 1/2023
- Λ. Αθανασίου, «Το πρόστιμο ως μέσο αποτελεσματικής εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού: αποτρεπτικότητα και δικαστικός έλεγχος», ΕΕΕυρΔ 1/2012
- Γ. Δελλής, Ο δικαστικός έλεγχος της κυρωτικής λειτουργίας των ανεξάρτητων αρχών, Δίκη: 2003.11.128
- Γ. Δελλής, Δήμος και Αγορά – Το Δημόσιο Δίκαιο αλλιώς με το βλέμμα της οικονομικής ανάλυσης, Εκδ. Ευρασία 2018
- Ι. Δημητρακόπουλος, Διοικητικές Κυρώσεις και Θεμελιώδη Δικαιώματα Σύνταγμα - ΕΣΔΑ - Δίκαιο ΕΕ, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2014
- Α. Θεοχάρη, Διοικητικές κυρώσεις. Η φύση και η συνταγματικότητα επιβολής τους από τα διοικητικά όργανα, ΔιΔικ 4/2018
- Σταματία Καλογήρου, Η επιβολή διοικητικών κυρώσεων για παραβάσεις της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, <https://www.edd.gr/images/conferences/kalogirou.pdf>
- Ελ. Καλύβα, Θαλάσσιο περιβάλλον, η νομική προστασία και οι αντιφάσεις της, Επιθ. Ναυτ. Δικαίου 1994, τεύχ. 10-11
- Π. Λαζαράτος, (γνωμοδότηση) «Διοικητικές Κυρώσεις κατ' άρθρο 30 ν. 1650/86 σε πρόσωπα παραβαίνοντα εσωτερικούς και διεθνείς κανόνες προστασίας των υδροβιοτόπων», Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 1998 τόμος 42
- Θ. Παναγόπουλος, Δίκαιο περιβάλλοντος, Εκδ. Αθ. Σταμούλη 2004
- Μιχαήλ Παπαγεωργίου, Η Προστασία του Περιβάλλοντος και η Οικονομική Ελευθερία: Από τη σύγκρουση συμφερόντων στη Βιώσιμη Ανάπτυξη: Η αρχή της Εναρμονισμένης Ενσωμάτωσης στο εθνικό και ευρωπαϊκό Δημόσιο Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα 2022
- Κ. Πουϊκλή, Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο Δίκαιο Περιβάλλοντος υπό το φως της οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη, Εκδ. Σάκκουλα 2017
- Ν. Σημαντήρας, Διοικητικές Κυρώσεις, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2021
- Γλυκερία Σιούτη, Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα, 2022
- Ι. Συμεωνίδης, Η διόγκωση της κυρωτικής λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης και η αμφισβήτηση της συνταγματικότητάς της, ΔιΔικ 3/1992
- Α. Τάχος, Δίκαιο Προστασίας Περιβάλλοντος, Εκδόσεις Σάκκουλα 2006

- Ερρικέτη Τλα ντα Σίλβα, «Ποινικές και διοικητικές κυρώσεις για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής προσβολής», στο Γ. Δελλής (επιμέλεια), «50 χρόνια δίκαιο περιβάλλοντος : από τη Διακήρυξη της Στοκχόλμης στη Νομική της Αθήνας - Συμβάλλοντας στην εξέλιξη του δικαίου περιβάλλοντος : αφιέρωμα στην καθηγήτρια Γλυκερία Σιούτη από τους φοιτητές της», εκδόσεις Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 2023

- Αγγελική Χαροκόπου, Η εισήγηση επιβολής προστίμων από τους επιθεωρητές περιβάλλοντος, στον συλλογικό τόμο του Δικηγορικού Συλλογικού Πειραιά «Περιβαλλοντική Ευθύνη», Νομική Βιβλιοθήκη 2010

- Παρασκευή Ψωμά, Ρύπανση της θάλασσας από τις εγκαταστάσεις της ξηράς στο νομό Ηρακλείου, ΔιΔικ 1/2000

Ξενόγλωσση:

- Carolyn Abbot, Enforcing Pollution Control Regulation: Strengthening Sanctions and Improving Deterrence, Εκδ. Oxford, Hart Publishing 2009

- A. Mitchell Polinsky και Steven Shavell (επιμ.), Handbook of Law and Economics, Τόμος 1ος, Εκδ. North Holland 2007

- AI Ogus, Costs and Cautionary Tales—Economic Insights for the Law, Εκδ. Oxford, Hart Publishing 2006

- Cass R. Sunstein «The Cost-Benefit Revolution», Εκδ. The MIT Press 2018